

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: KOMÁROMI JÁNOS: *Regény.* • KORTSÁK JENŐ ÉS DÓCZY JENŐ: *Novellák.* • TORMAY

CÉCILE: *Az eltüntetett ország.* • HORVÁTH JÁNOS: *Petőfi, meg a király.* • TOLNAI VILMOS: *A Páva-szigete.* • GALAMB SÁNDOR: *Pákh Albert.* • ERDÉLYI JÓZSEF, VÉGVÁRI, HEKLER

ANTAL, ARADI-SZABÓ ISTVÁN, VARGHA GYULA, VIITNYÉDI NÉMETH ISTVÁN versei. **Elvek és művek:** Gyűjteménygyűjtemény és Történelmi Társulat Könyvismertetések. **Szemle:** GALAMB SÁNDOR: *Színház.* • ÖLVEDI LÁSZLÓ: *Irodalmi élet a Felvidéken.* • FARKAS GYULA: *A német regény a világháború után.* • KASTNER JENŐ: *A mai olasz irodalom.* • HEKLER ANTAL: *Újabb műkincs-leletek.* • **Apró cikkek:** HORGER ANTAL: *Keresztény és keresztény.* • HEKLER ANTAL: *Árpádkori francia hatások.*

1923. ÉV MÁRCIUS HÓ III. SZÁM

ÁRA: 150 K

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

T A R T A L O M

	Oldal
Komáromi János: Zúg a fenyves. (Regény-folytatás)	193
Erdélyi József: Vers	216
Tormay Cécile: Az eltüntetett ország.	217
Végyvári: Vers	220
Kortsák Jenő: A mestermunka	221
Hekler Antal: Pindaros-fordítások	229
Horváth János: Petőfi, meg a király	230
Erdélyi József: Vers	233
Dóczy Jenő: Narkisszosz	234
Aradi-Szabó István: Versek	248
Tolnai Vilmos: A Páva-szigete	249
Vargha Gyula: A bronz bika	251
Galamb Sándor: Pákh Albert.	254
Vitnyédi Németh István: Vers	256

ELVEK ÉS MŰVEK:

x: Gyűjteménygyetem és Történelmi Társulat	257
Tolnai Vilmos: Egy nap Arany János életéből.	260
—bs—: Újabb elbeszélők.	262
—rv—: Régi Magyar Költők Tára	263
Brisits Frigyes: Erdős Renée: A nagy sikoly	265
Baros Gyula: Új Aurora.	266
Vajthó László: Csöndes Pál műfordításai	267
—mm—: Farkas Gyula cserkész-regénye.	268
—mm—: Walther von Molo kis regényei	268
—csk—: Petőfi. Ünnepi színjáték	269
Koszó János: Klasszikus és romantikus költészet.	270
Schmidt Henrik: Két könyv Goethéről	272

SZEMLE:

Galamb Sándor: Színház	275
Ólvedi László: Irodalmi élet a Felvidéken	277
Farkas Gyula: A német regény a világháború után	279
Kastner Jenő: A mai olasz irodalom	281
Hekler Antal: Újabb műkincs-leletek	284

APRÓ CIKKEK:

Horger Antal: Keresztény és keresztény	287
Hekler Antal: Az árpádkori francia hatásokhoz	287

CALDERONI ÉS TÁRSA LÁTSZERÉSZEK TELEFON 173—26
BUDAPEST V,
 VÖRÖSMARTY-TÉR 1. (Haas-palota)

DR. PROPPER ÖDÖN ORVOSI KOZMETIKAI INTÉZETE

BUDAPEST VII, RÁKÓCZI-ÚT 14. • TELEFON: JÓZSEF 129—85.

Fénykezelések • Szépséghibák eltávolítása • Orvosi kozmetika • Bőrgyógyászat • Specifikus eljárások.

CREME **ELIDA**

a bőrt puhítja és egészségesen tartja

Z Ú G A F E N Y V E S

(Folytatás)

— Kezét csókolom . . . kedves . . .

*Az utolsó szót úgy mondtam, hogy csak ő hallhatta meg. Kissé piros lett tőle:

— Köszönöm a hadnagy úrnak.

Egész este táncoltunk. Mayer Teri többször is azon ügyeskedett, hogy kettesben maradassunk, de nem sikerült neki. Nem akartam. Mert hiszen akkor okvetlenül elővettem volna, mit keres itt a tűzérzászlós? A leszámolást másnapra halasztottam.

Éjfél körül lehetett, amikor oszladozni kezdett a társaság. A búcsuzásnál félrevont:

— Mikor indul Teplicre?

— Két nap múlva.

— Már? — és meglepődött. — No, erről még beszélünk. Holnap délután várni fogom. A viszontlátásra!

— A viszontlátásra!

Másnap délután csakugyan várt. Kissé megkéstem s ő mintha ideges lett volna. Az ablaknál állt, honnan alkonyattájt annyiszor elnézegettük a sűrűdő hegyeket. Egyszerre megkapott a régi idők hangulata s pillanatra úgy éreztem, hogy minden titkolt bosszúság elszállt a fejemből. Siettem hozzá, mint régi idő óta nem.

— De csinos valaki!

Félrekapta a fejét s hosszan tekintett ki az ablakon. S ahogy megszólalt, szomorú volt:

— Mondja, mi leli?

Nem értettem. De mielőtt szólhattam volna, megelőzött:

— Azt hiszi, nem vettem észre tegnap este . . . Istenem, sírtam is, amikor elment. Egész éjtszaka alig nézett rám. Hiszen mindenkinek feltűnt! Így illik jönni négy hónap után?

Tehát még ő akart kérdőre vonni!

Leültem, szemközt. Megéreztem, hogy tudja, miért kerestem fel s most így szeretne megelőzni. Mosolyogni lett volna kedvem ezen az átlátszó ravaszkodáson:

— Megmondjam?

— Hiszen azért kérdeztem!

— Jól van. Bár az a gyanum, hogy maga ezt épp olyan jól tudja, mint én. Tehát: megkérte-e a kezét a zászlós úr vagy nem?

Furcsán nézett rám:

— Hiszen megírtam idejében.

— Tehát megkérte, maga pedig kijelentette neki, hogy nem fog hozzámenni. Így volt?

Bólintott rá, hogy úgy volt.

— Dehát akkor mit keresett itt tegnap a zászlós?

Ekkor már felállt. Halk, ringó járással végigment egyszer-kétszer a szobán, ami olyankor volt szokása, ha hirtelen harag fogta el. Aztán megállt előttem. Halovány volt:

— Nézze, Kálmán... Ne vegye rossz néven, de még most is fáj a fejem... Maga olyan sokszor megzavart már engemet... Istenem, miért féltékeny annyira? Hiszen nem adtam rá okot...

Vérbefult az eszem ennyi konokságra:

— Mit keresett itt tegnap a zászlós?

Ahogy rákiáltottam, megrebbent:

— Hát ezt érdemeltem én magától? Hát tehetek én róla, ha a mama születésnapjára eljön hozzánk valaki, akinek talán nem illenék eljönni hozzánk?! Mi mindenkit szívesen látunk a háznál...

Sírva fakadt. Én előtte álltam, meglehetősen zavarban. Csak soha síró leányt ne kellene látnunk magunk előtt!

Megfogtam a kezét.

— Kedves, maga megfélelkezik magáról. Annyi jogom talán mégis van, hogy ezt megkérdezzem.

Makacsul rázogatta a fejét, hogy nincs igazam. Nevettem a csökönységén:

— De kedves, én megígértem magának, hogy sohase fogom elhagyni. Eddig álltam a szavamam. Ezért a hűségemért annyit én is elvárhatnék talán...

— Hogy úgy éljek, mint egy apáca?

— Bocsánat, még nem fejeztem be. Annyit én is elvárhatnék talán, hogy ne tartogasson csak tartaléknak. Nem szeretem a pójtjelöltséget.

Mayer Teri nem sírt többet. Nehány pillanatig megütközve nézett rám azzal a feledhetetlen két szemével. És csaknem dadogva mondta:

— Maga most kérem... Maga most nagyon megsértett engemet...

Ekkor lépett be az anyja. Felcsattantotta a villanyfényt és ahogy meglátott bennünket, így egymás előtt, körülbelül mindent tudott:

— Maradjon nálunk vacsorára. Csak egymás közt leszünk.

Ki akartam menteni magamat, hogy készülődöm kell, mert holnap már indulok. De a leány közbeszólt:

— Csak kéreti magát, mama. Nekem már megígérte, hogy itt marad, és pedig igen nagy örömmel.

Erről persze szó sem volt köztünk. S persze, hogy ott maradtam.

Négyen ültünk az asztalnál: a szülei és mi ketten. Arra az estére sokáig vissza fogok emlékezni, mert akkor már tudtam, hogy utoljára vagyok együtt a kis Mayer Terivel.

Sok mindenről beszélgettünk. Mayer bácsi komolyan kifaggatott, merre jártam a tavasz óta, a kikkel ismerkedtem meg? A néni kíváncsi volt, mikor voltam odahaza, hogy vannak a szüleim, milyen nagy már a két kis hugom? Teri csak ült mellettem, megtámasztott fejjel s kedves szótlanúsággal figyelt minden szavamra. Mintha megérezte volna, hogy sok hónap fog elmúlni, mire viszontlátjuk egymást. Nem volt csapongó ezen az estén, de szomorú sem volt. Az én feledhetetlen kispajtásom volt mindössze. Úgy tűnt el ez az este, olyan családiasan, mintha a szüleim körül lettem volna, akiknek aggódó tekintetét csak futólag láthattam esztendőnk

óta. A kis Teri közelebbfurakodott hozzám s keskeny kezét odatette a kezemhez:

— Az én kisujjam mennyivel kurtább, mint a magáé!

S a kisujját többször is összemérte az enyémmel. Valahányszor összeért így a kezünk, annyi bizakodással nézett a szemembe, hogy elszégyeltem magamat. Mert akkor már nem hittem neki.

Egyedül kísért ki a kapuig. Fülledt augusztusi éjtszaka volt, az égen hullt a sok csillag. A kapuban a kezét adta s éreztem, hogy megremeg:

— Ugye sokszor fog írni?

— Nagyon sokszor, kedves.

Mikor becsukta a kaput, a szomszéd ház előtt megálltam. Feszülten figyeltem a kis cipői koppanására, amint távolodtak, mindinkább távolodtak a veranda felé. És ahogy elvesztek a sötétben, nagyot lélekztem.

Másnap úton voltam Teplic felé. És hogy mi történt velem ezután?

Öt-hat hónapról alig lesz mondanivalóm. Hat hétig maradtam Teplícen, üdülő vagy beteg tisztek között, olyan időben, mikor a fürdőközönység nagy része készülödni kezdett hazafelé. Napjaim egyhangúan teltek. Mayer Teri, úgy a harmadik hét táján, levelezőlapot küldött s nyugtalanul kérdezte, mi történik velem? Nem feleltem neki.

Árva megye felől közeledett már a november s rozsdás lett a trencséni hegyek háta, amire csomagolni kezdtem. Időm lejárt: mennem kellett. Ebben az egyedülvalóságomban örömmel vettem a parancsot, hogy egyelőre Miskolcra osztottak be, újabb segédszolgálatra. Egyelőre tehát, még ha akartam volna is, nem találkozhattam Mayer Terivel.

Lucskos őszvége volt s a fákról már lehulltak a levelek, mikor vissza-kerültem Miskolcra. Az erre következőt néhány hónap életem legegységesebb szakaszai közé tartozik. De ez a szürkesség megnyugtató. Ugyan mit is kezdek volna!?

Abban az időben rossz hírek értek mindenfelől. Az utolsó két hónap alatt elesett fiatal nagybátyám, aki árva-gyermekségétől kezdve a házunknál nevelkedett és akinek sápadt arca azóta is felkeres nem egy éjtszakán s olyankor könnyes lesz a halántékom alatt a párnám. És öt héten belül követte őt a halálba két legkedvesebb unokatestvérem is. Otthon gyászruhát öltött az édesanyám, meg a két kis hugom, az apámnak pedig minden levele nagy panaszkodás volt. Béresek, igások mind háborúba mentek, s az új cselédek garázdák és lopnak, amit a szemük lát. Ebben az időben gyakran írt az apám panaszkodóleveleket, amelyekben azonban esonkán maradt a legtöbb sor. Mert az öreg úr pápaszeme dacára is rövidlátó volt és ha nekiült a levélpapírnak, egyfolytában szalajtott neki a sorokat. Olyanformán, hogy a papirosról gyakran lecsúsztak a mappára s a sorok legvégéről két-három szó mindig a mappán maradt vissza. De így is megértettem az öreg keserűségeit: „Sok gondok és bánatok emésztenek, kedves fiam. Csak legalább téged tartana meg az Isten ebben a tévelygő világban.“

Az apám levelei egyre-inkább búsítottak. Azonfelül többször kezdtem gondolni magamra is: mi lesz velem? Mert a háborúnak csak nem akart vége szakadni. Elérkezett a harmadik tél s az emberek még egyre haldokoltak a világ minden tájain. Mindíg több barátomat láttam viszont féllábbal vagy megvakulva s még többről vettem a hírt, hogy gránát verte őket széjjel. És ezeket a barátaimat hiába siratgatta azontúl

keserves könnyekkel az édesanyjuk, az egyetlen hugocskájuk, vagy a menyasszonyuk. Folyt-folyt a háború s én egyre-többször el-elaggódtam a sorsom felett. Mert előbb-utóbb megint csak ki kell majd mennem a haretérre.

Lehet-e csodálkozni, ha szakítani igyekeztem a kis Mayer Terivel? Am ennek a szakításnak egyéb oka is volt.

A fülembé gyakran visszacsengtek legelső szavai: „élni és örülni szeretnék!“ Tudtam, hogy semmi mást nem akart, mint egy csepp szeretetet, néhány vele-egykoru leánypajtást, néhány táncos fiatalembert s itt-ott egy kis társaságot... Ezért a szerény kívánságáért igazán nem lett volna szabad megrónom Meyer Terit. És én mégis megróttam. Nem kellett hozzá egyéb, csak némi összevetés a két kishúgommal. Az én két hugocskám reggeltől estig tett-vett, törte magát és küzködött a két öreg körül s azóta, hogy elvégezték a leányiskolát, alig mozdultak ki a házból. Minden belső munka az ő gyöngé vállukra szakadt, mert az anyám többnyire beteges volt. És hűgaim mégsem vágyakoztak sehová s a háború óta talán kétszer se voltak táncban. Mindig dolgoztak, mindig serénykedtek s esténként, a nagy lámpa alatt, megemlékeztek halk szavakkal a halottaikról s olyankor bizonyára nagy szeretettel emlékeztek meg rólam is. És tudtam, hogyha egyszer eladósorba kerülnek, holtig-hűségessé menyasszony és feleség marad mind a kettő. Minden menyasszony és feleség ilyen volt a családunkban.

Mayer Teriben pedig már nem bízam akkor.

Tavasszal kezdtem megfigyelni nála, hogy egy-egy délután, ha könnyes szemmel állt is meg előttem, estére fecsegve szórakoztatta magát egy sereg ismerőssel. Még olyankor is, ha véletlenül nem lettem volna mellette. S tette ezt akkor is, amikor már megígértette velem, hogy sohase fogom elhagyni. A tüzérszázalóst pedig egyáltalán nem tudtam neki megbocsátani.

De azért nem felejtettem el. Közben karácsony is elmúlt, beléptünk a negyedik háborús esztendőbe. Öt hónapja volt már, hogy láttam és körülbelül mégis mindent tudtam róla. Miskolc, Kassa, Losonc, Besztercebánya és Ujhely között szakadatlanul utazgattak fel és le az ismerős tisztek. Mindennap összeakadtam egyikkel- másikkal s felelevenítvén a közös emlékeket, persze hogy sorra kellett kerülnie a kis Mayer Terinek is. De minék is tagadnám! Ahogy telt-múlt az idő sivar napjainak felett, egyre nagyobb hiányát éreztem s néha olyan nyugtalan voltam, hogy azonnal írni akartam neki. S mégse írtam! Mert időközben olyan híreket kaptam felőle, amelyek megleptek. Hogy az ősz óta nem mennek sehová s a házukat is valósággal kerüli mink. A kis Teri visszahúzódott s nagyon komoly lett. Az egyik tiszt valami olyat is hallott, mintha beteg lenne.

Tehát mégis csalódtam Mayer Teriben, — fordítva csalódtam. Talán éppen ezért nem írtam neki. S egyszerre mintha kicseréltek volna! Hosszú idő után megint be-benéztem a kávéházba, helyet foglaltam a tisztek törzsasztalánál s eltűnődve hallgattam a cigányt. És megtámaszkodtam félkőnyökre, úgy, mint egykor abban a régi kávéházban. Itt is pezsgős üvegek pukkadoztak, itt is ültek úrikisasszonyok az asztaloknál, a szü-leikkel együtt s valaki már dalolni is kezdett túlfelől. Egészen úgy,

mint abban a másik kávéházban. Csakhogy a harmadik asztal mellől itt nem nézett át reám lopva-lopva a kis Mayer Teri.

Azóta, hogy betegnek mondták, némi lelkifurdalást éreztem. Dehát nem írhattam neki. Hol kezdjem a levelet öt hónap után? Hazudni nem akartam, az igazat pedig nem volt szabad megírnom.

Néhány nap telt el ebben a sajátmagamat vádoló lelkiállapotban. Itt-ott az eszemben volt, hogy mégis leutazom hozzájuk s meglátogatom. Ez a legkevesebb volt, amit elvárhatott tőlem. Már szabadságot akartam kérni, amikor behívatott magához a paráncsnok:

— Szolgálati ügyben el kell utaznod a pótkeretedhez. Holnap délben pedig itt légy pontosan; mert akkor meg néhány bizalmas ügydarabot kell felvinned Kassára, a hadtestparáncsnöksághoz.

S így történt, hogy még ugyanaznap este ott ültem a régi kávéházban. A tiszti asztalnál találkoztam néhány bajtársammal, különben sok minden megváltozott. Régi pajtásaim közül nem egy ment fel azóta a harctérre, újabb és még fiatalabb tisztek kerültek a pótkerethez. S történt egyéb változás is. A kis Mayer Teri nem ült többé a harmadik asztal mellett.

Többen megismertek és köszöntek felém. Mayer Teri holnap délre tudni fogja, hogy itt jártam. Ahogy szóba került, az egyik tiszt megkérdezte:

— Hát Teriékét nem látogatód meg?

— Nem érek rá. Reggel utaznom kell. — S közömbösen tettem hozzá: — Hallom, hogy beteg. Nem tudsz róla valamit?

— Nem. Most senki se jár hozzájuk.

De nekem ez is elég volt. A kis Mayer Teri hűsége annyira meghatott, hogy félóra múlva az asztalhoz intettem a cigányt, záróra után pedig felpakoltam az egész pereputyot s meg sem álltunk a házukig. A dádék utasítás nélkül is tudták, melyikre kell ráhangolni. Arra a szilaj-keserűre, amelyikben a legény keservesen kiált fel, hogy ki tanyája az a nyárfás, amely felé hiába kurjongat, csak nem akar eljőnni a tanyás leánya...

Mayer Terinek tudnia kellett, hogy én állok a cigányok mögött. Nem először húzták így az ablaka alatt.

De most sötét maradt az ablak. Tehát mégis beteg.

... Másnap gyűrötten érkeztem vissza s azon-álmosan indulnom kellett Kassára. Ahogy erről az utamról is megtértem, levél várt a lakáson. A levélben a fényképe. Az első és az utolsó, amelyet kaptam tőle. A fénykép alatt keskeny betűvel ennyi:

Köszönöm.

Elnéztem azt a kedves, szemrehányó arcocskát és úgy éreztem, kissé hitvány ember vagyok. Tehát tudta a címemet és így egyebeket is tudnia kellett rólam. Most már írnom kellett neki. Csak azt nem tudtam, hogyan kezdjem?

Négy egész estén gondolkoztam rajta, miálat az a kedves, szemrehányó arc szüntelenül rám nézett az asztalomról. És én mégse írtam a kis Mayer Terinek...

Mert az ötödik estén egy fiatal és kihívó arcú tüzérezászlós nyitott rám. Hirtelen nem ismertem meg.

— Mayer Géza vagyok, hadnagy úr...

— Szervusz! Mikor jöttél haza?

— Eppen ma egy hete. — S kissé kelletlenül folytatta: — Engedj meg, kérlek, igazán nem szokásom beleavatkozni a mások magánügyeibe, de éppen Miskolcon volt dolgom s Teri addig nógatott, míg meg nem ígértem neki, hogy beszólok hozzád is. Üriember pedig szavát tartja, még ha a saját hűgáról van is szó.

— Köszönöm, pajtás. Hát a kis Teri hogy van?

Vállat vont:

— Hát tudod, kérlek alássan hadnagy úr, kicsit vékony. A multkoriban feküdt is. Nem tudom, mi baja lehetett, mert nem érdeklődtem nála behatóbban. Most azonban engedj meg, kérlek alássan, nekem sietnem kell, mert az ember kénytelen mindenkéfélt társadalmi kötelezettségeinek eleget tenni. Veszettül el vagyok foglalva, hadnagy úr. Itt Miskolc városában is annyi az ismerősöm, mint a szemét... Pardon kérlek, üzensz vissza valamit Terinek?

— Mondd meg neki, hogy köszönöm a figyelmességét és hogy a jövő héten fölkeresem. Eppen ma délelött helyeztek vissza végleg a pótkerethez. Terinek addig is százszor csókolom a kezét.

— Átadom kérlek, hadnagy úr. Szóval, hogy százszor csókolod a kezét. Lehet különben, hogy este az Abbáziában leszek. Ámbár ez nem biztos, mert tudod, az a sok társadalmi kötelezettség, meg a lányok! Minálunk mindenestre találkozunk majd, hadnagy úr. A viszontlátásig, kérlek alássan!

— Szervusz!

V.

Az a néhány tavaszi hét, amely ezután következett, volt életem legszébb szakasza. És az is marad, amíg tart a rövid életem. Az emlékeim még ma is csalogatnak, de az elmúltat nem lehet visszacsalni. Huszonharmadik esztendőmben nem fogok jární többet soha s hova lett a kis Mayer Teri azóta?

Ötödnapra jelentkeztem a pótkeret parancsnokánál. Még aznap egy kiképzés alatt levő századhoz osztottak be. Ami annyit jelentett, hogy bármelyik pillanatban indulhatok a harctérre. De reménykedtem, hogy valami történik, valami közbe jön és egy darabig még itt maradhatok.

Lakást ismét a régi háziasszonynál vettem ki és így mindennap a kis Mártháék háza előtt kellett elhaladnom. Észre is vett hamarosan. Már másnap üzent értem, hogy látogassam meg. Beszélni akar velem.

Ekkor lépett az életembe a kis Mártha. Órála szinte megfélekedtem eddig, pedig ez az egyszerű és igénytelen leány annyi baráti jóssággal vett körül e naptól fogva s később annyi hálára kötelezett, hogy sohse szabad visszagondolnom rá a legnagyobb szeretet nélkül.

Másnap estefelé becsöngettem hozzájuk. A kis Mártha egyedül fogadott: édesanyja látogatóba ment a szomszédba. Bevezetett az ismerős szobába s szerény jóssággal érdeklődött, mint vagyok, merre jártam s meddig maradok? A szoba közepén álltunk s már félhomály ült a szögletekben. A kezét a kezemben tartottam:

— Maga valóságos angyal. És mondja, Teri...?

A kis Mártha az utcai ablak felé mutatott.

Megfordultam. Az ablak mélyedésben, félig függönytől eltakartan, félig háttal a szobának, ott ült Mayer Teri. Mozdulatlanul ült a szögletben. Nagykendő volt a vállára vetve s kifelé nézett.

Ahogy megfordultam, szinte megijedtem. Lábujjhegyen indultam el az ablak felé, hogy meg ne rezzentsem. Még mindig nem nézett hátra.

— Kezit csókolom, Teri, — szólítottam meg kissé elfogulva.

Felém fordult:

— Jó estét . . .

Felém fordult s le nem vette rólam a tekintetét. De ez a tekintet megdöbbsentett. Halovány, nagyon halovány volt Mayer Teri, kedves arca megnyúlt s a szeme úgy csillogott, mint a lázas betegeké.

— Hallottam, hogy beteg volt.

— Igen, — mondotta közömbösen. — Még novemberben gyűjtést rendeztünk a rokkant katonák számára, akkor meghültem. Most jobban vagyok.

A kis Mártha magunkra hagyott. De oly nesztelenül tette be maga mögött az ajtót, hogy észre se vettük. Széket vittem az ablakhoz s leültem Mayer Teri mellé. Zavarban voltam, szerencsére ő kezdte, mialatt közömbösen nézett ki a sűrű utcába.

— Hogy esetleg félre ne értsen, meg kell mondanom, hogy minden délután találkozni szoktam Márhával. Egyszer itt, egyszer minálunk. Ő az én egyetlen pajtásom, kívülre senkim sincs. Nem tudtam, hogy ma délután maga is itt lesz . . .

— Mert akkor el se jött volna. Ezt akarta mondani, ugye?

Az utcát nézte mozdulatlanul. De a szeme mintha megrebbent volna:

— Nem! Nekem nincs egyebem, csak az őszinteségem. Megmondom ezért, hogy akkor is eljöttem volna. Egyszer még látni akartam magát.

S lehajtotta a fejét. A keze után nyúltam. Engedte.

— Teri! Az én mondanivalóm még rövidebb. Szakítani akartam magával, de visszajöttem . . .

— Mert visszarendelték, — szólt közbe gúnyosan s mosoly vonaglott keskeny szája körül.

— Félreértett. Anélkül is visszajöttem volna. Mikor megkaptam a fényképet . . .

Idegessé mozdulatot tett. De a hangja szinte megtört volt:

— Az emlékeimnek tartoztam vele, hogy elküldjem magának. Az én emlékeim szentek.

Megakadtam. Szerencsére belépett Mártha. Mayer Teri felállt. A kis Mártha odajött hozzám s kezemre tette a kezét:

— Ma már nem tudják szeretni egymást az emberek. Legalább maga maradjon jópajtása Terinek.

Lehajoltam és megcsókoltam a kis Mártha kezét. Mayer Terire pedig felsegítettem a kabátot s felajánlottam neki, hogy hazakísérem.

Már az utcán voltunk: a gázlámpák mély sávot eresztettek a fénylő gyalogjárón. Havaseső esett előzően, ezért fénylett a gyalogjáró. Észrevettem, hogy a sikos köveken Mayer Teri egyszer-kétszer megcsúszik. A karomat nyújtottam neki:

— Szabad, kedves?

Szó nélkül adta ide a karját s így mentünk tovább, hallgatagon. Egyszer annyit kérdett:

— Meddig fog itt maradni?

— Nem tudom. Akkor indulhatok a harctérre, amikor felparancsolnak. Előbb a szüleimet kell meglátogatnom, mert harmadik éve nem voltam otthon. Ma kétheti szabadságot kértem.

Már a házuk táján jártunk. Akkor annyit mondott csöndeskén:

— Nekem mához egy hétre lesz a tizennyolcadik születésnapom.

— Tudom.

Elértük a kaput. Vissza akartam fordulni, de maga után hívott:

— Mindenkit szívesen szoktunk látni.

Tehát én is a „mindenki“ közé tartoztam már. Az édesanyja úgy fogadott, mint máskor, azelőtt. Nem akartam sokáig időzni, de mert nem marasztottak, mégis vacsoraidő lett, mire felálltam. Teri jobbkedvű volt már:

— Mikor indul haza?

— Nem megyek haza, — feleltem.

Nem értette.

— De hiszen a szüleit, meg a két kishúgát csak illenék meglátogatnia!

— Ráérek még.

Ezt már megértette. És olyan hálásan mosolygott rám, hogy azt hittem, mindjárt a nyakamba szökik.

Ettől az estétől fogva csak olyankor maradtam el Mayer Teritől, ha okvetlenül a gyakorlótéren kellett tartózkodnom. És nem voltam nyugtalan többé, mert Mayer Teri mellől mindenki más régen elmaradt ezen a tavaszon. A tüzérszászlós, aki azóta hadnagy lett, nagy szívbeli bújában az üteget vezényelte dühösen valamelyik harcmezőn, más-ismerős pedig ekkor már közeledni se próbált a leányhoz. Meg voltam elégedve az eredménnyel, mert a leánnyal azt tehettem már, amit akartam. Soha még olyan alázatos, szófogadó teremtést, mint volt a kis Teri ezen a tavaszon! És én szebbnek láttam őt, mint valaha. Olyan szép volt, hogy néha, amint elnézegettem őt, könnyek gyűltek a szemembe. A születésnapjára szekéren virággal hordottam tele a szobáját. Mikor belépett és megállt a virágtenger közepén, sírva fakadt. És ezúttal legelőször senki-idegent meg nem hívott magukhoz. A szülein kívül csak a bátyja ült az ebédnél, aki azóta eleget tett Miskolcon a társadalmi kötelezettségeinek, azután a kis Mártha is ott volt, meg én is.

Ezen a tavaszon senki, senki nem ment többé Mayer Teriékhez. Nem szeretem a nagy szavakat, de annak a tavasznak pusztá emlékére meg tudok rendülni ma is. Szegény Teri!

Jöttek az éjjeli zenék, ami sok pénzembe került s most már egyre többször kellett igénybe vennem az apámat. Mert amint nőtt a szerelmem, olyan arányban fogyott a pénzem. Az öreg itt-ott neheztelt, nem tudta mirevélni a feltűnő költsékezést s nem-egyszer felvetette a kérdést, hova teszem a tisztí fizetésemet? De azért az összeg pontosan megjött minden második héten. Olykor, minden ötödik napon. És nem volt több olyan tiszt a pótkeretnél, mint én azon a tavaszon. Alig mult el éjtszaka, hogy záróra után ki ne kommandiroztam volna a dádékat. És a primás kérdezetlenül is tudta, ki tanyája ez a nyárfás? . . .

Hiszzen ha le tudnám írni azokat a napokat, a legszebb regény lenne az, amit valaha írtak! Egy május eleji napon például, jóval ebéd előtt, a

gyakorlótérről siettem hazafelé. A házuk a város szélén állt, közvetlenül az állomás mellett s a házuk mögött nagy kert terült el kifelé, egészen a hegyek lábáig. Először a gyümölcsös következett, azután széles pázsit s odébb, túl, a kert legvégében, haragos-zöld fenyők szöktek az ég felé. Mintha földöntúli fekete katonaoáriások álltak volna strázsát a vidék felett. Ha gyöngye szél jött, annyi bánattal sóhajtoztak, hogy olyankor mindig az emberi elmulás járt az eszemben. Ha pedig vihar jött, úgy zúgtak, de úgy, mintha az elköltözöttek lelkei harsogtak volna a szilaj szélben. Ma is hallom még annak a fenyesnek a zúgását...

Eltértem a mondanivalómtól. A gyakorlótérről igyekeztem tehát hazafelé, a kertjük mentében. Hirtelen megálltam, mert kacagás ütötte meg a fülemet a pázsit irányából. Az ő bágyadtan csengő kacagása. Sűrű és magas liceumkerítés fogta körül a kertet. Egy ugrás a sáncon át s szét-hajtottam a liceumsövényt... De meghatott, amit a kertben láttam.

A pázsit közepén valami nyolc-tíz apró lánygyermekkel hancurozott Mayer Teri. Ő maga égszínű pongyolában volt és éppúgy mezitláb, mint a csöpp tót leányok. És mert csupa pityanggal volt teleszórva a pázsit, a sárgán virító virágokkal megkoszorúzta a haját, ilyen gyermeklánéfűkoszorúval fonta körül karjait és vállát, virágba öltöztette a jókedvű apróságokat s úgy kergetőztek a gyepen. Épp akkor futni kezdett a fenyes felé Mayer Teri, aprókat ugorva s két karját kitarva a tündöklő mennyboltnak, mintha az égbe akart volna felszállni. Az apróságok utána, nagy nevetés közt.

Ott álltam észrevétlenül és meghatottan néztem. Élni és örülni szeretett volna szegény, de mivel énmiattam lemondott mindenről és mindenkiről, most így próbált örülni az apróságok közt. Gyermek volt ő maga is.

Eltűnődve mentem tovább, de ezt a képet soha nem felejtettem el. Nem árultam el neki, hogy megleptem. Ő pedig nem mondta meg soha, hogyan próbálta pótolni a maga számára azt, amit elvesztett.

Pedig nem volt titka előttem. Hiszen a régi kispajtásom maradt most is, bár az anyja már nem nyitotta reánk az ajtót minden ötödik percben. Nem is volt szükség reá. Ha kettesben maradtunk, leült mellém a heverőre s arcomhoz tette az arcát. Összeremegtünk s remegő ujjal simogattam meg a haját. S remegve fogtam két kezem közé azt a kedves-szép fejét. Szembenéztem vele... Mosolygott rám, félénken mosolygott. A szeme zavaros volt... Megcsókoltam. Olyankor lehúnyta a szemét...

És felmosolygott megint. Épp olyan félénken:

— Ugye, a felesége leszek?

— A feleségem lesz, Teri.

És nem tudom, miért, de valahányszor azt mondtam neki, lehajtotta a fejét. Majd felállt, lassan odament a zongorához s játszani kezdett, halkán. De mindig azt az egy nótát, mely a Rimaszombat felől fujdogáló szélről szól. S alig-hallhatóan dúdolta hozzá a szöveget:

Szomorú hírt hallok
Az én sorsom felől...

Egyidő óta nem szerettem ezt a nótát. Meg is mondtam neki:

— Teri, csak ezt ne!

Azontúl nem játszotta. Lehet, csak előttem nem.

Akkor már mindenki úgy tekintette, mint a menyasszonyomat. A házban olyanformán néztek rám, mintha odahaza lettem volna. A Teri anyja nem egyszer megsimogatott. Éppenúgy, mint otthon a édesanyám.

— Legyen jó hozzá, fiam. Csak ez az egy lányom van...

Egy májusvégi délelőtt az anyjával találkoztam az utcán. Ő a túlsó oldalon ment, de ahogy meglátott, magához intett. Kissé izgatottnak tűnt fel:

— Mondani akarok magának valamit. De nagyon bizalmasan.

— Parancsoljon, nagyságos asszonyom!

A szemét le nem vette az arcomról.

— Nyílt emberek vagyunk, ezt maga is tapasztalhatta. S ezzel a nyíltsággal mondom meg magának, hogy tegnap este levelet kaptam testvérnénémétől, aki Kolozsvárott lakik. Azt írja a levélben, hogy egy távolabbi rokonunk, egy fiatalember, aki csak néhány évvel ezelőtt kötözött el innét, meg akarja kérni Terit. A néném kérdezi a levélben, nincse még lekötve valakinek a lányom?

Mintha fejbevágtak volna! Nem az ujság, hanem a mód miatt, ahogy tudatták velem. Teri anyja zavartalanul folytatta:

A levelet felolvastam este Teri előtt, de hallani se akar róla. Azt hajtogatja, csak a maga felesége lesz. Mi megszerettük magát, fiam. Mi örülnénk a legjobban, de lássa be, hogy így nem maradhat tovább. Teri tizenhétéves már, mindenki úgy nézi, mint a menyasszonyát. Anyja vagyok a leányomnak, felelős vagyok érte...

Közbevágtam:

— Nagyságos asszonyom, én viszont becsületes ember vagyok. Terivel mi már megegyeztünk, hogy háború után el fogom venni.

De ő a fejét rázta:

— Ne értsen félre, fiam! Terit a télen is megkérték, már akkor megmondta, hogy csak a maga felesége lesz. Pedig nagyon rosszul bánt vele. No, nem szemrehányásképpen mondom, ámbár rászolgált volna. Mi nagyon boldogok lennénk, ha a vőnk lenne, mert megismertük s a családjáról is sok szépet hallottunk. De lássa be, hogy így nem maradhat. A legkevesebb, amit kérhetek, hogy jegyezze el Terit!

Beláttam, hogy igaza van. És ott, az utca közepén, azt mondtam neki:

— Köszönöm a bizalmat, nagyságos asszonyom. De a szüleim tudta nélkül mégse tehetek semmit.

— Nagyon helyes, — bólogatott rá.

— Én most hazautazom, — folytattam kissé izgatottan. — Még ma délután indulok, holnapután itt leszek. Addig is adja át kézcsókjaimat Terinek, nagyságos asszonyom.

Úgy váltam el tőle, mintha már az édesfia lettem volna. És harmadnapra úgy rohantam vissza, mintha elhagyott volna az eszem. Az állomásról hozzájuk hajtattam. Benyitottam a Teri szobájába: a tükör előtt állt s valami virágot próbált beletűzni a hajába. Úgy látszik várt reám. Mikor észrevett a tükörből, megrezsent s a virág kiesett a kezéből. Amire pedig megfordult volna, olyan halavány lett, hogy azt hittem, mindjárt összeesik. Az ajtóban álltam s nem ismertem rá a hangomra:

— Teri, maga nem lesz a feleségem!

Ahogy ezt mondtam, a karja elhalva hanyatlott le. Aztán odakapott

a nyakához és felsírt. Hangja nem volt a sirásának, csak a könnyei patakzottak. És amire fel tudott zokogni, ez volt az első szava:

— Akkor . . . akkor én nagyon rossz leszek!

Megdöbbsentem erre a fenyegetőzésre. Az ebédlő felől ijedten lépett be az édesanyja.

VI.

Amikor idáig ért a barátom, elhallgatott. Lehetett már tizenegy óra. Túl a sétányon játszott még a zene, de a sétány üres volt. Millió csillag remegett a határtalan mennybolton és a Balaton mélységében. S azalatt szünetlenül zsongott a víz.

A keleti parton feljött a holdvilág s szomorú bájjal nézett el a vidék fölött. Távol, igen távol felhők kezdtek felszállni a Balatonból s kék-lilában égő szegélyeikkel megindultak valamerre. Nagyon elhagyottnak éreztem magamat.

Barátom koccintott. Hosszan hallgattunk utána. Amikor megszólalt egyszer, szomorúnak láttam:

— No, meg fogod-e írni?

— Még nem tudom. Annyit körülbelül sejtek, hogy Mayer Teri másnak lesz a felesége, de . . .

Közbevágott:

— De addig még sok minden egyéb történik majd. Ezt akartad mondani, ugye?

— Nem! „De ennek elsősorban te vagy az oka!” Ezt akartam mondani.

— Szóval, hogy a Mayer Teri szerencsétlenségéért én vagyok a felelős. — és meglepődve hajolt felém. — Így gondoltad?

— Többet gondolok ennél. Ha a leány szerencsétlen lesz, csak a te férfiatlanságodon múlik. Megmondhatom, mi történt a hazameneteled alkalmával. A szüleid nem egyeztek bele semmiféle házasságba. Hogy mi lehetett az oka, alig érdekel. Csak a leány sorsára vagyok kíváncsi.

Barátom maga elé töprengett, mintha régi, nagyon régi emlékeivel küzködött volna. Nem zavartam meg. Ahogy ismét feltekintett, szenvedés látszott arcán:

— Szegény Teri úgy viselkedett ettől fogva, mint egy hős. Nem túlozik: hős volt. De ne hidd, hogy én talán pillanatra is meghátráltam volna! Hiszen következtek nemsokára olyan fordulatok, amelyek könnyen ezt a látszatot kelthetnék. A mai estén azonban megnyitom előtted a szívemet és nem lesz olyan tikolt gondolatom, amelyet elhallgatnék. Úgy érzem, mintha gyómnék. Talán megkönnyebbülök utána.

Hátrádólt a székben:

— Nem tagadom, először nem vettem komolyan a dolgot. Azt hittem, tovább is folyhat a játék olyan ártatlanul, mint addig. Nem! Nem! — és ingerült mozdulatot tett. — Egy pillanatra se hátráltam meg! Senki szemrehányást nékem nem tehet. Hiszen attól a peretől kezdve oly nagy szerepe lett a véletlennek, hogy Istennek kellett volna lennem, ha mindent előre akartam volna látni . . . Azóta, hogy olyan szerencsétlen lett a kis Teri, sok hányódáson mentem át. Voltak pillanataim, amikor végezni akartam magammal, de a legutolsó gondolatban visszatartott egy láthatatlan kis kéz. Csak az ő keze lehetett. S olyankor nem egyszer megütött a gon-

dolat: hátha üzeni fog még utánam! Mert tudtam, hogy még akkor is szeretettel gondolt reám, amikor olyan szerencsétlen lett. A mai éjszakán azt is tudom már, hogy Mayer Teri mindig szeretni fog engemet.

Elhallgatott.

— No, és mi történt azután?

— Azután? — és mintha távoli, nagyon távoli álomból révült volna magához. — Várj csak, várj! Hiszen közbe még kihagytam valamit s először arra fogok kitérni röviden. Elbeszéltem a találkozást, mely köztem és az apám közt folyt le. Úgy összevesztünk, hogy utoljára az asztalt döntöttük mind a ketten. És miért? Mert semmi okunk nem volt rá. Még ma is csodálkozom, hogy fel nem pofozott az apám. Mert nagyon szokatlan ember. De nem úntatlak veled?

— Folytasd, kérlek!

VII.

— Furcsa emberek laknak arrafelé, a sokat küzködő Felvidéken. Jártál-e már azokon a tájakon? Aki látta egyszer a Beszkidek setét ormait, hallotta a mi kesergő dalainkat, mindig bús vággyal gondol vissza rájuk a messzeségből. Vannak ott zúgó nádasok, bánkódó fejű fenyvesek, szelben recsegő erdők, nyári időben pedig olyan világos éjtszakák, mint csak az ukrainai puszták felett. Ezeresztendő s nyomor sír fel a zsellérkalyibák falai közül s pusztulnak az udvarházak is. De a jókedvünk sem hiányzik azért. Igaz, hogy minden rövidke vígasságnak nagy elbúsulás a vége. Muszka melankólia, lengyel könnyelműség találkozik itt a magyar hetykeséggel és hamareborulással. Ezer esztendő óta sehol annyit nem csalódtak és nem reménykedtek, mint minálunk.

S ezért olyan kiszámíthatatlan a felsőmagyarországi ember. De számtalan furcsaságaikkal még ott is kitűntek a mi családunk férfitagjai. A dédapámnak például az volt a szokása, hogy egész életén át a bekecse zsebében hordta bevarrva azt a tizenégyezer forintot, amelyért egyszer eladta a juhnyáját. És ha otthon szükségét látott is a család, egy fillért ki nem adott volna a tizenégyezerből. A nagyapám szakadatlanul zsidókkal trafikált. A zsidók megsúgták neki egyszer, hogy ne adja el az életet, mert háború van kitörőben s akkor tízszeres ára lesz a gabonának. A nagyapám erre gyűjteni kezdett. És gyűjtött tizenhét éven keresztül. Háború persze nem jött, de amikor tizenhét esztendő múlva meghalt, hat magtárból két héten át vasvillával hajigálták ki a kicsirázott kékéket. Mert a gabonát kévéstől gyűjtötte a nagyapám. Hogy miért? Talán ő maga sem tudta. Emlékszem, hogy az apám jajgatva cibálta a haját abban az időben. De azért nem esett kétségbe, hanem maga fogta meg az ekeszarvát s úgy kezdett mindent elülről.

Valamennyi elődöm közül talán az apám volt a legkülönösebb. Sohase láttam például, hogy annak a kis polituros szekrénynek a kulcsát, melyben a pénzt őrizte, csak egyszer is oda merte volna adni az édesanyámnak. Szünetlenül gyanakodott mindenkire s szünetlenül talpon volt. Éjfél után nem egyszer lábujjhegyen lopózkodott ki a szobából, ijesztő csendben átsiklott a szérüskerten, árnyékszerűen elhúzódt az ólak és csűrök között, nyári időben pedig órákon át el-elguggolt fülelgetve a gyümölcsös-kertben. És ha lopáson kapta valamelyik cselédjét, ott helyben eldöngötte

a vasvillával. Mert ilyen éjtszakai kirándulásain mindig vasvillával járt az apám.

És mégis szegényedett évről-évre. Bizalmatlan volt mindenki iránt, de csak az nem lopta és nem csalta meg, aki nem akarta. Fősvény ember volt, szinte zsugori s pénze mégis alig akadt. Legtöbb bizalmatlansággal a család tagjait figyelgette. Nyomasztó csend ült a házunk felett, amelyről évről-évre hulldogált a zsindegy, meg a vakolat, de az apám nem gondolt rá soha, hogy megjavíttassa. Édesanyám csöndes megadással dolgozott napról-napra. Ijesztő volt, mennyit dolgozott. A két kishugom mihelyt kikerült a leányiskolából, azonnal nekiállt a kietlen házirendnek. Dolgoztak szegénykék, amíg csak bírta a két gyöngye karjuk. De az apám sohase volt megelégedve: többnyire korholt valakit, vagy morgott magában. A birtokból pedig mégis csak kellett valami jövedelemnek lennie. De hogy hová tűnhetik, fogalmunk se volt róla. Amikor már nagyobbak lettünk, édesanyánk elárulta egyszer bizalmasan, hogy az első szobában, közvetlenül a kályha mellett ki lehet emelni a padló egyik deszkáját, a deszka alatt jókora üreg van, az üregben egy üst, s az üstben vagy félvéka ezüst forint. Ebbe az első szobába estétől-hajnalig senkinek se volt szabad belépnie, csak az apámnak. Hosszú esztendőök óta aludt ebben a szobában, a kályha mellett egy bundán, illetve a félvéka pénz föllött. Egyszer-kétszer megleste ijedten az anyám, amint az öreg alacsony zsámolyszéken, lebocsátott függönyök mögött, reszkető mécsvilágnál kuporgott az üreg fölött, valami rongydarabkával fényesítgette a térdén a forintokat s aközben sajátmagához beszélgetett.

De azért ő se morgott szakadatlanul. Mert voltak napjai, amikor minden ok nélkül feneketlen kedve támadt. Olyankor csapraütött egy hordó bort, összezúszította a jegyzőt, a papot, a patikust, a tanítót, még vagy öt-hat nemesembert, a konyhában nagy vacsorát kellett csapni, aztán a faluvégi vályogvetők közül felparancsolta a primást, a klarinétost, meg a bőgöst. És ha a morék ráncingotak a nótájára, a szegény öreg két tenyerébe bocsátotta a gondoktól megvert borostás fejét és úgy kezdett dalolni, hogy könnyek potyogtak le a szeméből:

Indulj fakó lovam Lengyelország fele,

Ügyse jövök én már többet visszafele,

Kedves kis hazámat többet nem láthatom,

Ninesen olyan bánat, mint az én bánatom.

Később hegyezni kezdtek a cigányok s olyankor, éjjelután, ha már keresztbe állt a szemük, az apám csak kiugrott a szoba közepére, oldaltbiggyesztette a kalapiját, csípőn kapta magát s úgy kezdett cifrázni egymagában, hogy a vendégek lelkesedve tapsoltak rá. Hogy tudott táncolni! Csizmája alatt megdobogott a ház, kemény tenyerével oda-odacsapott a mestergerendára, összebokázott hegyesen s olyan cifrázásba fogott, hogy nem lehetett látni a lábát. Hajnal felé rendszerint már nem bírt magával s olyat rúgott a bőgőbe, hogy forgácsokban repült szét a bőgő. A mellényzsebéből gőgös fejtartással lökött oda vagy száz forintot s a cigányok röhögve kapták el a pénzt. Másnap azonban, ha már kijózanodott, leült az ebédlő kopott díványára és mialatt két markába fogta a fejét, méregtől fújva jajgatott:

— Kiraboltak! Megöltek! Minden boromat elitták a gazemberek!

Dehát ez régen volt, még a háború előtt. Én abban az évben tettem le az érettségi vizsgát s jogász szerettem volna lenni. Az apám meg se hallgatott:

— Gazdász leszel! Elég!!

Még szerencse volt, hogy kitört a háború. Legalább elodázhattam ezt a kérdést. Reméltem, hogy azalatt az öreg is változik valamit.

A kettőnk viszonya különösképp alakult azelőtt. Én az iskolából úgyszólván csak a nagyszünidőre kerültem haza és olyankor se maradtam sokáig. Négy-öt napig elvoltam valahogy, de az apám a második létra rendszerint mezei munkába akart fogni. Olyankor ráültem valamelyik hóra, átlovagoltam ehhez az ismerőshöz, ahhoz a rokonhoz. És csak napok múlva kerültem vissza ismét. A gimnáziumi nyolc esztendő alatt talán kétszer se jöttem össze bizalmasan az apámmal s emiatt idő multával csaknem idegenek gyanánt álltunk egymással szemben.

Akkor kitört a háború. Az első napon bevonultam s attólfogva csak mint zászlós láttam viszont a szüleimet. Volt ez úgy másfél esztendő múlva. Azalatt sok minden megváltozott. Az apámat meghatották harc-téri szenvedéseim s amikor súlyos sebekkel hoztak haza a frontról, könnyekre fakadt az ágyam mellett. Később egyéb szomorúságok következtek. Elesett a bátyám, a két unokatestvérem s a kishugaimtól hallottam, hogy abban az időben nem tudott aludni az öreg. Éjszakánként fel és le járkált a szobájában s néha ijedten hallották, amint fel-felcsuklott. Dehát ez is elmúlt. A háborút is megszokta lassankint s attólkezdvé még inkább visszaesett. Még ritkábban borotválkozott, még bizalmatlanabb lett s szünetlenül krákogott. Sohase volt jókedve, ahelyett káromkodni szeretett. A cselédei — dologkerülő polyákok nagyrészt — most már hetenként váltakoztak, mert az öreg karóval verte őket az udvaron. Egyetlen kivétel talán én lehettem. De csak azért, mert ritkán látott. A pénzt megküldte pontosan, a kísérő levelei sem maradtak el. Ezekben a levelekben eleinte csak panaszkodott rám, az utóbbi időben azonban egyre többször megfenyegetett, hogy kitagad, ha így folytatom.

Ilyen előzmények után utaztam haza lóhalálában, hogy bejelentsem: feleségül akarom venni Mayer Terit.

Este érkeztem meg. Az öreg az ebédlőben fogadott, a tiszteletemre megborotválkozott, a bajuszát meg spárgára kötötte ki. Megölelt, maga elé tartott messziről s annyit mondott:

— Na, nyalka tiszt vagy, nem tagadhatom!

Bár ne lettem volna olyan nyalka! Másnap már ezt is a szememre hányta.

Ezen az estén soká maradtunk fent. A két kishugom kedvesen elkönnyökölve gyönyörködött bennem, az édesanyám csöndes szótlansággal sajnált, mert sejtette szegény, hogy megint csak belekerülök a veszedelembe. Az öreg mintha minden gondját elfelejtette volna erre az egy estére. A csataleírások érdekelték mindenkifölött és valahányszor kitértem egy-egy válságosabb élményemre, az öreg fejencsapta magát, annyira tetszett neki:

— Milyen kár, hogy nem lehettem ott! Igaz a! Hát a nyíregyházi huszárok hogy viselik magukat?

Mert huszár volt ő maga is Nyíregyházán. De annak csaknem harminc esztendeje lehetett akkor.

Ebben az én történetemben sok fordul meg a véletlen. Ilyen véletlen volt például, hogy csak másnapra hagytam nagy előterjeszténi-valómat. Kissé szorongatott s ahogy odahaza ültem, szokatlannak találtam magam is. Pedig ha azon az estén állok elő vele, amikor megvolt hozzá mindnyájunk hangulata, sok minden másképp történt volna. Nyugodtan meghallgatnak s az apám, ha annyit mondok, hogy a leány jómódú, bizonyosan egyet koccint rá:

— No, majd körülnézünk legközelebb!

És bizonyos, hogy egy hét múlva az anyámmal, vagy valamelyik hugommal már leutazott volna a Teri szüleihöz. Sokszor megemlegettem azóta ezt az estét!

Másnapra minden megváltozott. Az apám rosszkedvűen ébredt, mert az este valamivel több bort ivott. Panaszkodott, hogy fáj a feje, meg a füle is zúg. Ez még nem lett volna baj. A baj ott kezdődött, hogy megsántult az egyik lova s ezt éppen ezen a délelőttön fedezte fel. Olyan méreg fogta el, hogy szaladt a vasvilla után s félig agyonverte az egyik igáslegényt. Mire az ebédhez nézett be, már prüszkölt és káromkodott.

Egyszerre ijesztően csendes lett a ház.

Én ugyan erőlködtem, hogy másra tereljem a szót, de az öreg annál jobban felbőszült:

— Disznó zsványok! Ki akarnak fosztani! Hej, hogy esz a méreg!

A hajába kapott, úgy cibálta a saját fejét. Mindenki menekült az asztaltól. Ketten maradtunk.

És nekem elő kellett állnom, mert csak három napot kaptam a parancsnokomtól. Este már indult a vonatom.

Odaléptem az öreg elé. Éppen kifelé készült s a magtár kulcsai után keresgélt. Amikor meghallotta, mi a szándékom, furcsán kapta el a fejét. A félbajusza megrándult, mintha azzal a félbajusszal nyomta volna vissza a kitörő nevetését:

— No, még mit nem!

Éreztem, komikus leszek. Az apám is észrevett valamit. Félig-bosszúsan rántott egyet a vállán:

— Majd visszajövök mindjárt. Úgyis számárság az egész.

Szégyenkezve s tehetetlenül maradtam az ebédlőben. Beletelt három óra, amire visszakerült. Azonban vagy elfelejtette már, vagy nem akarta előhozni, mert leült az ablakba, kivette a tárcáját s pénzt kezdett számolni maga elé. Megint eléje álltam:

— Édesapám, mi a válasza?

Felnézett, mintha nem értette volna. S kurtán annyit szólt:

— Ráérsz még. Aztán háború van. Meg állásod sincs . . .

Mintha fejbevágtak volna:

— Majd gazdálkodom édesapám mellett . . .

— Mit? — és felugrott. — Itt magam is elvégzem a munkát! Nincs szükségem rád! Még úgyse dolgoznál, mert csak keserűségemre vagy! Előbb végezd el a jogot!

— De hiszen édesapám akarta, hogy gazdász legyek!

— Hát akkor légy gazdász! Mit bánom én! Nekem senkit ne hozz a nyakamra!

A düh összeszorította a torkomat. Még csak arra sem volt kíváncsi, ki az a leány, akit el akarnék venni? Fújt és káromkodott már, de csupán

azért, hogy leplezze a zavarát. Mert annyi rosszindulatot még róla sem tételeztem fel. Azt mondtam neki:

— Mégis hallatlan, hogy meg se akar hallgatni!

Mintha észrevette volna magát. De egy vállrántással másodszor is elintézt:

— Semmi közöm hozzá!

S másodszor is faképnél hagyott.

Könnyek gyűltek a szemembe. Azalatt óvatosan besompolygott hozzám a két hugom. Később az anyám is bejött. Körülfogtak, hogy mi történt? A legelején kezdtem s amire másfél óra mulva odáig jutottam, hogy miért is jöttem haza, a két hugom részvételt vett körül. Az anyám sirdogált:

— Pedig így lenne a legjobb, fiam . . .

— Apa borzasztó ember, ha megharagszik, — mondta a nagyobbik hugom.

A kisebbik rásóhajtott:

— S még csak meg se hallgatott. Így tesz ő mivelünk is.

És elgubbaszkodtunk négyen, panasz-szó nélkül. Az apámmal csak a vacsoránál találkoztam. Fújva evett. Ahelyett, hogy legalább kikérdézt volna. Nem volt kíváncsi semmire.

Felálltam, a kardom után nyultam. Indulnom kellett. Azt se kérdezte, hová megyek? Édesanyám s a két hugom lesütött szemmel ült az asztalnál. Megcsókoltam őket s akkor odaszóltam az apámnak:

— Ez az utolsó szava?

— Igen! — és rácsapott az asztalra.

No, erre én is odacsaptam, de olyat, hogy az öreg ugrott tőle egy nagyot:

— Édesapám! Maga nagyon rosszlelkű ember!

Mély csönd támadt erre. Az öreg hirtelen odakapott a torkához, mintha meg akart volna fulni. Amire magához tért, én már kocsiban ültem. Még hallottam belülről a dühöngését. Azt hittem, széthajítja a szobát:

— Orcátlan, pimasz kölyök! Mars ki az udvaromból!

Másnap délelőtt már ott álltam Mayer Teri előtt. Mire fel tudott szokni, ez volt az első szava:

— Akkor én nagyon rossz leszek!

Megdöböntem. Az ebédlő felől ijedten lépett be az édesanyja. Ahogy megtudta, miről van szó, maga után hívott s helyel kínált meg a szalónban. Előadtam neki mindent. Időközben belépett az öregúr is. Elmondtam, hogy az édesanyám, meg a két kishugom ismeretlenül is csókolgatja Terit, de az apám szinte megveszett. Pedig nem is tudta, kiről van szó.

Mayer néni itt már mosolygott. A bácsi fejemre tette a kezét:

— Hát ilyen emberek is akadnak. De azért nincs baj, fiam. Ha vége lesz a háborúnak, majd beáll mellém az irodába . . .

A pusztta lehetőségre tiltakozni kezdtem:

— Nem! Ez lehetetlen!

Mert akkor még nagyon önérzetes hadnagy voltam. Ma másképp csinálnám.

Úgy búcsúztak el tőlem, mint máskor is. Talán még nagyobb szeretettel. A Teri szobáján kellett áthaladnom. Az ablakban állt, kisírt szemmel. Ahogy megpillantott, félig elfordult tőlem.

— Teri! Még visszajövök.

Erre már egészen elfordult. Csaknem könyörgött:

— Menjen, kérem . . . Nem akarom látni . . .

Elmentem. És soha többé nem mentem vissza hozzájuk.

VIII.

Rövid időn belül kétszer kellett megcsalatkoznom Mayer Teriben. Az első csalódásom felháborított, pedig nem is volt rá okom. A másodikon mélyen megindultam. Ez azonban csak később történt.

Eljött a június: én a menetszázad parancsnoka voltam ekkor. Úgy volt, hogy ha távirati parancs érkezik, minden pillanatban indulhatunk. Közben több kisebb gyakorlat következett s néha napokig elmaradtunk a hegyek között. De sohase távolodtunk messzire. Ha pedig fülig-porosan bevonultunk a kaszárnyába, alig mozdultam ki a lakásomról. Visszavonultam mindentől és mindenkitől. Leszámoltam magammal s egyelőre nem akartam látni Mayer Terit. Csak megzavart volna.

Ez az óvatosságom különben felesleges volt. Valami két héttel ezután azt hallottam, hogy fürdőre ment az egész háznép. De hogy hová, nem mondták meg, én pedig nem érdeklődtem utánuk. Most már minek?

Így mult el egy hónap. Aztán megjött a várva-várt távirat s a menetszázad másnap vonatba szállt, de én nélkülem. Azon a napon ugyanis, amelyen megérkezett a távirat, a pótkeret parancsnoka magához rendelt s valami bizalmas iratesomóval küldött fel Pestre. Azt mondta, annyira fontos titkokat viszek magammal, hogy nem meri rábízni más tisztre. Külön a lelkemre kötötte még, hogy a futárszakaszba senki-idegent be ne bocsássak az úton. A menetszázadot egy hadnagy társam vette át s vezette föl a harctérre.

Visszamaradtam tehát és nem ez volt az egyetlen eset. Talán két héttel ezután felrendelték a második menetszázadot is. Nagy pótlásokra volt szükség akkoriban a frontokon. Én megint nem mentem. Az indulás előtti napon a parancsnok irodái szolgálatra osztott be maga mellé. Azt mondta, csak a legmegbízhatóbb tisztjét választhatja erre a kényes természetű feladatra. Ez a magyarázat meglepett, de nem kerestem az okát. Olyan mindegy volt akkor nekem.

Időközben az egyik közeli bányavárosban sztrájkba álltak a munkások. A parancsnok egy századdal engemet küldött ki a zavargás letörésére. Feladatomból állt, hogy vigyáznom kellett a bányatelepre. Két hétig maradtam kint: azalatt békésen kiegyeztek az igazgatók és a munkások.

Amire innét is visszakerültem, már arattak. A legénységnek azt a részét, amely még nem került bele a menetszázadba, a közeli uradalmakba rendelték ki aratómunkára. Minden ilyen osztagnak egy tiszt volt a parancsnoka s valamennyi fölé engemet nevezett ki a pótkeret-parancsnok. Azontul is mellette maradtam az irodában. Új munkaköröm annyiból állt mindössze, hogy vasárnap délelőttönkint, ha beszámoló-kihallgatásra jelentkeztek az arató-osztagok parancsnokai, én adtam ki nekik az újabb utasításokat.

Mayer Teriről semmit se tudtam azalatt. Azaz mégis!

Egy délután, amint hazafelé tartok a kaszárnyából, — forró kánikulai nap volt, — a kis Mártha integet felém az ablakból. Besiettem hozzá. Nagyon izgatott volt:

— No, szép katona! Így megfeledkezni a legjobb barátjáról! Hát illik ez?

Valami mentegetődzést mondtam. A kislány összekulcsolta a kezét:

— Mondja, miért tette ezt Terivel? Tudja, mi történt?

— No!

— Négy nappal ezelőtt menyasszony lett. Tegnap kaptam meg a leveleit . . .

Nem tudtam rá mit felelni. Úgy tekintettem magamat másfél hónap óta, hogy semmi nem köt többé Mayer Terihez, most mégis rosszul esett ez a nagy hűtlensége. A szívem fájt. A kis Mártha mindenáron okosan akart beszélni hozzám:

— Jaj, rettenetes dolog ez! Mayer bácsi, amikor megkérték a Teri kezét, azt felelte a kérőnek, hogy legyen türelemmel, amíg visszajönnek a fürdőből. Mert van itt valaki, aki miatt nagy bajok lehetnének még. Ha a leánya még egyszer meglátja azt a valakit és ha akkor is a kérő menyasszonya akar lenni, ő beleegyezik mindene.

— Az a valaki persze én vagyok!

— Maga, Kálmán. S látja, Teri és a mamája addig se akart várni. Tudom, hogy Terit csak a hiúsága vitte bele ebbe a makacskodásba, mert azt hiszi, hogy így bosszút fog állni magán. Rettenetes dolog ez, s én nagyon félttem szegényt! Mert tudom, hogy ma is csak magát szereti.

Mayer Terinek ez a meggondolatlansága volt az én első csalódásom. Eleinte fájt a szívem, de később igen felháborodtam ellene. Pedig talán nem is volt igazam. Hiszen Terit mégis csak elhagytam s szégyenében és kétségbeesésében mit tehetett volna egyebet! De erre csak később gondoltam, talán azért, hogy magam előtt mentegessem. Abban a pillanatban azonban rendkívül fel voltam háborodva:

— S ki a vőlegénye?

— Egy Vértes nevű vadászhadnagy.

— Ismerem. Kedves fiú, de kicsit mamlasz. Köszönöm magának, Mártha . . .

Elém állt, összetette a kezét:

— Úgye, meg fog látogatni ezentul is? Legalább — engemet.

— Feltétlenül! Ezt megígérem. Úgyse maradok már sokáig, mert tegnap megint én lettem a menetszázad parancsnoka. Remélem, utoljára.

Négy-öt nappal ezután, úgy alkonyattájt, amikor már többen kijöttek a korszóra, a kávéház terraszán üldögélek a parancsnokkal. Azóta, hogy kénytelen volt a legközelebbi menetszázadba kitenni, feltűnően szíves lett hozzám s minden szabad percében magával cipelgetett.

Hát amint beszélgetünk a terraszon, s közbe a járókelőket vizsgáljuk, egyszerre mintha szíven ütöttek volna. Alig tíz lépésnyire észreveszem Terit, amint jön a vőlegénye karján s mögötte a szülők. Mayer Teri már előbb megpillanthatott, mert ijedt kis rezzenést láttam a szemeiben. De azért mosolyogni próbált. És ahogy hozzánk értek, megelőzött egy kedves bólintással:

— Jónapot!

Mindnyájan nagyon szívesek voltak, amikor tisztelgetem. A vőlegény

még külön is „szervusz“-t intett a kezével. Visszaintettem. Nagy melege lehetett e pillanatban.

Ahogy elmentek mellettünk, a parancsnok hozzám hajolt:

— Hogy tudtál ilyen számár lenni! Így elszalasztani a legszebb leányt!

— Nem kettőnkön mult, alezredes úr.

Másnap vasárnap volt. Az arató-osztagok hadnagyai és zászlósai délelőtt bejöttek a városba s megtették a szokásos jelentést. Estefelé befogattam két kocsiba és, mint rendesen, magam vittem ki őket az állomásra. Mikor a Teriék háza előtt hajtattam el, a vőlegényével az egyik ablakban könyökölt. Köszöntem nekik. Ahogy később visszafelé jöttem az első kocsin, mindketten a kapuban álltak. Visszafogtam a lovakat, leugrottam, kezetsókoltam a leánynak, Vértés bajtársamnak pedig ennyit mondtam:

— Gratulálok!

Úgy tett, mintha nagyon örült volna. Mayer Teri hirtelen másról kezdett beszélni. De olyan hangon, mintha csak tegnap, vagy ma délelőtt váltunk volna el egymástól és mintha soha semmi se lett volna kettőnk között:

— Arra gondoltunk, hogy megkocsikáztathatna bennünket.

— A legnagyobb örömmel!

A katona-kocsistól átvettem a gyeplőt, de Mayer Teri odaszólt a legénynek:

— Maga csak üljön hátra, a hadnagy úr mellé. Én jobban szeretek a bakon ülni . . .

Vértés bajtársam jókedvűen mondta rá:

— Ó, az nagyszerű lesz!

Így akarta tudtomra adni, hogy csak azért sem féltékeny rám s hátraült a kocsihoz. Teri mellém szökött fel s mialatt megfordultam a kocsi-val, belémkarolt, mint annyiszor azelőtt. Éreztem, hogy megremeg.

Odavágtam a lovak közé s öt perc múlva kint repültünk a fehér országúton. Jött az este. A hegyormok fölött veresben lángolt az ég, de csillag még nem látszott. Hús levegő csapott szembe s mialatt csattogtak a lovak, Vértés bajtársam a legénnyel próbált diskurálgatni. Mayer Teri felnézett rám és suttogva mondta:

— Istenem, csak felborulnánk . . .

— Hogy mondhat ilyet!

Félig a karomra hajtotta le a fejét:

— Jobb lenne meghalni. Így . . . Így nem érdemes . . .

— Legyen okos, Teri! — csitítottam igaz részvétellel.

A hangja könyörgő, csaknem megtört volt:

— Nem tudok már okos lenni . . . Jaj, mit csináltam!

Aznap vacsorakor benéztem a tisztí étkezőbe. Kissé későn érkeztem: a parancsnok, aki találkozózt adott ide, már elment. Gondoltam, majd felkeresem a kávéházban. A ruhatárban leadtam a sapkámat s az étkező felé indultam, de meg kellett állnom az ajtó előtt. Mintha odaszegeztek volna.

Az ajtó ugyanis féig nyitva maradt s odabent harsányan nevettek valamin a tiszték. A nevemet hallottam s az erre támadt szünetnyi csöndben ezt mondta valaki:

— Fogadjunk, hogy ezzel a menetszázaddal se fog kimenni! Jó protekciója van a gyerekeknek!

— Kékszemű protekció! — szolt közbe egy másik hang. — Fülíg szerelmes beléje még az öreg is.

Itt a pótkeretparancsnok nevét mondta az illető. A tisztek megint nevettek. Aztán Vértés hadnagyot említette valaki s egy harmadik tiszt az asztalra csapott:

— A Vértés csak lógós!

Újabb nevetés. Nem tudtam mozdulni az ajtóból. Még szerencsém volt, hogy nem vetek észre belülről. Legalább visszahúzódhattam. Elkértem a sapkámát s kimentem. Csak az utcán álltam meg.

Mindent tudtam! Mayer Teri tehát, amikor elhagytam őt s amikor keserűségében másnak lett a menyasszonya, addig könyörgött a parancsnokomnak, míg meg nem ígérte neki, hogy egyelőre visszatart a pótkeretnél. Teri nem akarta, hogy veszedelembe jussak megint s mit nem tudott elérni, ha a fejébe vette! Hogy a parancsnok is szerelmes volt Teribe, nem volt újság előttem. Ugyan ki ne szeretete volna! S ugyan mit nem tett volna meg a parancsnok, ha egyszer Mayer Teri kérte rá! Az öreg úgysis gyakran megfordult a házukban. Ez a meglepő felfedezés volt az a második családóm Mayer Teriben, amelyet már érintettem előbb. Most, amikor elszakadt tőlem, repeső aggodalommal gondoskodott rólam. Ez a szeretete meghatott. De ugyanakkor szégyen fogott el, hogy már a tisztí étkezőben is ezen mulatnak. Nem! Nevetséges mégse akartam lenni!

Még abban a negyedórában felszaladtam a kis Márháékhoz. Ő maga nyitott ajtót:

— Jőjjön beljebb!

— Köszönöm, most nem érek rá. De egy igen-igen nagy kérésem lenne magához.

— Parancsoljon! — mondta szerény készséggel.

— Legyen olyan jó: holnap délután három órára hívassa ide Terit!

— Szívesen. Csakhogy a vőlegénye is olyankor szokott átmenni hozzájuk . . .

— A vőlegényt majd én elintézem.

S el is intéztem. Vértés hadnagyot akkor már a menetszázadomba osztották be. Délelőttönkint valamennyi tisztnek ki kellett vonulnia a századdal, délután már csak az ügyeletes maradt együtt a legénységgel. Másnapra természetesen Vértés bajtársamat tettem meg ügyeletes tisztnek. Először, de nem utoljára.

Délután háromkor bezörgettem a kis Márhához. Ő maga jött elem most is. Annyit sűgött:

— A mamámmal majd félrevonulunk. Teri a nagyszobában várja.

Benyitottam. Az ablakban ült, széles karosszékbén. Hideg arccal ült ott s alig-észrevehetően biccentett felém. Elfogódva álltam meg előtte.

— Eljöttem — mondta halkan, de minden szomorúság nélkül.

— Köszönöm. Tudja-e miért kértem át?

— Nem tudom. — S közömbösen jelezte a fejével, hogy igazán nem tudja.

Úgy maradtam állva. Mert előre föltettem, hogy ha kikérdeztem, azonnal el fogok menni.

— Teri, tudja-e, miről beszélnek egymás között a tisztek?

Kíváncsian emelte rám a hideg-szép szemét.

— Arról beszélnek, hogy maga miatt nem küldenek ki a harcterre. Maga megkérte rá az alezredest, hogy lehetőleg a legutolsó pillanatban helyezzen ki valahova mindegyik menetszázadból. Ez kétszer meg is történt eddig.

Úgy nézett rám, mintha mindezt most hallotta volna először. De nem csodálkozott el. Csöndesen annyit szólt:

— Ez igaz.

— Úgy? S ahhoz mit szól, hogy már hírbe keveredett miatta?

— Nem törődöm vele.

Olyan nyugodtan adta meg a rövid válaszokat, mintha énreám nem is tartozott volna az egész. Ez a közömbösség kihozott a sodromból:

— Kérem, megtiltom magának!

Csöndeskén ingatta hozzá a fejét:

— Téved. Azt teszem, amit akarok. És soha, soha senki meg nem tilthatja nekem, hogy ne remegjek azért, akit szeretek.

Nem volt már közömbös. A szeme felfénylett, aztán elhomályosult. Remegő szájjal felállt, az asztalig támolgott, ott leesett egy székebe s leborult a két karjára. És akkor sírni kezdett . . . nagyon.

Tehetetlenül álltam előtte, de már nem bántam. Jobb volt így. És mialatt sírdogált, bűnbánatot éreztem. Mert soha senki nem fog szeretni engemet úgy, mint szeretett Mayer Teri. És minél szerencsétlenebb lett énmiattam, annál többet remogett értem.

Hozzá léptem s nagy gyöngédséggel símogattam a haját:

— Ugye, nem haragszik rám?

— Nem tudok én haragudni magára, — sírdogálta megtörtén. — Jaj, nem tudok . . .

Én csak símogattam. Felnézett rám, kissé megbomlott hajjal. A könnyein át mosolygott:

— Ugye, sohase fog elhagyni?

— Sohase hagyom el, Teri . . . De megtiltom magának, hogy bármit is tegyen értem ezentúl! Értse meg, ez nem illik!

Felállt, még mindig könnyes szemmel. Aztán hirtelen és hevesen átkapott a két karjával s vállamra hajtotta a fejét:

— Pedig megpróbáltam még egyszer . . . Tegnapelőtt . . . De már nem sikerült . . . Jaj, csak ne szeretném magát annyira!

A jegygyűrűt lassan levonta az ujjáról s odatette az asztalra:

— Vissza fogom küldeni Vértesnek. A maga menyasszonya vagyok. Inkább meghalok, de nem leszek másnak a felesége!

— Teri! — és megsajnáltam. — Nem így kell azt csinálni. Mindenki megszólna. Legyen egy kis türelemmel . . .

— Igaza van, — és egy nagyot sóhajtott. — A szüleim is gyanut fognának, pedig magára igen haragszik az édesanyám. Majd csak elintézem valahogy. Istenem, mennyi baja van az embernek!

— Különösen, ha magunk szerezzük magunknak a bajt.

— Igaza van, — mondotta ismét s szemrehányóan nézett rám. — De én akkor nagyon kétségbe voltam esve. Most már nyugodt vagyok, Kálmán.

A kis Mártha nyitott ránk jókedvűen:

— Na, elintézték már mindent?

Milyen sok hálával tartozom ennek az igénytelen jóságú leánynak! És

mennyi észrevétlen ügyességgel csinált mindent, hogy délutánonkint összehozhasson bennünket! A vőlegény egyelőre nem igen okvetetlenkedett, mivel a vőlegényt e naptól fogva állandó délutáni ügyeletre rendeltem ki. Az esteivel szabadon rendelkezhetett, de a délután az enyém volt. Azok a későnyári délutánok! Az ablak előtt porosan állnak az akácfák s a mennybolt mélységében mozdulat nélkül hever egy-egy darabka felhő. Kihaltak a fényben vakító utcák... És mi csaknem mindennap találkozunk. Óvatosan, ügyeskedve kell bejutni a házba, de nem mehetek elég-jókor, hogy Teri már ne várna reám a kis Márhánál! Mosolyogva szalad elém olyankor, kitérve a karjait s nevetve ölel át. Úgy csapong, mint csak régen, amikor még nem volt oka rá, hogy szomorú legyen. Mert ekkor gyakran gyötörhette magát szegény. Előtte nem mutatta, de tudtam jól. Hiszen a házukba egyelőre nem léphettem be, ami mégis bánthatta. Talán azért is futott elém olyan repesve, ha beléptem délutánonkint:

— Alászolgája hadnagy úr! Tudja-e, mit mondott tegnap este a vőlegényem?

— No?

— Hogy én találkozni szoktam magával!

— És maga persze nem tagadta le.

— Eltalálta a hadnagy úr. Azt mondtam neki, persze egy iszonyatosat sóhajtva: Istenem, hát az is lehetséges. Erre olyan haragos lett, hogy fogta a kardját és otthagytott. Nem vágta még le magát azóta? Ha nem, akkor feltétlenül mulat valahol. Biztosan el fog árulni az apámnak...

— Ez gyávaóság lenne tőle, Teri.

— Dehát akkor mit csináljunk! Sokszor csaknem sajnálom. Igazán nem tehetek róla!

Olyankor már megintettem:

— Teri, maga haszontalan kezd lenni!

Vértés kollégám valóban ivott azalatt. Még másnap se került elő. Ugyanazon az éjszakán, amikor én már aludtam, cigányszóval vert föl. Borosüvegekkel nyitottak rám, mert vele jött a Teri bátyja is. Kapatóságok voltak mindketten. Akarva, nem akarva mulatnom kellett velük. Mayer zászlós reggel felé aludt a diványon s Vértés bajtárs, úgy látszik, alkalmasnak vélte a pillanatot, hogy megleljen. A könyökére dült s úgy tett, mintha kötődni akarna. Pedig nagyon komolyan beszélt:

— Hej, testvér, de el vagyok keseredve!

— Minden vőlegény szeret pózolni egy kicsit, — mondtam rá. — Mert tudja, hogy az jól illik neki.

— Gondolod? — és a szemem közé nézett. — Hát akkor mond meg nekem testvér, miért sózod a délutáni szolgálatot az én nyakamba?

Készen voltam egy ilyen kérdésre:

— Csak azért, mert így délelőtt is, este is szabad lehetsz.

— Délután pedig te találkozol Terivel, — szólt közbe nyugodtan.

— Tévedsz, pajtás. Márháéknál csakugyan találkoztam vele két ízben, de mindkétszer véletlenül.

— Csakhogy ő mást mondott nekem! A szemembe mondta, hogy mindennap veled van két órát. Hát most kinek higgyek?

Mosolyogtam, mert Vértés hadnagy kapatos volt. És mert föltételeztem, hogy mégis nekem fog hinni.

— Pajtás, — és vállára tettem a kezemet — ismerem én Terit. Fél-

tékennyé akar tenni, azért ugrat. Mit? Hogy nem úgy van? — és itt mégis csak felforrt bennem a düh. — Nézd, te nyavalyás, hiszen ha akarnám, Teri holnap az én menyasszonyom lenne. Elhiszed?

— El, el, testvér, — és álmosan bólogatott. — Tegnapelőtt is megmondta, hogy csak téged szeret.

— Szamarakat beszélsz. Látszik, hogy ittál.

Virradt már, amire kászolódni kezdtek. Vértes bajtárs azonban mégis csak boldogtalan lehetett, mert egy hét alatt még vagy háromszor vert fel a cigányaival. Olyankor reggelig folyt nálam a mulatozás. Az előbbi párbeszéd mindig megisméltődött köztünk. A vége az lett, hogy Vértes bajtárs holtbizonyossá vált a maga szörnyű gyanuja felől.

Két nappal ezután hiába csengettem be a kis Márthához: Teri nem jött el. De maga helyett levelet küldött a kis pajtásának. Megírta, hogy tegnap vacsorán volt náluk a vőlegénye s az édesanyja szemrehányást tett neki, miért mulat annyit? A vőlegény erre azzal vágta ki magát, (ma sem tudom, szándékosan-e, vagy csak azért, mert egyéb kibúvó hirtelen nem jutott az eszébe), hogy én csalogatom magammal. Mayer Teri ránézett ekkor a vőlegényére: Ez nem igaz! Éjszakánként maga szokta felverni Kálmánt a cigányokkal. Igenis, mama, hiába nézel úgy reám! Kálmán maga mondta nekem... Az anyjának nagy újság volt ez s őneki (Terinek) most az a büntetése, hogy egyelőre nem szabad egyedül elhagynia a házat. „De csak mondd meg Kálmánnak, hogy legyen nyugton. A szobafogság legfeljebb két-három napig tarthat. Ha pedig így akarnak megtörni, (nincs kizárva, hogy Vértesnek mégis csak eljárt a szája!), akkor kereken kiadom az útját, meg a jegygyűrűjét. Tehát a viszontlátásra két-három nap múlva!“

De a kis Márthánál soha többé nem találkoztam Mayer Terivel. Mert másnap — szombati nap volt éppen — távirat érkezett a pótkerethez, hogy huszonnégy órán belül Wladimir-Wolinszkij alá kell indulnia a legközelebbi menetszázadnak. E menetszázadnak én voltam a parancsnoka. Ezúttal visszavonhatatlanul. Délelőtt jött a távirat s attól a pillanattól kezdve zaj és elevenség verte fel a kaszárnyát. Tisztiszolgámnak kiadtam az utasítást, körülnéztem a legénység közt s délután elbúcsúztam az ismerős családoktól. Mártháékhoz is felszaladtam s megköszöntem neki is, meg az édesanyjának is reámhalmozott sok szívességet. Már tudták, hogy mennem kell. Egy új század indulása nagy esemény volt a városkában. A kis Mártha érzékenyen búcsúzott el tőlem:

— Aztán írni fog, ugye, nekem is?

— Most már csak magának írhatok, kedves.

— Hát Teri? Talán nem is tudja még?

Akkor vette magát észre:

... Másnap ebéd előtt indultunk. Hiszen emlékszel még ezekre a menetszázadokra: nem lehet elfelejteni őket. Istenem, fiatalok voltunk s felvirágozva indultunk a halál elébe! Az egész város az utcára tódult. A rezesbando indulót játszott, a katonák zengő torokkal meneteltek az állomás felé s én a század elején lovagoltam. Virág virított a sapkarózsánk mellett. Az öregasszonyok szívszakadva jajgattak utánunk, az ablakból és az erkélyekről úrikisasszonyok kendőt lengettek felénk s virággal szórták tele a katonákat. Egyetlen éljenző, táncoló, lelkesen vivátozó tömeg volt a város és mi mosolyogva tisztelegtünk jobbra-balra. Jókedvűen mentünk meghalni.

Tele volt az állomás is. Az alezredes hozzám jött s még egy-két utasítást adott. Sok ismerős tódult ki a perronra: melegen búcsúztak el tőlem. És hirtelen megpillantottam Terit is, az anyjával. Vértes bajtárs éppen akkor csókolt kezét mindkettőjüknek. Teri nagy csokrot tartott a kezében, csupa égő virágból. A kertjükből szedhette össze.

Mindenki búcsúzkodott. Abban a pillanatban Teri is észrevett és magához intett. Az alezredes meglátta ezt a jeladást, ő tehát ugyanakkor Vértes hadnagyot intette magához.

Odasiettem Mayer Terihez. Édesanyja a régi szívességgel adott kezét, hiszen most nem illett haragudni. De azért megdorgált:

— Magára nehezteltem. Megérdemelte.

— Tudom, nagyságos asszony. Ha rossz lettem volna, bocsásson meg, — és lehajoltam a keze fölé.

Aztán kezét csókoltam Terinek is:

— Isten áldja meg, kedves.

— Vigyázzon magára, — s átadta az égő virágcsokrot. — Magának szántam.

Az édesanyja nagyot nézett. S ma sem tudom, mi ütött belém, de abban a pillanatban, amikor még egyszer kezét csókoltam neki, azt mondtam félhangon, de úgy, hogy az anyjának is meg kellett hallania:

— Ugye, a feleségem lesz?

Mayer Teri könnyesen bólintott rá. Tisztelegtem s a kocsifelé indultam. A mozdony sípolt. Az alezredes mégegyszer kezét fogott velünk s jószerecsét kívánt. Aztán felugráltunk a lépcsőkre s mialatt a vonat megdőccent és mindenki éljenzett, mi hosszan és némán tisztelegtünk vissza.

Komáromi János.

(Folytatása következik.)

ÖRÖK ÉLET

Azért szeretem a telet,

Mert követi a kikelet.

Életben is csak egy maraszt:

Hogy úgy szeretem a tavaszt.

Kedvemből jut is, marad is —

Szeretem én a nyarat is.

Túl takaráson — szüreten,

Az őszt, az őszt is szeretem.

Megvárom az első havat

S az új tavaszt a hó alatt.

Örök élet az életem,

Mert a halált is szeretem.

Erdélyi József.

AZ ELTÜNTETETT ORSZÁG

Volt egy ország a világon, amelyet eltüntettek az emberiség tudatából és az emberiség jóformán csak akkor vette észre, hogy van, mikor szétszaggatta.

Azóta a magyar jelen tragikus nagyságával itthon tartóztatja még a gondolatunkat is. Aki közülünk távolba néz, aggódva, sötéten néz, mint a gazda, mikor jégverés után a lábon lézengő vetésből a láthatárt kémleli.

A szemhatáron felhőgyűrűzés rémlik szüntelen a megszállt, fájdalmas földek felett. És túl rajtuk vajjon mit keresne a gondolatunk? Odaát csak gyűlölet vagy közöny van és minden úton mély szekér-csapás. A miénket viszik évről-évre a szekerek! És mentől inkább viszik, mentől inkább múlik az idő, emlékezésünkben annál idegenebbnek tűnnek fel a külföld egykor ismerős tájai, a messze nyugati nagyvárosok, melyek számunkra elvesztették glóriás jelzőiket. Álarcos menetük véget ért. Trianon volt az éjfélel óra. Az álarcok lehullottak, a jelzők lemálltak, mint a felragasztott dolgok és a kultúrmetropolisok feledhetetlenül megmutatták mezítelen arcukat.

Nehéz nekünk arrafelé az út. Még a képzeletnek is nehéz, nehéz még az emlékezésnek is.

A Szajna partja, a Temze, a Tiberis... Tőlünk elmaradt a Vág, a Kárpátok vad tiszta érverése, a három-testvér Körös, a zsongó Maros, a Dráva és az álomittas szőke Száva. A rab Dunába idegen halászok hálója merül, idegen hajóktól sebesül a hab, idegen révészek gyujtanak révlámpát a partokon ha este lesz.

Hogyan történhetett? Kik tették ezt? Saját bűnünkön túl, túl vöröslő októberi és márciusi arcokon, külföldi városok képei bukkannak fel. Nem a csataterek tették, nem fegyverek, de zöldasztalok, házak és városok. Emlékeztünkben utcák nyílnak, melyekben valaha gondtalanul neveltünk, terrek tárulnak, melyeknek a kövezetén a mi kifosztott magyar nemzedékünk lépése aligha ver többé zajt. Paloták körvonala rajzolódik, ablaksorok, kapuk ívei.

A Quai d'Orsay, a Foreign Office, a Ministero del Estero. Távirati irodák, előkelő lapvállalatok, zugszerkesztőségek, balkáni követségek, bankok, börzék. És egyszerre eszünkbe jut... A háború előtti évek napsütésében csendesen kocog a bérkocsi. A párizsi, római, londoni, berni vagy brüsszeli bérkocsis felmutat az ostrom hegyével egy-egy palotára. L'ambassade d'Autriche... dell Austria... Österreich... Az osztrák követség — mondták a világ minden nyelvén. És a paloták kapuja felett előkelően uralkodott a kétfejű sas. A zászlótartó vasmarkából a császári Ausztria zászlaja lobogott bele az idegen városok szemébe.

Magyarország nem volt sehol. Magyarországra semmi sem emlékeztetett. És ami idebenn háromszáz éven át sem csatatéren, sem vesztőhelyen nem sikerült, az sikerült odakinn, a nagyköveti palotákban. Ott sike-

rült az osztrák császári sas tolla alá bujdatni az ezeréves Magyarország önálló államiségének a fogalmát.

A világ népei aztán lassan-lassan már csak akkor vették észre az el-tüntetett országot, ha valamelyik kis szomszédunk kiöltött nyelvvel ide mutatott, ha rágalmaival csapdosott felénk. És a rágalmak ellen vajjon ki védett volna meg? A kétfejű sas külföldi palotái? A „közös“ külügyminiszterium sajtóosztálya, vagy a bécsi miniszter — a császári ház minisztere? Minek! Hiszen akkor kiderült volna, hogy vagyunk. Hiszen a védelem ki-emelte volna a kétfejű madár tollai alól az elrejtett koronás országot.

És így kezdődött el a trianoni végzet . . .

Hiába adtunk egy ezredéven át lángoló világosságokat az emberiség-nek, más népek elorozták a magyar világosságokat, hogy ne bizonyíthassuk velük önmagunkat. A törökverő belgrádi győzelmet a szerbek kobozták el és ráadásul eltulajdonították Petőfi kiskunsági tűzlelkét is. Hunyadi Jánost és Mátyás királyt az oláhok sajtóították ki. Vitt mindenki, még a németek is: a magyar Liszt Ferencet . . . Semmelweis Ignácot. Kincsei és ürességei közé a magyar lélek nagy lobbanásait az vitte el, aki akarta.

És a világsajtó sietve szentesítette a rablást. A magyar mult lángel-méi felett osztozkodó Trianon évekkal megelőzte az országosztó Trianont. „A szerbek mentették meg a belgrádi győzelemmel Európa kultúráját . . . Hunyadi János oláh diesség volt . . . Semmelweis a német tudomány dia-dala“ — írták a különböző ujságok. Olvasóik köztudata pedig felitta az új leekét és elfeledte a históriát.

Hiába tiltakoztunk. Nagy multunkkal hiába akartuk tanusítani eltün-tetett létünket. Kinevettek. Amiről egy Corvin Mátyás és egy Liszt Ferenc emléke nem tudta többé meggyőzni a félrevezetett világot, ugyan hogy tud-ták volna meggyőzni külföldre vetődött árva kis magyarok, magukra-hagyatott nemzedékek, melyeket senki se tanított meg arra, mi készül elle-nük, hogyan kell védekezniük.

A kétfejű sas palotái hallgattak. És egyikünk-másikunk erőlködő egyéni bizonyításai felett kiesinylően, unottan mosolygott a külföld. A trianoni ítélet már a lelkekben volt . . . A népek köztudatában már meg-szűntek történelmi jogaink, gazdasági összeforrottságunk senkit sem ér-dekelt, földrajzi egységünk vonalát a tömegtudatban elmosták kis szom-szédaink propaganda ábrándtérképei, melyek azóta . . . valóra váltak.

Idebenn, parlamentünkben szuverén magyar államról beszéltek ne-künk, odakinn keserű szégyenben, elkínzottan éreztük, hogy a világ szá-mára csak egy izgága osztrák tartomány vagyunk, mely a közhit szerint a népeit védő Ausztria akaratával dacolva, önhatalmúlag eltiporja, kioltja az őslakó, ősjogú, nagy kultúrájú, szenvedő nemzetiségeket . . .

Párizsban magyarázták nekem, hogy Erdély az oláhok őshazája és Dél-magyarország a szerbek bölcsője. Amerikaiak szememre vetették, hogy a Kárpátok alatt a csehek földjét bitoroljuk. És ugyanekkor egy fejedelmi sarj Itáliában nyelvünket a német nyelv egyik tájszólásának vélte. Kiesiny-jetek . . . és mégis bennük volt a sorsunk. Rómában egy olasz szenátor házá-ban pohárköszöntővel mint osztrákot üdvözöltek, Firenzében pedig, mikor a város a trieszti olasz egyetemért tüntetett, mint osztrákot bántalmaztak. Hiába mondtam itt is, ott is, hogy magyar vagyok. Hiába mondtuk bárhol is.

A háború első évében létezésünkről még a frontmögötti német közvé-

lemény sem igen vett tudomást. Berlin szívében, a Friedrich-strassén, 1915 nyarán történt. Egy boltban „szövetséges levélpapírt“ árultak. A dobozokra német, osztrák, török és bolgár zászló volt festve. — Hát a magyar? — A kereskedő a fekete-sárga zászlóra mutatott. Két vásárló is beleleegyedett a beszédbbe: — Nem értjük az önök közjogi helyzetét, túl komplikált. — Ha a németek Immanuel Kantot megértik, azt is megérthetnék, hogy Magyarország nem Ausztria — feleltem én.

És ezek a barátaink voltak! Az ellenségeink évtizedes zavartalan koholmányai és rágalmai megelőzőleg úgy elterjedtek, olyan nagyra nőttek, hogy gyalázásukkal az egész világon elborították hajdani emlékünket.

Tudták-e ezt idehaza? A magyar parlamentet jóformán csak a személyi harcok érdekelték, a magyarországi sajtó saajtsággosan elkerülte ezeket az égő kérdéseket, a magárahagyatott, mit sem sejtő nemzeti közvélemény pedig nem foglalkozott velük. És ha elszigetelten, elvértve mégis felháborodott, — nem történt semmi. A magyar harag csak a fütykös végéig védi a magyar igazságot és becsületet. A magyar harag többnyire csak annyi ideig tart, amennyi ideig a fütykös suhintása.

A miénkre vágyók tervszerű, szívós és kioktatott bántalmi pedig éveken át folytatódtak és... messze voltak a fütykös végétől.

Így történt, hogy Trianont a kontinensek tapsa fogadta és barátunk, ismerőnk nem volt sehol.

De azóta sok minden megváltozott. A világ legfelelédékenyebb népét — a magyart, szüntelenül emlékezteti a végzete. Trianon benne van a reggelünkben, a munkánkban, az éjszakánkban. Belenéz a tányérunkba, elfújja a világosságot az asztalunkon, kioltja a tüzet a kályhánkban. Benne van az életben és a halálban.

Odakinn nem pihen a dühödt rágalom. Amit elvett, meg is akarja tartani. De szegény, fiatal külföldi képviselőteink már őrszemek, a nemzet sajtója figyel, a közvélemény készen áll és a magyar lélek igazunk tanusítására, önvédelemre útmutatást kér.

Ilyen útmutató Károlyi János kegyesrendi főgimnáziumi tanár okos, világos, ügyes és igaz kis könyve is, a „Magyar nemzeti káté,“ középiskolai tanáraink Nemzeti Szövetségének pályadíjjal jutalmazott kiadványa.

A Magyar Középiszkolai Tanárok Nemzeti Szövetsége a magyar ifjúság hazafias érzésének és „minden még szunnyadó vagy talán már közömbössé fásult magyar léleknek“ ajánlja a könyvet, mely kérdésekben és feleletekben feltárja az ellenséges támadások gondolatmenetét és megmutatja a magyar önvédelem szellemi eszközeit.

A kis könyv három részre tagozódik, multunk, jelenünk, jövőnk szerint. Történeti igazságaival megdöbbsent, komoly tudásával lelkesen tanít, fájdalmas hazaszeretetével belekap a szívekbe, erejével felgyújtja a jobb jövő hitét.

Ha az előző nemzedékeknek a nemzet nevelői sok ilyen fegyvert adtak volna a kezébe, úgy a trianoni végzet előföltételei aligha érlelődnek meg.

Tormay Cécile.

ERDÉLY LELKE BUDAPESTEN

Magammal hoztam nagy idegenségem,
Nyomoruságom hétfátyolos titkát,
Külön erényem és különös vétkem.

Meglengetem e bús, idegen lángot,
Morajló Város, fényed özönében,
És ha megérted: légy ezerszer áldott.

De nem. Én értetlenül bujdosom
A zajló Duna széles, acél hátán,
A kupolákon és a tornyokon.

Mintha mindükhöz személy szerint szólnék:
Mehökkennek a parti pa'oták,
Mintha a lelkiismeretük volnék.

Atlibbenek az Országház terén,
Köcsipkéinek díszes erdejét
Reménytelen nézéssel nézem én.

Szent Margit szűz szigetén pihenek,
Ez a sziget, ez rokonom nekem,
Rokonom, mint a budai hegyek.

Kivált így, ilyenkor, a hó alatt...
Ébresztgetem az emlékek raját,
Élesztgetek holt hangulatokat.

Aztán tovább, fel, hidak pillérére
Szállok és nézem lent a sokadalmat,
Nézek, nézek, magasból a mélybe.

Én örökmécsnek születtem talán,
És földönfutó tűz váltott belőlem,
Lettem lidércfény pusztulás nyomán.

Én itt is úgy vagyok csak, elmenőben:
Kísértet-láng e város tonyain,
S a helyem otthon van — a temetőben.

Budapest, 1922 november 29.

A MESTERMUNKA

Az ős-utcai ház kapuja tárva állott. A tágas, mély udvar porondja sárgán fénylett az őszi napsütésben.

Hoffer András szétvetett lábakkal, türelmetlenül toporzékolt a bolthajtásos kapubejáró alatt.

Harsány hangja végigsüvített a nagy udvaron:

— Oldozzátok már el azt a beste férget!

A kapuval szemközti alacsony istállóépületben csöndesen kérődzött a beistállózott gulya. Tegnap hajtották ide őket a bugaci pusztáról. Vályuba mélyesztett fejfel falánkan ropogtatták az eléjük vetett friss kukoricaszárat.

Az ajtó mellett egy vörösfoltos, véres szemű, villás szarvú ökör rángatta a láncot, amellyel a jászolhoz volt kötve. Elvadult, dühös állat volt. Az ajtón beözönlő napfény felé fordítva fejét, rekedt bőgéssel meregette vérbeborult szemét a világosság felé. A pusztára vágyott, ahonnan ebbe a sötét börtönbe hurcolták.

A béres odalépett a fejéhez s eloldotta a szarva köré csavart láncot.

Az ökör diadalmas bőgéssel kifordult a helyéről s az istállóból az udvarra lépett, majd nehéz bakugrásokkal a kitárt kapu felé vágatott.

Hoffer András széttárt karokkal várta.

A szeme játékos kedvtől szikrázott:

— Ne te, ne! — kiáltotta. — Ha ügyes vagy, szabad leszel!

Az ökör észrevette az útjában álló férfit s földnek szegzett fejfel, rövid ugrásokban közeledett feléje.

Az utcán megálltak a ház előtt elhaladó pesti polgárok:

— Hoffer András játszik — mondták nevetve s a fal mellé lapulva lesték a következőket.

Mikor az ökör néhány lépésnyire jutott ellenfelétől, Hoffer András elrikantotta magát.

A dühös állat az ismeretlen hangra magasra emelte a fejét. A következő pillanatban Hoffer András elkapta a két kezével a szarvát.

Néhány pillanatig tartó rettenetes, néma küzdelem kezdődött.

Az ökör vérben forgó szemekkel nyögött a két vasmarok szorítása alatt, amely a szarvánál fogva ellenállhatatlan erővel a föld felé hajlított a fejét. A férfi szétfeszített lábakkal, egész testével az ökör izmoktól duzzadó nyakára nehezedett, mialatt rettentő két karjával fokról-fokra lejjebb szorította a kétségbeesetten küzdő állatot. A két test egybefonódott s pillanatokig mozdulatlanul állott, csak a hörgő tikkadt lélegzés s a földre lassan beljebb süppedő lábak jelezték az irtózatos erőfeszítést, amely az egymással küzdő embert s állatot egy egybeöntött szoborrá változtatta.

Végre az ökör hörögve térdre bukott.

András fölemelte kipirosodott arcát s a kötelekkel közeledő béresek felé intett:

— Már jöhettek!

Néhány pillanat múlva az ökor szarván csörömpölt újra a lánc s a kimerült állat föld felé csüggesztett fejfel követte az istálló felé a béresek felé.

* * *

A mestermunka egy szombati napra volt kitűzve.

A pesti mészárosok céhe izgatottan várta e nap elérését.

A céhmester ősz-utcai házában már hetek óta takarítottak. A hatalmas udvar porondját sárga kavicssal szórták tele s a legények a napi munka bevégeztével rúdra erősített kőlapokkal símára s keményre dömökölték. Az udvar közepén tagbaszakadt ácslegények a hidat állították fel. Két nehéz faoszlopot ástak a földbe s az oszlopok tetején keresztbe fektetett gerenda közepére vasgyűrűt erősítettek. A vasgyűrűbe kötelet fűztek, amellyel a tinót fogják a magasba húzni.

Hoffer Mátyás, a céhmester, az udvar közepén állott s nézte a munkát.

Hatalmas ember volt, gondosan ápolt Kossuth-szakállt viselt, barnapiros arcából kemény, komoly nézéssel villogtak elő szokatlanul nagy fekete szemei.

— Hé, Miska! — kiáltott az egyik ácslegényre. — A tinó hét mázsát nyom. Meg fogja-e bírni ez az alkotmány?

Az ácslegény fényesen villogó szekercéjével nagyot ütött az oszlopra s vidáman felelte:

— Elbír ez kettőt is olyat, Hoffer mester.

Hoffer Mátyásné is előkerült a ház belsejéből, ahol az ünnepi ebédhez a hófehér damasz asztalneműt rendezgette, s a fekete bársonytokokban pihenő ezüstöt készítette elő.

Megállt az ura mellett. Csak a válláig ért annak, pedig magastermetű asszony volt. Dús szőke hajában már ezüst szálak csillogtak, de az arca hamvas volt és pirosan üde, mint az őszibarack.

— Félek, hogy nem sikerül — mondta s biztatást várva az urára nézett.

— Ne féltsd a fiacskádat — mondta Hoffer Mátyás s vidáman nevetve a vállánál fogva magához szorította az asszonyt. — Kitesz az magáért.

Az asszony megnyugodott egy kissé. Az oszlopot vizsgálta:

— A hidat piros virággal fogjuk bevonni, — mondta. — A kertészek megígérték, hogy egy kocsira való rózsát küldenek. A tinót pedig fehér-rózsaruhába öltöztetjük.

— Az egész Hortobágyot bejártam, míg ráakadtam — szólt közbe Mátyás mester. — Daum Frigyesnek leesik az álla, ha meglátja.

— Csak *azok* ne csináljanak bajt — aggodalmaskodott az asszony. — Daum Frigyes tegnap kijelentette, hogy nem hiszi, hogy András a gyűrűvel egy ütésre leüti a tinót, s mi lesz, ha csakugyan nem sikerül? Kinevetik . . . és ismered Andrást . . .

— Egy Hoffer sohse kerül olyan helyzetbe, hogy kinevessék — mondta nyugodt méltósággal Mátyás mester s az asszony elcsöndesedett.

Titokban, a szívük mélyén, mégis aggodalommal várták a szombati napot.

Csak Hoffer Andrásan nem látszott semmi nyugtalanság. Vídáman füttyörészve járta az udvart s ellenőrizte az előkészületeket. Kemény, katonás hangja majd a ház alsó részéhez épített istállókból hangzott elő, majd a padlásnyílásból hallatszott, ahonnan a béreslegények az állatok etetéséhez a szénát hányták lefelé.

Kiállt a padlás nyílásába s onnan kiáltott az udvar végében álló istálló felé:

— Hé Pista, a Villást magam fogom etetni!

Lenézett a padlás alatti mélységbe. Egy pillanatig gondolkodott, majd hirtelen leguggolt s a padlás párkányába fogódzva, kilendült az udvar fölé, aztán elbocsátotta két karján csüngő testét s az udvar porondjára ugrott.

Egy cselédleány, aki két sajtárral a kezében az udvaron ment keresztül, ijedten a földre tette a terhét.

Az András úrfi megint kísérti az Istent — kiáltotta s összecsapta a kezét.

András nevetett.

— Rövidség okából történt — mondta s hosszú léptekkel az istálló felé tartott.

A tinó épp akkor esett keresztül a reggeli mosdatáson.

Két béreslegény nagy kefékkel a kezükben sikálták a hátát.

— Tiszta lesz? — kérdezte András.

— Mint a hattyú — felelte az egyik.

A hatalmas villás sőre gömbölyű teste puha fénnel világított az istálló sötétjében.

András megveregette a tomporát.

— Szép vagy Villás — dörmögte az állat fülébe s hatalmas karjaival magához ölelte a tinó szelíden kérődző fejét. — Méltó párom vagy, Daum Frigyes elkékül az írigységtől, ha meglát bennünket.

Hirtelen az ajtóhoz sietett, s felkapva az ott álló, kukoricadarával tele sajtárt, a jászolba öntötte a tartalmát.

Aztán az oszlophoz támaszkodva nézte a tinót, amely hófehér fejét a jászolba mélyesztve, jóízűen ropogtatta a reggelijét.

A zsályától szagos széna illata megtöltötte az istálló állatok testétől meleg levegőjét.

Hoffer András maga elé meredve elgondolkodott.

Daum Frigyes jelent meg előtte, amint gúnyos fintorgássalmondotta:

— Elbizakodott vagy András! Vasgyűrűvel akarod leütni? Meglátod, nem fog sikerülni s a mesterek büntetésből meghosszabbítják a legényéveidet.

Erre a gondolatra kidagadtak az erek a homlokán.

Aztán a Borbála, a Fekete Borbála édes, szelíd hangja csengett a fülében:

— Egy Hoffer nem vállalkozik olyanra, amit nem tud véghezvinni.

S megint élesen, figyelmeztetően hallotta saját szavát, mikor Daum Frigyesnek megfelelt.

— Egy Hoffer nem maradhat szégyenben, Daum Frigyes. Ha nem sikerül, amit bejelentettem, világgyá megyek és Fekete Borbála nem lesz a feleségem. S akkor megint remélhetsz, óvatos és előrelátó Daum Frigyes és megpróbálhatod a szerencsédet Fekete Borbálánál.

És látta Daum Frigyes arcán a felvillanó reménységet s Borbála rémült, fájdalomtól könnyes szemét.

— Kockán forog minden — gondolta — mert Borbála nélkül nincs boldogság a számomra.

Elérzékenyült, de egy pillanat múlva dacosan hátraszegte a fejét s hangosan mondotta:

— De Hoffer András nem játszik a szavával.

Körülnézett, végigsimította a homlokát a kezével.

Egy fiatal cselédleány lépett eléje s jelentette:

— Glockner bácsi van itt. Elhozta a gyűrűt.

A szeme felvillant s vidám mosollyal mégegyszer végigmérte a reggeliző tinót.

— Holnap találkozunk — mondta s megsimogatta az állat meleg, fehérszőrű hátát.

Az ötvösmester a tornácra várta s fekete bársonyokban az asztalra helyezte a gyűrűt.

— Remekbe csináltam — mondotta elégedetten s ha sikerül a mestermunkád, a céh történetébe föl fogják jegyezni, hogy Hoffer András Glockner mester gyűrűjével ütötte le mesterré avatásán a tulkot Anno Domini 1845.

Hoffer András az ujjára húzta a kovácsolt vasból készült s arannyal dúsan befuttatott, felső felén hatalmas kúppal ellátott gyűrűt s megvillogtatta a levegőben. Majd odafutott a tornác előtt álló fatönkhöz s ökölbeszorított kézzel, magasra emelt karból rettenetes ütést mért a tönk síma felületére. Mély üreg szakadt ki a tönkből, s a bükkfa szilánkjai szerte repültek a levegőben.

Hoffer Mátyás s a felesége a tornácra álltak s gyönyörködve nézték hatalmas fiúk játékát.

— Nagyszerű szerszám! — kiáltotta vidáman András. — Ez az igazi ékszer, Glockner bácsi! Királynak se csinált ennél értékesebbet!

Glockner mester komoly, okos arcán finom mosoly vonult végig.

— A munka ékszere ez fiam, nem a hivatkozásé. Bár minden ember ilyet viselhetne. A munka jegygyűrűje ez, használd céhed dicsőségére.

A pápaszemes, őszszakállú emberke, aki válláig se ért Andrásnak, odalépett eléje, kicsi ápolt kezét a fiú hatalmas, csontos kezébe fektette...

Végre elérkezett a mestermunka napja.

Az udvar porondját hajnalban frissen kaszált fűvel és mezei virágokkal szórták tele. A nagy térséget körülfutó tornác oszlopaival virágfüzérekkel vonták be, s a piros rózsákkal körülfont híddal szemben, magas dobogón ott állott a mesterek zöld posztóval leterített asztala. Mellette és körülötte padok és székek állottak sorjában a nézőközönség számára.

Hoffer András az egyik oszlophoz támaszkodva, sápadtan várta az érkezőket. Komoly volt, a szeme sötét lobogással meredt a kapualja felé.

A lassan szállingózó vendégek, akiket Hoffer Mátyás fogadott, nem érdekelték. Nem látta az öreg Daum Frigyes, másik atyamester társával, a kövérségtől szuszogó Keil Istvánnal, akik komoly és ünnepies arccal üdvözölték céhmesterüket s a többi mestert, a kajánarcú Gerst Ádámot, a Sebestyén-téri gazdag mészáros, aki titkolt örömmel várta a felsülést, amit óhajtván remélt, mert atyja céhmesteri székére pályázott, amire biztosan számíthatott, ha a céhmester fiának munkája nem sikerül, s a büszke

Hoffer család szégyenben marad. A vidám és örökké tréfás Szubbati mester is megérkezett s észrevéve őt, harsányan feléje káltott:

— Sápadt vagy Andris! Ha nem jól végzed a munkádat, papirgaluskát kapsz ebédre; pedig ma jó ebéd lesz, ugye? — kiáltotta a konyha felé fordulva, amelynek nyitott ajtajában sürgölődő cselédei között megjelent édesanyja izgalomtól kipirult arcoeskája.

Hoffer András könnyedén legyintett a kezével s a szeme mohó várakozással figyelte a kapu alól beözönlő, ünneplőbe öltözött asszonyokat, leányokat.

— Borbálát várta.

Egyszerre boldog mosoly vonult végig az arcán.

Borbála megérkezett.

Hófehér csipkeruha fedte karsú alakját, a keblén fehér virágcsokor remegett. Fekete, mélytűzű szeme végigfutott a nagy udvaron.

A fiatal Daum Frigyes, aki nagy behemót testével rögtön melléje furakodott, az oszlophoz támaszkodó Andrásra mutatva, gúnyos fintorgással így szólt hozzá:

— A nap hőse úgy látom egy fejjel kisebb lett tegnap óta. Délig, úgy érzem, még egy fejjel kisebb lesz, s akkor talán engem is meg fog látni, szép Borbála.

— Ha Hoffer András két fejjel kisebb lesz is, akkor is törpének fogom mellette magát látni — felelte gőgösen Borbála s ragyogó szemeit az eléje siető Andrásra emelte és mosolyogva így szólt hozzá:

— Világgá megy András?

András szeme megvillant s imént még sápadt arcát sötét pír borította el.

— Nem akarok világgá menni Borbála.

Borbála közelebb lépett hozzá s alig hallható hangon ezt súgta feléje:

— Mert akkor én is magával mennék...

Fülig pirulva az udvar közepén csoportosuló leányok közé sietett. Hoffer András a leány fehér topánkába bujtatott lábaeszkáit nézte, amelyek a ruhája fehér csipkéi közül előlibbenve szinte a föld érintése nélkül távolodtak tőle.

— Nem megyek világgá — mondta magában András s a feléje közeledő Daum Frigyesnek hetykén odakiáltotta:

— Mondj le a reménységről, Frigyes! Soha olyan erős nem voltam, mint amilyen ma leszek!

Az udvar megtelt vendégekkel. Pest város minden céhe képviselve volt az előkelő gyülekezetben. A fényesre vasalt cilinderek villogtak a napsütésben, a fiatal urak kék, halványlila és galambszürke frakkja vidám mosolygással világított elő az öregek ünnepi feketébe öltözött csoportja közül. Az asszonyok színes, de komoly szabású viganói között mint a szélben ringó harangvirágok táncoltak, libegtek a leányok csipkével dúsan díszített hófehér szoknyái.

Csoportokban állva, kíváncsian várták a történendőket.

Végre feltűnt Hoffer Mátyás méltóságteljes tartású alakja, mögötte a négy látómesterrel.

Fölléptek a dobogóra állított asztal mellé. Hoffer Mátyás az asztal közepén álló karosszék támlájára fektette nehéz aranygyűrűktől csillogó kezét, udvarias mozdulattal kijelölte a négy látómester helyét.

Jobbján a vöröshajú, öreg Daum Frigyes, a legidősebb mester foglalt helyet a kajánarcú Gerst Ádámmal, a kövér Keil István pedig az ünnepi arcot erőltető, de mindig mosolygószemű Szubbati mesterrel a balján álló székekbe telepedtek.

Hoffer András az asztal elé állott.

Izmoktól duzzadó barna karján magasra fel volt túrve a patyolat ing, hófehér köténye fölött fényes láncra kötve villogott az acél fenőkés, a jobb oldalára övedzett fatokból kilátszott az élesre fent kések rézszögekkel kiveret nyele. Fekete, sűrű üstökét kifésülte a homlokából s nyílt, bátor nézésű fekete szemeit tisztelettudóan az asztal körül ülő mesterekre függesztette, akik itélni fognak fölötte.

Az udvarban elhalt a zsongás, a céhmester felállott a helyéről s komoly, ünnepi hangon megszólalt.

Hoffer András mesterré való fölavatását kérte. A mészárosmesterség ismereteit inaséveitől kezdve a legényévek végéig Szubbati János mesternél, Pest város mészáros céhének legérdemesebb tagjánál töltötte ki. Mesterének a céhnek tett jelentése szerint mesterségét tökéletesen megtanulta, minden fogását ismeri. Erkölcsös magaviseletű volt s a céh szabályai ellen csak egyszer vétett, amikor ama bizonyos Graf Mihály nevezetű mestert, akit hamis mérésen ért, ölbe kapva a saját székéből az utca közepére vetette. Graf Mihály mestert, amint tudjuk, alávaló bűneért kirekesztettük a céh tagjainak sorából, Hoffer András pedig, amért bírónak tette magát, holott a bűnösök fölött való ítélkezés a céh joga, öt pint bor megfizetésére köteleztetett, amely bor ára a céhládába befolyván, az azon vásárolt bor a céhnek 1844-ik év József napján tartott lakomáján fölhasználtatott. Vándoréveit Hoffer András Bernben, Nürnbergben és Drezdában töltötte ki s mestereinek a vándorkönyvbe írt tanúsága szerint dícséretes szorgalommal végezte munkáját, amivel dicsőséget szerzett a pesti mészáros céhnek. És most fölszólítom Hoffer Andrást, hogy a céh törvényei szerint végzendő mestermunkát mutassa be előttünk.

A céhmester hivatalos komolysággal elmondott szavai után felállott Daum Frigyes s az asztalon fekvő tokból kivéve a Glockner mester gyűrűjét, így szólt:

— Hoffer András arra vállalkozott, hogy mestermunkája alkalmával a tinót evvel a gyűrűvel, egy sujtásra fogja megölni. Ilyen eset céhünk történetében csak kettő fordult elő. Grund Péter volt az egyik, aki mesterré avatásán erre vállalkozni mert és Kókai János. Mindkettő érdemes tagja volt céhünknek s közülük Kókai János később céhmesterré választatott.

Daum Frigyes most elhallgatott egy pillanatra, aztán kaján csillogású, kék szemével András szeme közé nézve, udvarias gesztussal, de finom gúnnyal a hangjában így folytatta:

— Teljes szívünkben kívánjuk, hogy Hoffer András beváltsa azt, amit ígért. De atyailag figyelmeztetjük, hogy ha az ütés nem sikerülne, mesterhez nem illő hivalkodásnak fogjuk tekinteni a bejelentését és úgy fogjuk elbírálni a munkáját. Mi csak férfiakat avatunk mesterré, akik urai a szavuknak. A hivalkodó beszédnek nem hiszünk, mert a tettek beszélnek.

A vendégnép elakadt lélekzettel hallgatta Daum Frigyes kemény szavait.

Hoffer András a gyűrű felé nyujtotta a kezét.

— Tehát vállalkozol? — kérdezte az öreg Daum gonoszok mosollyal s megvillantotta kezében a csillogó gyűrűt.

— Vállalkozom — hangzott keményen a válasz.

Daum Frigyes intett a kezével a jelt váró legényeknek. Az udvar végében kinyílt az istálló ajtaja s az óriási tinó az összegyűlt vendégseregre bámuló szemmel megindult utolsó útjára.

A vendégsereg gyönyörködve nézte a hatalmas állatot. A tinó hattyúfehér testét rózsafüzérek borították, szarvainak végén aranygömb csillogott. Szelíd megadással, mélabús fekete szemét az ünneplő közönségre függesztve követte az elől haladó, hófehérbe öltözött első legényt. A szarvai köré fűzött fehér selyem szalagot a jobb- és baloldalán két-két ünneplőbe öltözött szőszke leány tartotta kezében, akik az ünneplés izgalmatól kipirult arccal kísérték a derék állatot a mesterek elé.

Hoffer Mátyás kedvtelve legeltette a szemét a meneten.

Szubbati mester elismerőleg bólintott a fejével:

— Mestermunkára méltó állat!

Az öreg legények, akik Hoffer Andrásnak segédkezendők voltak, a hídba erősített csigán átfűzött kötéllal magasra húzták a tinó fejét.

András előlépett s megigazította ujján a gyűrűt.

Az udvaron halotti csönd pihent.

Most felhangzott Daum Frigyes rekedtes szava:

— Magasabbra húzzátok! — s kajánul mosolyogva hozzátette: — mert így nagyon könnyen esnék az ütés.

A tinó fejét még magasabbra húzták, úgy, hogy most Hoffer András fejével egyenlő magasságból nézett alá a feszülten figyelő közönségre.

Elégedetlen hangok hallatszottak.

— Gonosz játék — dörögte valaki. — Lábujjhegyre ágaskodva még taglóval se lehet leütni egy ekkora állatot.

Hoffer András kissé összehúzta a szemöldökét.

— Így is jó lesz — mondta aztán vidáman s fehér fogsora kivillant a bajusza alól.

Bal lábával előrelépett, inas, karcsú alakja mélyen hátrahajlott s retentő ökle a vasgyűrűvel széles ívben keresztülsüvített a levegőn.

Egy tompa, zuhanó ütés a tinó homlokára s a derék állatnak megrogygyantak a térdei.

A nézők ujjongó éljenzésbe törtek ki.

— Beváltottad a szavad — káltotta Szubbati mester. Örvendzve felállott a székéről és körülötte nyüzsögve megmozdult a kínos várakozás alól felszabadult nézősereg. Az asszonyok kendőiket lobogtatták s Hoffer felé integettek a kezükkel, aki még mindig halottsápadtan, de boldog megkönnyebbüléssel állt a helyén.

András mozdulatlanul állott. A szeme Borbálát kereste. Végre találkozott a tekintetük. A két pár mélyfekete szem ezt üzente egymásnak:

— Most már nem megyünk világgá!

S az udvarban mindenki tudta, hogy erről történt döntés.

Hoffer Mátyás lelépett a pódiumról s a fia vállán nyugtatva a kezét, így intézkedett.

A látómesterek most ítéletet mondanak, hogy Hoffer András járatos-e a tulok feldarabolásának mesterségében.

Munkához fogtak. András tüneményes gyorsasággal dolgozott. A se-

gédkező legények, akiknek az volt a feladatuk, hogy az állatot forgassák, s a nem mesterségbe vágó munkánál a kezére járjanak, alig győzték András kezébe adogatni a különböző nagyságú szekercéket, késeket.

Rövid idő múlva feldarabolva ott függött a tulok kövér, piros húsa az előre elkészített állványok vaskapcsain.

— Hibátlanul végezted a munkádat s gyorsabban, mint én a mesterré avatásomon — mondta elismerőleg Szubbati mester hatalmas aranyórája mutatóját nézegetve, s barátságosan mosolyogva hatalmasat csapott András vállára.

A mesterek, akik eddig András mellett állva, figyelő szemmel ellenőrizték a munkáját, ismét fölléptek az emelvényre.

Hoffer Mátyás most elfoglalta a helyét a látómesterek közt s győzelmes, egyben megindult arcán büszke örömmel jelentette az egybehívottaknak:

— Hoffer András a látómesterek ítélete szerint hiba nélkül végezte mestermunkáját, minélfogva mi őt mesterré avatjuk és a pesti mészárosok céhébe föl vesszük. Egyben kötelezzük őt, hogy a céh által előírt, mestert illető pénzeket a céh ládájába befizesse és az ősi idők óta szokásos mesterebédhez azokat, akiknek e tisztesség kijár, — meghívja.

Itt szünetet tartott Hoffer Mátyás s a fiára függesztve szemét, meghatottságtól meglassudott hangon így folytatta:

— És végül kötelességévé tesszük Hoffer Andrásnak, hogy mesterré avattatván, a céh ősi erkölce szerint egy év leforgása alatt feleséget vegyen a házához. Kérjük az Istent, hogy felesége megválasztásában áldásával kísérje.

András magasra emelt fejjel, örömtől ragyogó arccal hallgatta atyja szavait.

Majd Fekete Borbálához lépett s karjára fűzván a leány szerelemtől s ünnepi meghatottságtól reszkető karocskáját, lassú léptekkel legelől megindult a ház belseje felé, ahol ezüsttel és virággal díszített asztalok várták az ünneplő vendégsereget a mesterebédre.

Kortsák Jenő.

PINDAROS-FORDÍTÁSOK

I.

A friss siker nyomán járó remény
 Hívó léleknek könnyen szárnyat ad,
 Mindent feledve élvezi
 A nagyság édes mámorát
 S mindegyre magasabbra tör.
 De jaj, e véges földtekén
 Nincsen határtalan gyönyör,
 Minden rügyet letép a csalt remény.
 Egnapnyi ember! Mi a lét?
 Mi a nemlét?
 Mi az ember? Árnyék, álom csupán.
 De ha isteni kegy sugára gyúl ki homlokán,
 Fényesség terjed szerteszét
 És könnyű lessz a lét.

II.

A lényünknek szabott korlátokon
 Embernek vágya túl ne szálljon
 S ne ostromolja az eget.
 Szemünkbe tűz a nyílt igazság:
 Földiek vagyunk!
 Vésd jól elmédbe ezt,
 Az örök istenéletet sohse keresd:
 Munkára fel, alkoss, teremts,
 Amit tudsz és amit lehet.

III.

Itt az ember s az isten ott,
 Mind egy anyától származott.
 Az ember múlandó, parányi folt,
 Örök időkre áll az égi bolt.
 S mégis van bennünk valami
 Az istenséggel egyező:
 A szellem és a tetterő,
 Bárha vakon járjuk a végzet útjait
 Sohsem tudván hol ér a szürkület
 S a másnap majd hová vezet.

Hekler Antal.

PETŐFI, MEG A KIRÁLY

Köztudomású dolog, hogy Petőfi nagy népszerűsége, mely a márciusi lelkes napokban oly magasra lobbant, egypár héttel utóbb hirtelen lelohadt. Egyebek közt főkép egy verse miatt, melyet március legvégső napjaiban írt „A királyokhoz“ címmel. A versben merész szókimonddással vet lobbát királygyűléte gyűlékony anyaga: egy szikra pattant rá, egy hír, mely Pesten akkoriban nagy izgalmat keltett, mert nem kisebb dolgot állított, mint hogy a király — V. Ferdinánd — megtagadta az önálló had- és pénzügyminisztérium megerősítését. Egy márc. 30-án késő este érkezett királyi leirat igazolta a hírt s nagy elkeseredést keltett, mely másnap heves népgyűléseken tombolta ki magát. De váratlan kedvező fordulat állott be még a népgyűlések estéjén: márc. 31-én este újabb királyi leirattal érkezett meg Pestre Perczel és Eötvös, s a fáklyavilágnál felolvasott leirat lecsillapította a háborgó kedélyeket: a tömeg szétoszlott.

A király népszerűsége továbbra is biztosítva volt, — Petőfié erősen megrendült. Ekkorára u. i. már röplapokon terjedt A királyokhoz írott, aktualitását immár elveszített verse, s a Pesti Divatlap már április 1-én szóba hozza „Petőfi legújabb költeményét“. Ezeket írja róla: „A nép kedvelt költője a napokban önállólag kinyomva bocsátá közre A királyokhoz e. költeményét. Ha minden magyar oly radicalis szellemű és lángkeblű volna, mint Petőfi, — úgy nemzetünk talán még a franciáknál is tovább menne“. Nos, a nemzet még ekkor csakugyan nem volt forradalmi lázban s korántsem akarta a francia példát követni. Sőt hagyományos királyhűségét, kivált most, a kedvezőbb leirat után, élesen sértette a költőnek vakmerően nyílt „őszinte szava“, mit valóban „vajmi ritkán kapnak“ a királyok, de minőt — e magyar közvélemény szerint — magyar embertől az akkori uralkodónak, V. Ferdinándnak, nem is lett volna szabad kapnia. „A republicanizmus ez első nyilvános szava“, s a királlyal szemben felvett tiszteletlen hang: erős ellenszenvet ébresztett a költő iránt s „a nép kedvelt költőjét“ nonsokára maga a nép, szülőföldje népe buktatta meg a követválasztáson s emelt rá — mint Petőfi írja — „ellenséges kezét“. Igen, mert királyellenes versét is ellene használhatták ki a másik párt kortesei.

A röplapon kiadott költemény hatását némelyek iparkodtak hasonló formájú ellen-versekkel csorbítani s egyszersmind megtorolni a költő merészségét. Április 23-án „Mező Dániel h. böszörményi nemzet-őr s társai“ aláírással jelent meg, ugyancsak röplapon, az első vers az „éretlen Petőfi“ ellen, s a „szeretett király“ védelmére. Felszólítja a polgártársakat, hogy süssenek gyalázat-bélyeget a hűtelen nemzetőrré, ki megtöré az esküt, mely-

Ily a királynak is óréül szegődött, ne hallgassanak e „zavar-halász“, e „béke- és hon-gyűlölő“ áruló-szavára, végül pedig fenyegetve aposztrofálja a költőt:

Megkonduland, hűtelen, fölötted
Mit megingatsz, a halálharang;
Egy hű nemzet ennyi sérelemről
Hozzá illő büntetést adand.
Addig millió magyar szívében
Borzadást szül átkos éneked,
S kebleikben hon s király szerelme
Föllobog, mi téged eltemet.

Egy másik, névtelen verselő pedig, április végén, szintén röplapon (Kassán) kiadott költeményében magát Ferdinánd királyt szólaltatja meg s adat vele higgadt, fejedelminek szánt választ: „nyílt köszönetet“ Petőfi „őszinte“ szavára. Ne várja — úgymond —, hogy gyűlölségre gyűlölséggel feleljen a király; s bár ő mostanában ostorozni gyenge, jutalmazni nem dús: ne rágalmazzák azért ocsmány hízelkedőnek azt, aki így is szeretni találja:

Megadtam im, mit olyan ritkán adnak,
Őszinte szóért nyílt köszönetet,
S kívánom, hogy őszinte szóért mindig
Illven jutalmat adjanak neked, —
Állhat Munkács, állhat akasztófa,
De keblemben bosszúvágy nem áll,
Szidalmadért ezt válaszolja néked
Egy vétke nélkül káromolt király!

Míg a hagyományos magyar királyhűség ekként a lehetőséghez képest a maga szabad akaratóból iparkodott társadalmi és irodalmi eszközökkel megtorolni a költő merészségét, Erdélyben már hivatalos tényezők tették meg ellene a szükségesnek vélt lépéseket. Erre nézve hadd idézzük itt Jakab Elek érdekes megállapításait az Ország-Világ 1880-iki évfolyamából:

„Az erdélyi főhadvezérség 1848-ban a magyar minisztérium kinevezése után éber figyelemmel kísérte a politikai eseményeket, s gróf Teleki József erdélyi főkormányzóval sűrű levelezésben volt, őt minden nevezetesebb mozzanatról, ami benn, s az ország határain túl történt, figyelmeztetvén, óvó intézkedésekre hívta fel. Ápril utófelében tudomására jött, hogy Petőfi Sándornak „A királyokhoz“ c. költeménye Háromszéken kéziratilag nagy számban van forgalomban, melyet a könyvkereskedők terjesztenek. Minthogy a költeménynek, melyet egy példányban mellékel is, tartalma mutatja — így szól ápril 26-iki átiratában —, mily messze mennek a mostani viszonyok között némely magukról megfelekezett emberek s szerencsétlenséget és a társadalmi rend fölbomlását előidéző irányok mily veszedelmessé kezd lenni: a főhadvezér kötelességének ismerte e körülményt a kormányzónak tudomására adni azért, hogy nek magas belátásához képest a szerző kitudására s a gyalázó versezet elnyomására a könyvtárosoknál a szükséges intézkedéseket tegyehesse. A kormányzó rendeletet küldött Brassó, Szeben és Marosvásárhely kir. városok főtiszteihöz, meghagyva nekik, hogy a könyvtárosokat a jelzett költemény árulásától és eladásától komolyan tiltsák el. Később ismét előfordulván egy

ily eset, a kormányzó tilalmát ismételte, de egyszersmind tett intézkedéseit az erdélyi udvari kancelláriához följelentette. A kancellária ideiglenes vezetője, b. Apor Lázár az ügyet a fejedelemnek előterjesztvén, őfelsége az előadást kegyesen végighallgatta, s a kormányzónak tudtára adatá, . . . hogy intézkedését jóváhagyja, a betiltott költemény fölterjesztett példányát pedig őfelsége maga számára megtartotta.“

Jakab Elek a „királyi nagylelkűség“ példáját látja V. Ferdinánd eljárásában, aminthogy az előbb idézett vers szerzője is ily szellemben igyekezett a király föltehető válaszát versbe fogalmazni.

Őfelsége tehát helyeselte az erdélyi kormányzónak a költemény árusítását megtiltó rendeletét s az eléje fölterjesztett példányt — további megtorlásra nem is gondolva — böles megbocsátással magának tartotta.

Eddig legalább így tudtuk, s Jakab Elek közleménye nyomán mind Havas (a „jegyzetes“ Petőfi kiadója), mind Ferenczi Zoltán (a Petőfi-életrajz írója) a jelzett pontig követik a királyellenes költemény történetét.

S ezen a ponton vehetjük mi fel és vonhatjuk tovább a fonalat egy szerencsés értesülés következtében, s csak itt kezdődik voltaképen szerény közlésünk ujdonsága.

Károlyi Árpád úr, a nagynevű történetíró, nemrég egy készülő munkájához gyűjtvén adatokat, átnézte egyebek közt István főherceg nádori levéltárát is az Országos Levéltárban, s itt a miniszteri iratok között talált egy legfelsőbb királyi kéziratot, mely tovább engedi követnünk A királyokhoz e vers történetét. Olyan szíves volt, hogy felhívta figyelmünket ez adatra, s így az alább közlendőket mindenestől az ő szíves figyelmeztetésének köszönhetjük.

István főherceg nádori levéltárában tehát (ministeri iratok, 2126. szám, 1084. szám alatt) egy legfelsőbb királyi kézirat őriztetik: V. Ferdinánd levele a nádorhoz, melynek tartalma ellene mond annak az eddigi tudomásnak, hogy a király nem tett további lépéseket Petőfi ellen. E levél u. i. az új sajtótörvény szerinti eljárás megindítását kívánja ellene, szóbanforgó költeménye miatt, melyet mellékletként oda is csatol a levélhez. A király levele egyébként eredeti szövegében itt következik:

„Lieber Herr Vetter Erzherzog Palatin! Beyfolgend übersende Ich Ew. Liebden ein von Alexander Petőfi verfasstes Gedicht ‚an die Könige‘, das auf den Umsturz der bestehenden Verfassung und Vernichtung des königlichen Ansehens gerichtet ist zu dem Ende, damit Sie darüber nach dem neuen ungarischen Pressgesetze die entsprechende Verhandlung einleiten. Wien den 5. May 848. Ferdinand m. p.“

A levél, mint iktatása mutatja, május 8-án érkezett meg a nádor főherceghez; ez pedig még azon a napon „áttette“ a legfelsőbb kéziratot a deákvens költeménnyel együtt Deák Ferenchez, mint ez ügyben illetékes igazságügyiminiszterhez, a következő átirat kíséretében:

„1084. — Kedves Minister Úr! Petőfy Sándornak ide mellékelt költeménye a' királyokhoz, legfelsőbb kézirat mellett, az e' miatt a' legujabb sajtótörvény szerint leendő eljárás okáért küldetvén le, — ugyan ezt, a' mondott kézirat másolatával, e' részbeni szükséges intézkedés végett teszem át Minister Urnak. Budán, Pünkösöd hó 8-án 1848. István nádor m. p., k. helytartó. — Deák Ferenc, igazságügyi Minister urnak.“

Az igazságügyi minisztérium iktató könyveiben semmi nyoma ez aktá-

nak. Ellenben a nádori átirat hátlapjára rá van írva tintával: „Levéltárba.“ A kézvonás Deák Ferencének látszik.

A „haza bölse“ e szerint, úgy látszik, bölcs hallgatással tért napirendre az ügy fölött. Egyébként nemsokára mozgalmas idők következtek, mikor már nemcsak Petőfi állt szemben a királlyal, hanem az egész, fegyverbe öltözött nemzet. A forradalmat türelmetlenül váró költő s az önvédelemre kényszerített nemzet ekkor ismét találkozottak, de nem egy francia mintára kitervezett forradalomban, hanem a magyar szabadságért vívott élet-halálharcban. „A legújabb sajtótörvény szerint leendő eljárás okáért“ leküldött akták pedig az országos levéltárban máig türelmesen várják az ítéletet.

Horráth János.

SZELEK SZÁRNYÁN

Sírva-ríva zúdul a szél a tanyának,
Szárnyán mintha kárhozottak zokognának,
Hörögnének vérfagyasztó, szörnyű átkot,
Fel akarnák dúlni ezt a szívszaggató, rossz világot.

Úgy kellene, holtigifjan csak az élet:
Hogy futnának olvasatlan el az évek;
Élnénk, mintha e világon meg sem volnánk,
Mintha nem is lettünk volna, mintha soha meg nem halnánk . . .

E világon, szegény szívem, mitse átkozz,
Ellenséged romlására se kívánkozz;
Ne kárhozz a kételkedők seregével,
Majd meggyógyít a temető, közömbös sírgöngyével.

Majd idvezít a sírhalom — tanulj várni,
Tanulj minden múlandótól bölcsen válni;
Tanulj élni a rohanó esztendőkkal —
Tanulj sírni a sírókkal, nevetni a nevetőkkel . . .

Viharászva támad a szél a tanyának,
Szárnyán mintha kárhozottak kacagnának,
Röhögnének vérkavaró szörnyű átkot,
Szét akarnák szedni ezt a szívszaggató bús világot.

Erdélyi József.

NARKISSZOSZ

A Nap-Isten tüzes szekere lángsugarat szórva, sistergő morajjal zúdult be az okeanoszba. Héliosz fáradt paripái már a hús habokat szelték, mikor a sárgás-vörösre izzadt kerekék visszfénye még mindig ott táncolt az ég alján heverésző felhőkön s rózsaszínű vérrrel frecskelte be a szent liget százados tölgyeinek lombkoszorúját. Esteledett, az utak homályba borultak. Halk sóhajtás rezdült át az erdőn, a gallyak között, panaszos, vagy megkönnyült nyögéshez hasonló, az éjtszakára készülődő természet hangja, mely ezerféle elülni készül, apró mozgás neszéből verődött össze.

A rózsaszínű szürkület hanyatló világánál kiterjesztett, harmatos szárnyakkal szóttan csendességben szállott alá az éj. A liget szélén őrtálló ciprusok csillogó meze lassú átmenettel koromszínűre vált, a fenyők sudara megnyúlt s a tölgyek lombjaiban — mint csiga-biga szarvai — visszahúzódtak a gallyak és levelek, az ágbogas koronák elvesztették gömbölyűségüket, széles, szabálytalan, fekete foltba lapultak.

Egy darabig mély hallgatással pihent az erdő. De a sötétség és a csend sokkal várakozóbb volt, semhogy meg ne szülje a maga külön életét. Csak még korán volt. Még várni kellett. Hadd pihenjen kissé az élet a nappal után. Hadd érjen az éjtszaka, hadd sűrűsödjék a homály, feketüljön a sötétség, teljék, erősödjék a csillagok fénye.

Csönd, csönd, álmos nyugalom, pihentető hallgatás.

Egy bagoly rebhent ki hirtelen odvából. Suhogó szárnyakkal keringelt körül, majd újra eltűnt a lombok között. Mintha csak megadta volna a jelt. Dúgó bogarak, denevérek, a fák üregeiben rejtőzött éjjeli madarak vágódtak a kipihent csöndbe, zezugos kanyarulatokban szeldesték a langyos levegőt. S egyszerre — — — halkan, finom, zizegő muzsikába kezdett a tücskök kórusa, a zene mind jobban, jobban erősödött, hullámozva terjedt a harmatos füvek és vadvirágok fölött, melyek nyitott szájjal hallgatózva kilehelték gyöngéd illatú lélekzetüket. A tücsökcirpelés egyre nőtt, hullámozott, a harmat és a virágillat szállott, mint hosszú, hosszú sóhajtása a boldog szerelemnek; a hunyorgó csillagok káprázó gyönyörrel hintették fényüket a lombokra, melyek hirtelen újra megteltek, nekigömbölyödtek. S egy karesú ciprus oldala mellől kikandikált a Hold. A Hold! kíváncsian és némileg türelmetlenül: vajjon rendben van-e már minden? Szelíd szeretet és derűs jószág sugárzott széles mosolyában, amint szemlét tartott az ő világán. Meghallgatta a tücsökzenét (ó, hogy rákezdték egyszerre ezek a buzgó kis muzsikások!) beszívta az erdőnek harmattól terhes illatát, elgyönyörködött régi barátai pompás lombkoronájában s elégtelt örömeiben csillogó ezüstöt öntött a ciprusok vértjére. Mindent teljesen rendben talált, mindenki helyén volt. Előbujt tehát ő is ciprusa háta mögül, ledobta köny-

nyű felhőfátyolát s méltósággal, lassan, teljes ragyogásban indult fölfelé, melyére az égen. Mint egy királynő.

Az éjtszaka képe most teljeseedett ki. Csodálatos, szelíd összhangban indult meg újra az élet. A zajtalan hangok, testetlen mozgások, fények és árnyékok egymásba folytak, az élet ezernyi éjjeli jele nagyszerű mozgalmas hallgatásba olvadt.

Minden készen volt.

Mint vesztett boldogság fájó panasza hangzott föl ekkor az erdő mélyén egy gyöngye síphang. Szava hosszan, fájdalmas remegéssel szólt. Annyi nyugtalanító keserv zokogott elnyújtott dalában, hogy a fészkeikben alvó madarak is megborzongtak álmukban, fejüket jobban szárnyuk alá dugták s közelebb bujtak egymáshoz.

A titokteljes sípszó egyre szólt. Hangja erősödött, folyton feljebb-feljebb haladt a hangok lajtorjáján, remegő lüktetése megtöltötte az erdőt, mint egy társtalan sikoly az éjtszakában. Egyszerre elhallgatott. Kifáradt talán, vagy kilátástalannak érezte, hogy másokkal megértesse fájdalmát? Nagy felszabadult csend támadt nyomában, az erdő megkönnyebbülten felsóhajtott. Kisvártatva a másik oldalról hangzott fel a sípszó. Most már a feledés megnyugvása áradt a méla hangokból, békés, szelíd, ereszkedő melódiája, mint jótékony harmat hullott a füvekre, mint langyos szellő símogatta a fák leveleit. A madarak föléreztek rá puha fészükben, csőreikkel megborzolták tollukat s közelebb símultak egymáshoz.

Majd mind a két oldalról egyszerre zengett fel a síp. Vidám, eleven trillákban szökkentek fel a hangok, füttyösen felelgettek egymásnak, beérték, megelőzték egymást, játszadozva kergetőztek, az egyik visítva föl-szaladt, a másik gügyögve leereszkedett, szeszélyesen egymáshoz sodródtak, összeölelkeztek, csattogósan összecsókolóztak s boldog kettősben együtt egyszerre zengték be az erdőt.

Pajzán bakugrásokkal két fiatal szatír szökkent ki a holdsütötte tisztásra. Szemtől-szembe megálltak egymással a tisztás két szélén, nagy, kiálló gülüszemeik összebámultak, ugrásra készen vigyázta egyik a másikat. Hirtelen nagy csörtetéssel egy harmadik ugrott elő a bokrokból. Mókás billegéssel a tisztás közepire szaladt, összecsatogtatta kecskelábainak hegyes kis patáit s gyors perdüléssel két-három hengerbuckát vágott a süppedő pázsiton. Nosza odaszaladt a másik kettő is. Egymásnak rohantak, hangos visítással feldöntötték egymást, meghemperegtek a harmatos fűben, s összefogózkodva ugra-bugra táncba fogtak, széles körben letiporva a buja pázsitot.

Innen is, onnan is felhangzott a közeledő sípszó s mindenfelől kecskeszarvú szatírkölykök rohantak elő féktelen jókedvvel. Hangos lármajuk betöltötte az egész pagonyt, felébresztette a források mélyén szendergő, fehértestű nimfákat, a patakok és csermelyek földalatti üregeibe húzódottnajádokat, a fák és csepegő barlangok tündéreit: a driádokat és oreádokat.

És már jöttek is bájos csoportokban összefogózva, a stirinx szavára lejtve táncoló léptekkel. A szintelen lepel, mely végigömlött rajtuk, oly könnyű, súlytalan volt, mint liliom szárához tapadt harmatgyöngy. Fehér karjuk világított a holdsugárban, s kibontott, hosszú hajuk csillogott, mint selyemuszály.

Nagy hirtelenséggel dobok és kelepelők, csörgettyűk és hasas dudák kerültek elő a tölgyek odvas üregeiből s a fehértestű nimfák embernem-

látta táncba kezdtek a szőröslábú, barna szatírokkal. Előbb mint lenge fátylak himbálózták át a magasfűvű rétet s mindegyik sarkában egy-egy hegyesfülű szatírkölyök ugrált. Majd gyorsuló pergéssel keringéltek, rohanásztak, fejüket föl-fölvágvá, gömbölyű karjukkal a zene pattogó ütemére dobálózva. — A síp- és dudaszó mind erősebb, szinte siketítő hullámzással kavargott, a sokféle hang folyton emelkedő, feszülő zaja lázas nyugtalansággal töltötte meg a ligetet. Meredtszemű özek és álmukból ébredt, pislogó mókusok csodálkozva bámultak a hajrázva rohanó, lüktető tömegre, amely most már úgy vonaglott a letaposott fűben, mint egyetlen százlábú, százkarú, csillogótestű élőlény.

De egyszerre, mintha varázsütés rántotta volna össze, minden tagjában megdermedt, megtorpant az egész kavargó áradat. A tánc hömpölygő gomolya megállt; nimfák, szatírok egymástól szétszakadtak, féktelen kedvük feszült daganatja egy pillanat alatt lelohadt, ámult, meglepett tartással bámult mindnyája előre. A tisztás szélén, a hold fehéres ragyogásában egy szürke számár álldogált csendes nyugalommal. Rajta egy nagyhasú, kopaszfejú öreg ült, mezítelen vállán kopottas párdubőr, oldalán degesz bortömlő; húsos kezében fenyőtobozzal díszített hosszú pózna, melyen leveles szőlőgallyak futottak végig. Az öreg derűs, elégedett arccal ült a füleit mozgató csacsi hátán s félkarjával egy barnafürtű, nyulánknövésű fiúra támaszkodott, aki zavartan állott mellette. Az ő vállaira is valami sárgásszőrű állatbőr borult, de szelíd domborulású melle szabadon ragyogott a holdfényben; karcú nyakán, mint finom faragású oszlopon biztos tartással ült csodálatos szépségű feje.

— Szilénosz! — morajlott végig a meglepetés szava a nimfák, szatírok moccanás nélkül ámuló tömegén.

Az öreg szatír jóságos, borízú kacagással zötyögtette magát a számár hátán.

— Én vagyok, én vagyok. És íme hoztam nektek valakit. Egy ifjú pásztort. Eltévedt szegényke, elvesztette juhait s étlen-szomjan bolyongott a hegyek közt, míg én rá nem akadtam. Nosza, készítetek neki enni-innivalót, frissen fejt tejet, vagy mézédés bort, sonkolyos mézet, pirosra ért gyümölcsöt, ropogós ürücombot. Fogadjátok szívesen, szeressétek, ne féljétek tőle. Félig-meddig ő is közibétek való. Anyja a nimfa volt: szegény Liriopé. Hiszen ismertétek. Őt magát meg Narkisszosznak hívják. Narkisszosz! No, gyertek hát, gyertek közelebb. Segítetek leszállani szürke paripámról.

Mint mikor a rózsaszínbőrű kis malacok meghallják a gazdasszonyuk hangját, amint piros kukoricát csörget, úgy rohantak oda visító, sikongó törtetéssel, egymással versenyezve, hogy melyikük ér hamarabb oda. Lekapták az öreg szatírt a számár hátáról, tolakodva közrefogták őket s vitték, sodorták magukkal a tisztás közepére. Száraz gallyból nagy hirtelenséggel tüzet raktak s két szatírkölyök a földre hasalva, teli pófával fújta, élesztette a lángot, míg csak a gomolygó füstből tűznyelvek nem csaptak föl az égre. Széles, pohos tömlőkben cipelték elő a színarany édes bort s hordták, egyre hordták a habos, frissen szűrt tejtől illatozó amforákat s a mindenféle drága ennivalóval tetésen megrakott kosarakat. Egyre rakták a tüzet, hogy magasra lobogjon s a ropogó tűz mellett nagy lakomát csaptak, ettek-ittak, míg csak el nem teltek étellel, itallal. Hangos, nagy jókedvük az eget verdeste.

II.

Egyik nap múlt, múlt a másik után s Narkisszosz boldog életét nem zavarta semmi. A forró napokat ott szundikálta végig a nimfák hűvös barlangjában, hova csak bágyadt, tört sugárban jutott el a verőfény, éjjelente meg ott hancúzott magafeledt táncban nimfákkal, szatírokkal a liget tisztásán. Tündérkezek gondoskodtak ételéről-italáról, tündérkezek babráltak göndör fürtjei közt, vizinövények kékszirmú virágját, csillogó csigákat szöve szöghajába. Becézték, kedvében jártak, hízelegtek neki. Szerették. Nem győzték dicsérni szemtől-szembe formás, nyulánk növést, hajlékony derekát, rugalmas izmait, melyeken ernyedtt állapotban is játszottak az izmok. — Mikor édes szenderrel aludt a barlang puha, tengerifü ágján, egymás után hozzálopódkodtak, s lehelletes csókkal érintették selymes szempilláit. Némelyikük annyira ment, hogy álma közben cuppanósan szájon is csókolta, s ha ilyenkor duzzogva fölébredt, s elkapta a nimfát, visítás-tól, csobogó kacagástól csengett a mélyüregű barlang.

Mióta a kecskelábú, pajkos szatírok durva csínyjei elriasztották a környékbeli népet a szent liget tájáról, azóta a nimfák nappal is kibátorodtak barlangjaikból s a nap nagyobb részét kint töltötték az erdei utakon esatangolva, vagy a lombok sátra alatt a rájuk eső fényfoltokban sütkérezve. Gyöngye bőrüket fátylakkal óvták a nap hevétől és sűrűn bemezték a patakba, hogy a habokban fölfrissüljenek. Ilyenkor Narkisszosznak kendőt kötöttek a szemére, vagy ha ez se volt elég, hajlékony, de szívós kúszónövényekkel odakötötték egy fiatal bikkfa törzséhez, hogy ne láthassa a fürdőző lányokat. Narkisszosz tettetett haraggal, játékos dörögéssel túrta a nimfák pajzán szemérmeskedését s bár domború mellkasának egyetlen rántásával széttéphette volna kötelekeit, nem moccant s még finomszabású fejét is elfordította, hogy ne lásson. De mikor a türelmetlen nimfák vizet fröcsköltek rá s a hajladozó nád buzogányát leszagatva, megdobálták vele, csinált dühvel széttépte hálóját, lekapta szeméről a kendőt, s hatalmas szökkenéssel a víz partján termett. A nap izzó kemenéjében bronzbarnára égett, kihevült fiatal teste úgy zúdult a folyó hullámaiba, hogy szinte sistergett, mikor a hús habok végignyalták forró tagjait. Mint egy szép, erős víziállat, magasraemelt fejjel, kevés, de nagylendületű mozdulattal szelte át a vizet s a nimfáknak nem volt idejük már, hogy izmos karjai ölelése elől meneküljenek. Hiába visongattak, hasztalan akartak kicsúszni erősfogású ujjjaiból, melyekkel rákapasolta magát kövérkés nyakukra, karcsú derekukra. Barna, csillogó teste úgy csüngött a nimfák fehér húsán, szomjas ajka úgy rájuk tapadt, mint valami nagy vérszívó nadály. A habok fehér tajtékot hánytak körülöttük, csengő kacagással magasra szökellve.

De mindez csak a vér játéka, a pattanásig feszült fiatal izmok gyönyöre volt. Akármilyen magasra szöktek is vére hullámai, s ha a fölgerjedt szenvedély fékettörő tombolással zuhogott is elő boltozatos melléből, bent, keble mélyén a lélek lehúnyt szemmel aludt. Az érzelem kínja és gyönyöre ismeretlen volt előtte. Nem tudott róla és nem vágyott utána.

— — — Volt a tündérek közt egy kicsi nimfa, a legbájosabb és legcsacsakább: Ekhónak hívták. A legfiatalabb volt mindnyája között. Egy tavaszi hajnalon született és a siető évek még nem ragadták el arcáról a

hajnal szűzies pírját, mely ott mosolygott szelíd vonásain. Mélyvizű szemei szintváltó ragyogással csillogtak elő homlokának domború boltívei alól s tekintete mintha mindig hála és köszönetmondás lett volna ahhoz, akivel beszélt. Ha szólott, ajka édesen zenélt, mint égi hangszer. Szavai illatoztak érzései gazdag virágoskertjétől. A napsugár is boldog lehetett, ha meztelen nyakán játszadozva leple alá bujhatott s megcsiklandozhatta keble apró halmait. Leomló leple szemérmesen ölelte ringó csípőjét s féltékenyen őrizte hófehér teste ártatlan titkait. — — — — S mindez a tündéri kincs szerelmes odaadásban kínálta magát Narkisszosznak. Mintha csak mondta volna: „íme a tied, vedd el, pazarold el, tetszésed szerint.“

Előbb csak apró tüzek gyúladoztak benne, de a félnék vágy bíborát még eltakarta a szűzies szemérem hamvassága s csak szemeinek mélyvizű kútja alján izzott, párazslott leplezetlenül a belső tűz. Majd egy lángfolyóba ömlött a sok kigyúladt tüzecke, mely forró áradással rohant keresztül megtágult ereiben, megrázta, megremegtette, elkábította gyöngé testét s lázasan kereste az utat, hogy kitörhessen.

Narkisszosz mindebből nem vett észre semmit. Szeme nem látta meg, mily forró, cserepes az ajka a kicsi nimfának a csókos szomjúságtól, nem hallotta a szerelem epedő sóhaját, mikor az remegő bűgással feléje hajolt. Nem látott és nem hallott semmit, süket volt és vak. Szíve csendben, nyugodt dobogással aludt s a félnék nimfa nem merte fölébreszteni álmából, mely vágytalan volt, mint a gyermeké.

III.

Narkisszosz néha félnapokon át elbolyongott a tikkadtn lélegző renetegben, vagy a gyapjashátú hegyek oldalán, fáradhatatlanul úzva a menekülő, rogyólábú vadat, melyet nyílvevesszője halálra sebzett. Szeme és keze biztos volt a célzásban, inas lába kitartó az üldözésben.

Egy ízben, egy rekkenő délután, épp ilyen vadászatról tért visszafelé, hátán cipelve egy megtörtszemű agancsost, mikor a súlyos teher alatt tikkadozva, keskeny, füledt völgykatlanba ért. Már épp le akarta dobni válláról a szarvast, hogy a buján illatozó vadvirágok, füvek puha terítőjén elnyujtózva fölfrissítse gőzölgő testét, mikor a völgy teknőjében, egy csillogó, kerek tavaeskát pillantott meg, magasra nőtt páfrányoktól körülveve. A tó vize tiszta volt és mozdulatlan, mintha tömör kristályból lett volna csiszolva.

Pár könnyű ugrással a tó partjára szökkent s szomjas mohósággal lehajolt, hogy tenyerével vizet mérítsen magának. De amint a síma tükör felé nyujtotta karját, hirtelen ámulat fogta el s hangosan felkiáltott. — Egy csodálatos szépségű ifjú nézett ki rá a mélyből. S amint Narkisszosz közelébb hajolt, az is közelíteni látszott. Soha nem látott még hozzá hasonlót! Mennyire más volt, mint a kecskelábú szatírok, vagy az esetlen, lomhaléptű pásztorok, kikre még regebbi életéből emlékezett. Nőies vágású arca alakjának fejlett férfiaságával megragadó kellemben vegyült; szemeiben lányos zavar szemérmeskedett, domború barna mellén, széles vállain izmos erő és öntudat feszült.

Mint valami varázslattól lebűvölten nézte, csak nézte a csodálatos jelenséget — — — elképedésében lecsúszott izzadt hátáról a pállottbőrű

szarvas, tompa zuhanással a földre bukott s visszacsuklott fejének terebélyes agancsával összetörte a tó tükrét. A látvány eltűnt, elnyelte a víz, helyén széles hullámgyűrűk ringatóztak.

Narkisszosznak földbegyökerezett a lába s szívet keserűség szorította össze. Kimeredt szemekkel mélyedt a vízbe, amely lassankint visszanyerte síma nyugalma s ekkor a gyöngén reszkető lapon újra megjelent az előbbi alak. De Narkisszosz lelke tovább hullámzott. Mint valami vihar, támadt föl benne a gondolat, hogy ez a vízbeli ifjú ő maga, nem élő más, nem tündér, csak tükörkép. És szép! Csodaszép! Az öröm és a bámulat összefogóztak szívében, sebes, vad táncba kezdtek, majd szétrúgták szíve ájult falait. Térdre rogyott s szomjas, tikkadt ajkaival lassan, lassan közelebb, mind közelebb csúszott a tó tükrében remegő másikhöz, aki ugyanilyen szédült felindultsággal, tágra nyitott, sóvárgó szemmel emelte felé ajakát. — Vadméhek keringtek körülük bódult dongással a forró levegőben, a páfrányok tikkadtan lekonyult levelein sárga pillék csókolóztak, finom szárnyuk lázas lüktetéssel remegett a kéjtől. Narkisszosz egész testével elnyúlt a langyos fűvön, karjait epekedve ölelésre nyújtotta, arca már majdnem a vizet érintette, s ajkai lihegve nyíltak kétfelé, mint kipattant bimbó. — Gyöngye szellő suhant át fölöttük. A vízből kibámuló arc enyhén megremegett s egy kábultan hallgató sárga kis virág a parton a tó tükrére ejté érett, gömbölyded szirmát. A virágszirom alig észrevehető mozgással úszott feléjük, mint pici gazdátlan csónak, egyre közelebb ért s íme már ott ringatózott összehajló homlokuk boltozata közt. A két, egymásra lihegő ajak mintha ellenállhatatlan hévvel vonzotta volna magához, odalibeggett közibéjük s lágy, illatos csókban összetapasztotta őket.

Narkisszosz akkor ocsudott magához, mikor a víz hűvös habjai nyaldosni kezdték homlokát. Kábultan ugrott föl s megrázkódott. Mintha szabadulni akart volna a szokatlan, kéjesen kínos érzésektől, melyek meleg hullámzással járták át egész testét, felkorbácsolták forró vérét s elkápráztatták szemeit. Tántorogva hátrált pár lépést, de mohó tekintete megint csak gyönyörű képmását kereste, aki épp olyan sóvár vággyal hajladozott feléje a mélyből. S ekkor valami vad elragadtatás vett erőt rajta. Vére fejébe szökött, vörösbarna pír ömlött el lüktető homlokán, izmai megfeszültek, mint az íj húrja az elpattanás pillanatában s egy hatalmas tigrisugrással rávetette magát a vízben megbujt párjára. — — A tó tükre ezer darabra törött, a habszilánkok magasra felporlottak, a fehér tajték messze kicsapott a partra s apró gyöngyökben tapadt a páfrányok széles leveleire. Narkisszosz izmos karjaival szenvedélytől elvakulva gyúrta, ölelte, markolta az üres hullámokat, melyek játékos csalfasággal csúsztak ki szorító öleléséből, negélyes pajzánsággal felsiklottak vállaira, hátba ütötték, hullámos hajába tapadtak s csengő kacagással gúnyolták tehetetlen szenvedélyét.

A hideg fürdő lehűtötte vérét, magához tért, egy szökkenéssel kiugrott a tóból s vállra kapva az elejtett agancsost, mint sebzett szarvas csörtett el a sűrűbe.

De másnap újra ott volt. Kergette a vágya. Óraszámra elhasalt a meleg fűvön s most már nyugodtabban, zaklató érzések nélkül bámulta a tó tükrében ringatózó képét. Nem győzött betelni látásával. Lassankint egész természetesnek vette, hogy az ő, ő maga, a csábos alak minden bővülő szépsége az övé. De azért annyira új volt előtte boldog fölfedezése, hogy

minden percben újra és újra előntötte szívét az öröm. Közelebb hajolt hozzá, rámosolygott, karjának izmai símogató mozgásba húzódtak, ajka csókra csucsorodott, föl kacagott, boldog volt. De ha enyhe szellő rebtent ki az erdő sűrűjéből, s félénk futással végigszaladt a tó síma lapján, mely ilyenkor gyöngén megreszketett, Narkisszosz arca elborult, titokzatos hatalmak közellétét érezte, melyek féltékenyek az ő boldogságára. Mikor pedig naplemente táján hűvös, erősebb szél támadt s megfodrozta a tó vizét, Narkisszosz szinte futva menekült a partról, nem bírta ki kínokban vergődő, rángatózó képmása látását. Szaladt, rohant, az erdő lombjai közt titkos nyögéseket hallott s olykor mintha elfojtott kacagás vágódott volna fülébe. Mindenütt láthatatlan ellenségek vették körül . . .

Édes titkát nem árulta el senkinek. Nem szólt, hallgatag, magába-zárkózott lett s a nimfák hiába ostromoták kíváncsi kérdéseikkel. Kedveskedésük ingerelte, csacsogásuk zavaros lárma volt fülének; naphosszat egyedül bolyongott, minden érben, csörge kis patakban képmását keresve. S szerelmes lábai újra és újra a völgyi tavacskához vitték.

Amerre ment, Ekhó, a nimfa mindenütt nyomába igyekezett. Leste a szavát szegényke s epedő bűgással hajolt volna felé. Narkisszosz valósággal menekült előle. Ha ki nem kerülhette, közömbös, majd türelmetlen szavak jégesőjét hullatta a nimfa gyöngé, tűzben olvadozó szívére, a szavak sebet ejtve fájdalmat okoztak, de nem oltották a lángot. Szenvedélyének tüze halálos lázú lobogással égett s a zsarátnok önmagát emésztette. Mikor éjjelenként a többiek teli kedvvel ropták a táncot a holdas tisztáson, Ekhó a tölgyek setét sátora alatt keserves zokogással borult a rét hűvös pázsitjára s hulló könnyei összevegyültek a hulló harmattal. — — — Az életnedvek kezdtek kiszáradni benne. Üde arcoskája megsárgult, mint a fonyadó levél, keblének bimbózó halmai betöppedtek, mint apró, berogyott sírdombok, mélyvizű szemei elapadtak, szárazon parázslottak elő sötét üregeikből.

Kinjában epekedő imákkal fohászzkodott Afroditéhez segítségért. De az istennő is tehetetlen volt Narkisszossal szemben. Hiába küldte el Eroszt, az sem boldogult vele. — A kis nyilas egy fehérfoltos hátú bikkfa mögült vette célba a makacs ifjút, biztos kézzel lőtte ki íjját, de Narkisszosz röptében elkapta a nyílveaszót, térdéhez szorítva darabokra törte s bosszúra gerjedve, a sűrű bozótba kergette az istent. S ettől fogva még kegyetlenebb volt a szerelmes nimfához. Elfordította fejét, hogyha az ránézett, s mikor az szólt hozzá, úgy tett, mintha nem hallaná szavát. — — — Szegényke nem bírta tovább. Elszáradt, mint a letört fagally. Alig-alig élt már. Csacsogó hangja végképp elhallgatott, sóhaja elszállott, csak nagy sötét szemében világított még hervadó szerelme. Egy napon aztán az is kialudt. Egy vadvirágos dombon úgy találták halva, üres, nyitott szemekkel. Kis, fonyadt testét kék pillék, szitakötők röpdös-ték körül halk szárnyalással.

IV.

A szent liget lakói között zavart és nyugtalanságot okozott a szerelmes kis nimfa halála. Borzadva állottak kihült teste mellett, a szájalom és részvét érzelmét elnyomta bennük a halál félelmes gondolata. Hát nemcsak az emberek leányai és az erdei madarak pusztulnak el, hanem a nimfákra is ez a sors várakozik? Nem csupa napsugár és kacagás az élet?

A tölgyek lombjai közt támadt sóhajtás végighullámozott a réteken s a nimfák liliomtetebe összeborzadt bele. Szájról-szájra jár közöttük az új, rettenetes szó: halál. Kéjes kinnal ismételték, mondogatták s nem fáradtak bele.

Narkisszoszra félve, idegenkedve tekintettek. Micsoda titokzatos hatalom lappang ez ifjú pásztorban? Valami démon, aki öl. Az ifjú észrevette az ellene fordult hangulatot és elszomorodott. Még inkább kereste a magányt, naphosszat egyedül bolyongott az erdőben, gondolkodni próbált multon-jövön. De esze kerekei üresen forogtak, nem örültek gondolatot. Akárhogy is tusakodott, nem tudta, mit tegyen. Az alkonyodó erdő félhomályában, útkeresztezésnél néha megjelent előtte Ekhó árnya, néma szomorúsággal nézett reá, de ő nyugodtan állott vele szemben, nem érzett büntudatot.

Végre is egy gondolata támadt. Az utóbbi időben a jövőtől borzadozó nimfák sűrűn emlegették, hogy jó messzire innen, a hegyekben él egy remete, aki ismeri a sors homályba takart útjait és tudja a jövőt. A gyáva kis tündérlányok nem merték rászánni magukat, hogy elmenjenek Tiréziászhoz, — így hívták a jóst — de Narkisszosz nem érzett magában félelmet; inkább hajtotta a vágy, hogy megtudja: mit rejteget számára a sors. Elhatározta, hogy útnak ered s fölkeresi a remetét.

A Hajnal már emelgette rózsaujjaiával az ég fátyolát, mikor elindult. Üde szél suhant át a lombokon, a madarak ébredezni kezdtek s hangos trilláikkal megtöltötték az erdőt. — Narkisszosz egy fiatal égerfáról botot tört magának s azzal csinált utat a mind sűrűbbre váló rengetegben. Sietett. Csupasz, domború mellét meg-megcsapta olykor egy-egy visszavágódó gally, a harmatos fűben bokáig gázoló lábát fölvérezte egy-egy hegyes kő, — nem törődött vele; ment, sietett előre.

Majd később a nap is bekandikált a fák hűvös lombsátoara alá, apró sárga foltokat hintve szét a nedvesen csillogó fűre. Mindinkább melegebb és melegebb lett. Dél tájban már egész forró lett a levegő. Pillék, legyek, szitakötők kábultan keringtek a füledt árnyékban, tikkadtan szálltak le Narkisszosz meztelen vállára, mely gyöngyözött a forróságtól. Az erdő mélyén puha pázsit csalogatott, az erdei patak hús habjaival csábított, de ő csak ment, sietett előre. Nem törődött sem éhséggel, sem forrósággal, csak ment.

A lombos fák ritkulni kezdtek s a mind erősebben hegynek kapaszkodó út meszes sziklái közt törpe fenyők és babérfák váltották fel a tölgyeket. A tüzelő napban szinte forrtak a fehér mészkövek, melyeknek széles lapjain gyíkok és apró kígyók pihegtek.

Egyszerre, egy babérligeten átvágva, meredek sziklafal s tövében mélyüregű barlang tűnt szemébe. A sziklafal előtt tíz szál magas ciprus emelkedett, egymás mellett állva, mintha a barlang bejárását őriznék. Közvetlenül a barlang szájánál egy hatalmas olajfa ágai hajoltak a földre, bogyóinak fojtó illata messzire elterjedt. A barlang előtti pázsiton kecskék harapdálták a fűvet s a vezérbak nyakára kötött kolomp néha meg-megzördült. Ez volt az egyetlen hallható hang az egész környéken.

Narkisszosz félrehúzta kezével az olajfa ágait s kissé meghajtva fejét, belépett a barlangba. Hűvös félhomály fogadta, meg valami egyhangú csepergés. A falakat zöld moha borítá, melynek tapintása langyos, bársonyos puhaságú volt.

Óvatosan tett előre pár lépést s hirtelen megtorpant. Az üreg mélyéből egy pár hunyorgó szem tüzelt rá s verdeső szárnycsattogás hallatszott. Megállt, várt.

Mikor szeme lassankint megszokta a félhomályt, látta, hogy egy hatalmas bagoly gunnyaszt az egyik mohos sziklán, tollászkodik s csillogó szemeket vet reá. A szikla kiálló kövein meg egy karvastagságú kígyó függött, csavargós pihegő testével a szikla repedéseibe kapaszkodva; fejét mereven feltartotta s száját szélesre feszítve, hangtalanul tátotta felé.

— Kerülj beljebb fiam, gyere közelebb! — szólalt meg egy tompa hang a mélyből.

Gyorsan arra fordította fejét s egy összeaszott, csontos öregembert látott, aki hosszúszáll testével elnyúlva feküdt egy száraz levelekből összekapart halmon. Koponyáját fényesre koptatta a vénség, torzonborz, kifakult szakáll borult horpadt mellére, vékony lábszárai messzire elnyúltak. Mezítelen feküdt, csak ágyékára volt egy darab kopasz állatbőr csavarva.

— Tiréziász! — kiáltott föl halkán Narkisszosz.

— Az. Tiréziász. A vak Tiréziász, a látó Tiréziász. Az vagyok fiam. És te Narkisszosz vagy ugye, a Liriópe fia. Gyere közelebb, hadd tapogassalak meg, csakugyan olyan szép vagy-e?

Felkönyökölt levelágyán s csontos karját Narkisszosz felé nyujtotta. Kialudt fényű szemei is keresni látszóttak az ifjút. Az odalépett az aggastyán mellé s elfogódva túrta, amint a vén ember száraz ujjai tetőtől-talpig végignézték.

— Fiatal vagy és szép. Látom. Karcsú lábaidat, domború melleidet akármelyik félisten is megirigyelhetné. Hullámos hajad olyan, mint a selyem: puha és síma tapintású. Szép vagy. És bizonyosan szebb vagy, sokkal szebb vagy annál is, ahogy én láthatlak.

Karját leeresztette, szakállas feje mellére hanyatlott.

— Mit kívánsz tőlem? — kérdezte és szava kongó volt a titkolt fájdalmak mélységeitől.

— Oh atyám — szólt Narkisszosz —, azt mondják, te tudod a sors végzéseit, világtalan szemeid áthatnak a jövődő fátylán, mondd meg hát, minő sorsot szántak nekem a halhatatlan istenek?

A vén ember visszahanyatlott száraz levelekből vetett nyoszolyáján s fogatlan szája érthetetlen szavakat mormolt. Majd erős szorítással megragadta az ifjú kezét.

— Tied a napfény és csillogás, a harmatos rétek s a lombos erdő pompás sátora, neked hízeleg, hozzád simul minden ami szépség, kellem és varázs van a föld színén, mert fiatal tested üdeségében, arcod ragyogásában önmagukra ismernek, hiszen szép vagy, gyönyörű vagy, fiatal vagy — — — mit akarsz még? — — — kell-e még egyéb?

— A jövőt akarom tudni atyám, az igazságot, mit határoztak rólam az istenek? — türelmetlenkedett Narkisszosz s kérlelő szavakat keresgélt elméjében, hogy beszédre bírja az aggastyánt. Az mereven bámult horpadt szemeivel a homályba, sokáig hallgatott, míg végre megszólalt.

— Mondják, hogy az igazság a legfőbb jó, de a szépség is erény, az istenek ajándéka. Méltó csodálatunkra és arra, hogy ragaszkodjunk hozzá. Becsüld meg ragyogó szépségedet, óh Narkisszosz és ne kockáztasd könnyelmű kíváncsisággal. Ki tudja, ha az igazságot keresve eldobod magadtól, nem szaladsz-e majd utána mohón esengve, hogy visszakaphass belőle

valamit, hacsak a roncsait is. Mert az istenek szűkmarkúak. Nem adnak meg mindent a halandóknak. Akinek a szépség jut osztályrészül, attól megvonják az igazság látását, s akinek felnyitják szemeit, hogy látva lásson multat és jövőt, az előtt örökre bezárják a jelent. Annak szemei megvakulnak s nem szívhatják többé magukba a színek ragyogását s a földi dolgok pompáját. Látod: én is szomjaztam az igazságot, s mikor végül hő könnyörgéseimet meghallgatá az istennő s látóvá tett, elvette szemem világát. Vizet loccsantott szemembe s e pillanattól kezdve elveszett számomra minden ami azelőtt értékkel bírt előttem. Tudom — óh csak tudom, hogy reggelenként halvány rózsaszín ömlik el az ég alján, aranyos bogarak fürödnek a kankalin sárga kelyhében s déli verőn kékeszürke fátylakba öltöznek a hegyek; érzem fojtó illatát olajfámnak, melyet az istennő tiszteletére ültettem barlangom elé, de nem látom — — — nem látom gyenge zöldjét, nem látom ág-bogas koronáját, csak halaványuló emlékeim súgják meg, hogy milyen. Hallom kecskéim kolompszavát, kezem érzi puha szőrük símaságát, de nem tudom meglátni őket soha, egyedüli barátaimat, akik megmaradtak számomra s tejjükkel halálomig eltáplálgatnak. Ha kiülök barlangom elé, mikor a levegő hűlni kezd s a nap mint egy szívenszűrt harcos bukik le az okeanoszba, hallom nyögő sóhajtását, de szemeim hiába meresztem a messzeségbe — — — nem látok — — — óh, semmit se látok többé. — — A csillagok ezrei hiába ragyognak, Sziléne hiába eregeti ezüst fonalait, szemeimre örökös sötétség borult, sűrű és mély homály, az Orkusz egy darabja.

Elhallgatott; kiszáradt kezeit arcára nyomta s csontos válla, horpadt mellkasa megvonaglott. Hosszú lábszárai remegésétől zörögtek a száraz levelek.

Narkisszosz előtt egy pillanatra elsötétült a barlang félhomálya. Riadtan hátrált egypár lépést s szemeihez kapott. Gyors mozdulatára a sziklán kuporgó bagoly topogni kezdett s verdesett széles szárnyaival. A kígyó is megmozdult, ijesztő tekervényekben csavargózott, s reszketve tátogatta felé sápadt torkát.

Kapkodó mozdulatokkal hátrált a barlang szája felé, de az utolsó pillanatban megállította az aggastyán hangos szava.

— Légy boldog Narkisszosz és ne kutasd a sors végzéseit. A szépség addig tart számodra, míg boldog öntudatlanságban élsz. Kerüld az igazság kutatását, örülj, hogy szép vagy és óvakodjál megismerni önmagadat.

Az aggastyán szavait erős csattogással visszhangozták a barlang falai. Majd nagy csöndesség lett utánuk, melyben Narkisszosz meghallotta szíve riadt dobogását.

— — — Vakító napfény kápráztatta szemét, mikor kitámolygott a barlangból. Mindkét karját kitárta s repeső arccal fordult a nap felé. Körülötte minden csillogott a fényben s a messzi erdőségek fölött halvány párazat úszott.

Fáradt volt és éhséget érzett. Magához esalta az egyik gödölyét, lefeküdt alája s duzzadt tőgyét két kézre fogva teleszívta magát édes tejjel. Aztán elnyújtózott a buja fűben s mély álomba merült. Mikor hosszú idő múlva fölébredt, már lement a nap, s apró fényrel ragyogtak az égen a csillagok lámpái. Fölkelt és indult lefelé a lépcsőzetes sziklákon. Mielőtt a babérliget végkép eltakarta volna előtte Tiréziász hajlékát, egyszer még visszafordult s hirtelen megpillantotta az aggastyán hajlott alakját, amint

botjára támaszkodva megjelent barlangja szájában. Mintha egy halott lépett volna ki sírjából, hogy üdvözölje az éj árnyait.

Lomha szárnyalással egy bagoly suhant el a babérfák fölött; talán a vén jós madara volt s szárnycsattogása mintha az ő búcsújának késői visszhangja lett volna. A sötét madár fölverte Narkisszosz lelkének elszenderült nyugalma, riadtan ébredtek föl benne Tiréziász szavai: „Óvakodjál megismerni önmagadat!”

Összeborzadt, névtelen félelem szorította el szívét s anélkül, hogy mégegyszer hátranézett volna, sietve indult visszafelé.

V.

Hétszámra hulló őszi esőben fázlódott az erdő. A tölgyek megritkult lombjai áteresztették a vízcsöppeket, melyek lucskossá tették a vastag avart, imitt-amott még apró folyókákba gyűlve bujkáltak a csapzottan didergő cserjék, bokrok alatt. A nap járását sűrű fellegek takarták el, szürke ködök gomolyogtak a hatalmas fák feketén meredező gallyai közt s a köd néha leereszkedett egészen a föld színéig.

Narkisszosz egy mohos szikla barlangos üregébe húzódva bámulta a párás, vizes világot. Egyesegyedül volt, magára maradt. A nimfák, szatírok régen elköltöztek, ki tudja hová?, az erdő megnémult, csak az eső pergése hallott a száraz leveleken.

Mellére hajtotta fejét és naphosszat elnézte a nedves, rőtbarna avart. Nézte a gomolygó ködöt, mely olykor mint valami alaktalan kísértet, egészen fekvőhelyéig kúszott és hűvös párájával arcába lehelt. Megborzongott s összehúzta magán szarvasbőrtakaróját. Fázott, de nem mozdult. Mint a köd, úgy feküdt lelkére az elhagyatottság és fojtogatta. Sehol senki. Sehol egyetlen élő lény, csak a fák vizes, fekete törzsei bámulnak rá rosszakaratú szótlansággal s mintha hátuk mögött sötét démonokat rejtegetnének, akik leskelődve várják a pillanatot, hogy előcsúszzanak. Narkisszosz tudta, megérezte, hogy ott vannak, de hiába meresztette szemét, hiába fülelt, nem vett észre semmit. Csak messzire, távol kopogott valami, mint varjú csőre a halott koponyáján.

A homályos nappal lassan beolvadt az éjszaka sötétségébe. Mintha valami nagy sűrű gyászlepel borult volna rá a kihalt világra, fekete lett minden, koromfekete. A nagy feketeség olyan sűrű volt, hogy még az esőcsepérgés halk nesze is alig tudott áthatolni rajta.

Narkisszosz mélyen befúrta fejét a zizegő avarba, hogy ne lássa az éjszaka borzalmas feketeségét. Fázott, félt, egész testében remegett. Érezte, hogy az éj titkos hatalmai lopakodva körülvesszik, melléje guggolnak és hangnélküli szavakat suttognak fülébe. Újjaival erősen befogta a fülét, hogy ne hallja a borzalmas csöndet. De hiába volt minden. Tudta, hogy itt vannak körülötte, tudta, hogy nevéen szólítják, tudta, hogy valamit suttognak neki. Egy idő múlva már nem bírta tovább, fölkapta fejét, rányitotta szemét a sötétségre és remegve felfülelt. És akkor az egyik csöndesen fölébe hajolt, rátátotta feketeüregű széles száját és gyorsan fülébe súgta: gyilkos! — — — Narkisszosz riadtan fölugrott, el akart szaladni, de nem bírta a lába. Térdre ereszkedett, hogy össze ne rogyjon. És akkor újra hallotta a rettenetes szót, újra azt mondta a sötétség: gyilkos! — De most már nem-

csak egy hang szólt, most már mind mondta, mindnyájan tátott szájjal kiáltották felé: gyilkos, gyilkos! . . .

Melléfurakodtak, körülhemzsegték, érezte tüdejük fagyos lehelletét, látta borzalmas fekete arcukat, amint egy-egy pillanatra kivált az az éjszaka sötétjéből. Egészen közel csúsztak hozzá, vizes, hideg testük érintette testét, nyomták, szorították, majdnem összenyomták . . . és mind azt sepegte füligtátott szájjal, hosszan, elnyújtva: gyilkos, gyilkos . . .

Fuldokolva szedte a lélekzetet, melle zihált, nagy nehezen talpra erőlködött s támolyogva megindult, pár lépést tett előre a lucskos, süppedő avaron. — — — Szitáló eső csapta arcon. Az éjtszaka sötét volt és hideg. — — — Lassan, tétovázva megfordult, de hirtelen megtorpant. Hallotta, hogy a zörgő avaron százan, sok százan loholnak feléje, jobbról-balról, a tölgyfák és a cserjék mögül, nagy, sötét, lomha alakok gázolják a vizes fűvet s mind tátja felé üreges fekete száját. — — — Mindjárt, mindjárt ideérnek és megint hallani fogja rettenetes szavukat . . .

Iszonyú szorongás fogta el s minden erejéből vad futásnak eredt. Szaladt, rohant, vágatvást vágatott előre a cuppogó avaron, nekivágódott egy-egy fa törzsének, meg-megtántorodott, fölbukott, meg fölugrott — — — szaladt, futott, lélekszakadva rohant.

Ereje már-már elhagyta, de tudta, hogy nyomában vannak, hogy jönnek, loholnak utána, — — — mind, mind — — — mindig többen és többen — — — az erdő összes démonai jönnek, esörtetnek utána — — — már itt vannak — — — itt vannak a sarkában — — — és azért csak szaladt, szaladt, — — — szaladt. — — —

— — — Már-már alig bírta, térdei remegve megcsuklottak. — — — lába egy meredek lejtőn megcsúszott — — — elvágódott — — — össze-rogyott.

*

Mikor fölébredt, szemébe süttött a nap.

Ott feküdt, közel a kis völgyi tó partjához a páfrányos fűben, mely langyos puhasággal ölelte körül kimerült testét. Távobabb csapzott cserjék. tépett levelű bokrok sütkéreztek a báyadt őszi fényben, melengetve a hosszú esőzés alatt átfázott gallyaikat.

Kifáradt, csöndes szomorúság gubbasztott a tájon, a szürkés-kék ég álmatagon bámult a tóba, a tó hallgatott. Narkisszosz félkarjára könyökölve nézte a vidéket, mely idegenül, némán nézett vissza rá. Mintha sohase látták volna egymást.

Báyadt ernyedtséggel nyújtózott el a langyos aszott fűben, szemhéjjait hol fölnyitotta, hol lecsukta. Jóleső álmoság környékezte, már-már elsunderült, mint megvert gyermek a nagy sírás után.

Egyszerre mintha kigyó csípte volna meg, összerezsent, megrázkódott. Fölugrott a földről és zavartan tekintgetett hátra, az erdőalja felé. De a tölgyek, az erdő fáradt, öreg fái hallgatag közömbösséggel álltak, görnyedezve cipelték kérges törzsükön kopasz, széles koronájukat. Ág-bogas gallyaik girbe-gurbán meredeztek az égre s csak imitt-amott lógott le rajtuk egy-egy aranyos levél, báyadt rőt fénnel világítva.

Csönd volt, nagy néma csönd, csak Narkisszosz szíve vert riadtan. Keblében homályos, szorongó érzések kavarogtak, homlokát bizonytalan, ébredező emlékek feszítették s mintha az erdő mélyéből egy nyögéshez hasonló kiáltást hallott volna.

Mély, nehéz lélekzettel könnyített magán s mellére horgasztott fejjel, öntudatlanul megindult a tó felé. A parttól pár lépésnyire hirtelen megállt, megpillantotta a tavat, a kis tavat, az ő tavát, szeméből kipattant az örömmek egy félénk kis szikrája s hatalmas ugrással ott termett a parton. Tekintetét mohó vágygal röpítette a mélybe, — de az mint egy megtört szárnyú madár bukott alá.

Megtántorodott s megrogyott derékka, lehorgasztott fejjel, kimeredt szemekkel bámult a vízbe.

Egy csontig aszott kísértet meredt rá a tóból; mély üregű szemeiből zavart fájdalom sírt; erőtlen lábszárai alig bírták behorpadt, szélescsontú törzsét; nagy, sovány feje fáradtan hanyatlott csupasz mellére. Gyöngén, erőtlenül ringott a tó vizében a csontváz-alak, zilált haja szétterült, karjait mint vékony letört gallyacskákat ide-oda himbálták a habok.

Narkisszosz szívébe iszonyú fájdalom hasított bele. Följajdult. Egész testét rázta a kín a szörnyű pusztulás láttára. Hát ez lett belőle, így el tudott sorvadni a gyönyörű arc, így kiszáradt, ilyen semmivé vált! Micsoda rettenetes bosszú, a halhatatlan istenek bosszúja!

De vajjon nem álmodik-e? Nem álm-e a szörnyű kép? Nem az elmúlt éjszaka borzalmaitól káprázik-e a szeme? Leguggolt, egész közel hajolt a tó tükréhez s félénken megérintette a csontváz feléje nyújtott jéghideg ujjait. Borzadva kapta vissza a kezét; mintha a fagyos érintéstől meghűlt volna benne is a vér.

Szeretett volna fölugorni, elrohanni onnan, de nem bírt. Nem bírt, nem tudott megválni a borzalmas látványtól. Szemét lecsukta, majd újra kinyitotta; félt, irtózott tőle s mégis közelebb, mind közelebb csúszott hozzá. Tekintetük egymásba akaszzkodott s úgy nézték, nézték egymást.

És egyszer csak a csontváz vértelen ajka mintha megmozdult volna s mintha alig hallhatóan súgta volna oda Narkisszosznak a bizalmas titkot: gyilkos! — És Narkisszosz félkábultan motyogta utána: gyilkos — — — gyilkos. Mondta, mondogatta a rettenetes szót és mintha ezzel valamenynyire könnyült volna a lelke. Szemei átnedvedtek s kövér, nehéz könyyekre fakadtak. Sírt, zokogott keservesen.

Hűvös szellő suhant át a vízen s az erdő felől szárnycsattogás hallatszott. Narkisszosz mintegy álomból ocsudva kapta föl a fejét s felnézett az alkonyodó égre. Egy nagy bagoly lomha szárnyalással repült át a völgyön, pár pillanatig kóválygott a tó felett, aztán eltűnt a távoli hegyek sötétjében. Narkisszosz sokáig bámult utána s ajka meg-megrándult. — Tiréziász — motyogta halkán — óh Tiréziász!

Feje erőtlenül hanyatlott mellére s kábultan végigdől a földön.

*

Leszállt az éj, feljött a hold s ezüstrojtú szemfedőt borított Narkisszoszra. S mintha a könnyű, fehérén csillogó fátyol alatt megenyhült volna fájdalma, úgy feküdt ott a reszkető holdfényben, mint egy mosolygó, megbékélt halott. Arcán elsímultak a nyugtalan barázdák, feje szelíden pihent behajlított karján s félig nyitott szeme rámosolygott a holdsugárra.

Egyszer csak valami zizegő suhogásra neszelt fel. Arra nézett s látja ám, hogy csapatostul jönnek feléje a nimfák, a holdfényes parton lenge táncot lejtve. Lépteik zaját felfogja a pázsit, csak habkönnyű lepleik suhognak s kacagásuk csengőzik mindig közelebb, közelebb. Narkisszosz szívét meleg

véráramok járják át s egész testében édes zsibbadást érez. Kiáltani szeretne, de nem tud, föl akarna ugrani, de csak fekszik zsibbadtan tovább. Mosolyog és vár.

Ime már itt is vannak, egészen mellette, körülötte állnak, ha karját kinyújtaná, átfoghatná ringó derekukat. De nem mozdul, csak fekszik hánvatt a fűben. Csak mosolyog, mint egy szép halott.

A nimfák most föléje hajolnak; érzi lehelletük finom illatát, forró melegség árad belőlük s valami halk zene száll a levegőben. Vajjon mi az, ami szól? Talán a szellő hárfázik a holdsugáron. — — — Narkisszosz tudja, hallja mindezt, de nem mozdul.

Most az egyik nimfa, kicsiny és törekeny, letérdel melléje, finom ujjai-
val elsimítja a homlokára hullott kósza hajfürtöket és gyöngén, puhán megcsókolja a szemét. Narkisszosz szíve nagyot dobban, de nem néz föl rá, csak mosolyog. Úgyis tudja, hogy ő az: Ekhó. — A kicsi nimfa megcsókolja a másik szemét is és csókra csucsorítva marad az ajka. Ekkor aztán Narkisszosz is kinyitja a szemét, megemeli egy kicsit a fejét és megcsókolja a kicsi nimfa rózsailatú ajkát.

Oh milyen jól esik ez a csók, hogy örül neki Narkisszosz!

— Szeretlek — suttogja és ragyog a boldogság az arcán.

— Szeretlek — visszhangozza Ekhó és mosolyog a szava.

— Nem hagylak el soha, — mondja az egyik.

— Nem hagylak el soha, — mondja a másik is.

— Mindig szerettelek, — mondja mindakettő s szavuk hosszú, olvadó csókban hallgat el. Gyöngéden átkarolják egymást s úgy maradnak remegő ölekezésben a reszkető holdfényben.

Egyszer aztán Ekhó kibontja magát Narkisszosz karjából, föláll, homlokon csókolja, megfogja, majd újra elereszti a kezét.

— Gyere, menjünk — súgja neki s megindul a tó felé.

— Menjünk — suttogja Narkisszosz is, fölkel s megy utána.

Ekhó már ott a parton összefogja testén könnyű leplét, visszatekint rá hívó szemmel s mint egy ezüstös halacska, könnyű csobbanással besiklik a habokba.

Narkisszosz megáll a parton s letekint a mélybe. — — — Lent, meszse, a tó fenekén, egy világos körben a hold sárga sarlóján ül a kicsi nimfa s kedvesen int neki a pirinyó kezével. Narkisszosz visszanevet rá, szíve kacagva ver, ölelésre tárja ki karjait s beugrik utána. — A tó nagyot hullámszik, széles gyűrűket vet s a habok kicsapnak a partra.

Azután újra mély esöndbe merül minden a hold ezüstrojtú szemfödője alatt.

Dóczy Jenő.

LEÁNYKEZEK SÍMOGATNAK

(Elbuktam az élet-harcon,
Összetörten elveszek . . .)
Csöpp, fehér leánykezek
Símogatják szép, bus arcom.

Jaj, életem, zord életem,
Nem adtál sose jókat,
— De míg lánykéz cirógat,
Feléd zeng a víg énekem!

Most Halál-folyón evezek,
Talán holnap meghalok.
Nem fáj: két szem rám ragyog,
S cirógatnak leánykezek.

Ó finom, bársonybőr=kacsók,
Ti loptok üdvöt, eget
Kínjaimba! Remegek,
Hogyha ti jöttök, meg a csók.

Legyetek síróan áldva,
S legyen áldott a leány,
Ki akkor hajolt reám,
Mikor futok a halálba . . .

Elbuktam az élet-harcon,
Összetörten elveszek . . .
— Csöpp, fehér leánykezek,
Cirógassátok bus arcom!

Aradi-Szabó István.

ROSKADOZÓ TESTTEL-LÉLEKKEL . . .

(Csiha Sándornak)

Énem, mint az Ég kupoláján
Búsuló, ezüst csillag, reszket:
Jaj, meddig kell még cipelnem
A mázsás, únt életkeresztet . . .?

Fájdalom-keselyűktől tépve
Bolyongok e zagyva világon,
S örökre elérhetetlen
Magasságokba, fényre vágyom!

Dús lelkemből, jaj, mind elszökött
A sok zengő, sugaras álom,
— Nem találkozom már velük
Az Életben s túl a Halálon . . .

Ezen a hideg, valós Földön
(Volt álom=király) mit keresnek?
Ha lelkemben már nincsenek
Nagy tervek, vágyak, hitek, eszmék . . .

Minden fáj mimóza-szívemnek,
Amit a szürke Földön látok,
— Hangtalan hívással hívnak
Távoli, más, szebb, szent világok.

Szeretném már vad kín-kövekkel
Kirákott, véres utam végét,
Az örökkévaló, hideg
Csöndet és a végtelen békét,

Letenni a kicsorbult kardot
A harc után, melyben nem győztem,
— Szeretnék, mint halk sóhajtás,
Elmúlni egy szomorú őszben . . .

Aradi-Szabó István.

A PÁVA-SZIGETE

Még Budapest földrajzának tudósai sem tudják mind, hogy a Margit-, Szűnyog- és Csepel-szigeten kívül más szigetek is vannak, részben voltak azon a területen, melyet a főváros háztengere borít. Körülbelül száz esztendeje, hogy a Pest város keleti szélén terpeszkedő bozótból, melynek mélyebb lapányát a Rákos-patak táplálta, főleg József nádor kezdeményezéséből a mai Városliget kibontakozott, a mocsár szabályozásától pedig a mai városligeti tó kerekedett. A nádor, aki maga szenvedélyes kertész volt, tarkatörzsű boglár fákkal — a görög platán — és finom ágazatú szilfákkal ültette be a régi bozótot, melynek fái közül a mai napig tudunkal már csak két fa tanuskodik a régi „vad“ világról, egy ős-öreg fűzfa az Aréna, mai Budapesti Színház táján, s egy halódó ákác a Gerbeaud-pavillon kertjének kerületén; a nádor boglár fáival azonban számos ma is teljesen erőben van, szilfái pedig teljesen kibontották fejedelmi koronájukat, pedig a Stefánia-út melletti csoportban háromágú villám hasított végig három fát, de kibírták. A mocsarat nem alakították át Le Nôtre versailles-i divata szerint szabályos medencévé, hanem az egyre jobban terjedő angol ízlés hatása alatt szeszélyes alakú tóvá, melyben három sziget tette még regényesebbé a bájos képet: a *Drót-, Páva- és Hattyú-sziget*. Akik az ezredévi kiállítás előtt ismerték a Városligetet, emlékezhettek még mind a három szigetre. A *Drót-sziget* megvan még ma is, rajta áll a régi Magyarország építészeti emlékeiből remekbe készült épületesoport, melyet legszebb részletéről egészben Vajda-Hunyad várának nevez a közzsokás, s mely a Gazdasági Múzeum gyűjteményeit foglalja magában. Ezt a szigetet a kiegyezés után *Széchenyi-sziget*nek nevezték el; 1896-ig szép lombos kávéház állott rajta, kertjében Széchenyinek döblingi, szakállas gipsz-mellszobra. A *Páva-sziget*, 1867 után *Nádor-sziget*, az ezredévi kiállítás területének berendezésekor megszűnt, mert a tónak az állatkert felé eső ágát feltöltötték, hogy a földalatti villamos vasút pályája számára helyet nyerjenek. A *Hattyú-sziget* a *Hattyú-tó* közepét foglalta el; ma ez is fel van töltve s játszótérül szolgál a vajdahunyadi vár keleti — az iparsarnok felé eső — hídja előtt: emlékét őrzi még ma is egy gyönyörű vízi fenyő (*Takodium*), melynek alig van párja az országban. Ezen, a közönségtől elzárt szigetkén költöttek zavartalanul a tó szelid hattyúi, melyek a háború vége óta már szintén csak a főváros emlékei közé tartoznak.

A volt *Páva-szigeten* áll még ma is a régi fürdőház — a Fővárosi Pavillon mögött, — mely vizét később az 1868—78-ban fúrt artézi-kútból kapta s ezért *Artézi-Fürdő* nevet viselt. Ennek a fürdőháznak első emeletén, a tó és a kávéház felé néző délnyugati sarkában bérelt volt Toldy Ferenc, a „magyar irodalomtörténet atyja“ egy szobát, hogy teljes elvonultságban dolgozhassék, mert városi lakásában a barátok, ismerősök és ismeretlenek

sűrű látogatásaitól nem volt nyugta. Erre vonatkozik Arany Ószikéi közt az „Ének a pesti ligetről“ két versszaka:

Szemeim a zöld szigetbe néznek,
 Hol a vidám ifjú-öreg
 Történetét a magyar észnek
 Megírta — most már szendereg.

Nyugodjék! . . . méltóbb napi munkát
 Nem végzett nála senki sem;
 Sírjára, — mit most vadonunk ád
 E kis gyopárszálat teszem.

E néhány sor rövid, de igen találó jellemzése Toldy Ferencnek. Kapjuk benne élete végéig derült kedélyének rajzát, s egyszersmind életműve legjobb meghatározását is. Mert Toldy az irodalomtörténetbe valóban belefoglalta a szorosan vett szépirodalmon kívül mindazt, amit a „magyar ész“ termelt, a tudományok s a műveltség egész birodalmát.

Fővárosi ember azonban nem érti meg „a kis gyopárszálat, mit vadonunk ád“. Nem szabad itt a havasi gyopár fehér-bársony virágára gondolni, mely a Tátra keleti meszes bércein s az erdélyi havasok nehezen hozzáférhető szikláin terem s amelyet a „régii szép időkben“ emlékül hoztunk tirolai és svájci kirándulásunkról. Arany gyopára ma is bőven terem az Alföld homokos síkjain, a Hortobágyon, Bihar lapályain és Pest-Buda határaiban sem ritka. Rokona a havasi gyopárnak, de kissé bokrosabb, szikárabb s pelyhes levelei közül sárga csomóescákban látszik ki fészkes virága, ezért is *aranygyopár*, *sárga gyopár* (*Gnaphalium stoechas* vagy *arenarium*) a neve. Mivel levágva szinte fonnyadás nélkül szárad, az Alföldön mindenféle halotti koszorút kötnek belőle fejfára, sírkeresztre. A halottak emléknapjain is rendszerint friss gyopárkoszorúval díszítik a hantokat. Arany is alföldi emlékeiből veszi azt a gyopárszálat, melyet Toldy Ferenc sírjára tesz e költeményben. Pesti embernek bizony^{án} könyv nélkül kellene tudnia ezt a verset, mely teli van emlékekkel és hangulattal, bölcsességgel és elmélkedésre készítő ösztönzéssel; végén olvassuk a városligeti sírkő feliratát: „Fuit“ — volt —, mely rövid sírírata nemesak az egyes embernek hanem gyakran nemzeteknek is. — No de ennek külön története van.

Tolnai Vilmos.

A BRONZ BIKA

Ephézusban Peryllosz, egy ügyes,
 Nagyhirű, ámde ádáz bronzműves,
 Gyüülölködő, irigy, nyakas pogány,
 Keresztüldőzsölt lakoma után
 Mámoros fejjel álmodt álmodott:
 A nagy cirkuszban állt. Minden padot
 Szorongásig megtöltött a tömeg,
 Egy pont felé feszültek a szemek,
 Hol dús bíborban arany trónusán
 Az isten ült, a császár, Hadrián.
 Alant két sorban gladiátorok;
 Halált, halált rivalt ezer torok,
 A sok keresztyén szíjjakkal gorombán
 Lekötve ott nyögött a szín porondján.
 Most ő, Peryllosz, megnyit egy kaput,
 Azon ki gyorsan egy bronz bika fut,
 Bömbölve fújja párálló tüzét,
 Szarvával mint a polyvát szórja szét
 Mind, az egész bús keresztyén hadat.
 Orkánszerűen tetszés-zaj riad,
 De mozdulatlan ül nagy Hadrián
 S gúnyos mosoly kél büszke ajakán.

Peryllosz ébred s töri a fejét.
 Eh, Ephézusban van bölcs, jós elég,
 Álomfejtő is egy egész sereg...
 De álma titkát egy se fejt meg.
 Egyszer csak, nem sokára, híre jár,
 Hogy jön a császár, nincs is messze már;
 Agyán egy gondolat cikázik át,
 S azonnal önt egy roppant bronz bikát.

A jó hír mint tavaszt hozó madár száll;
 Lázban egész Ephézus: »Jön a császár, •
 Jön az új Zeüsz, a béke boldog öre,
 Minden görög kegyelmes jóltevője.
 Templomok kelnek, szobrok is, nyomán
 Virágba hajt művészet, tudomány,
 Görög az ajka, lelke is görög,
 Oltárinál ezer pap könyörög,
 A régi szép olympi istenek
 Reánk mosolygva letekintenek,
 Az áldozat-füst ég felé siet...
 Tied vagyunk mind, nagy Caesar, tied!»

Örömtől ittasan újjong a nép,
 A várva-várt amint a partra lép,
 S ő, a hatalmas, a világ ura,
 Jóságosan tekint szolgálóra.
 Mindenkihez nyájas, leereszkedő,
 Még az előtte reszkető
 Keresztyénekhez is kegyes.
 E sas-szem, arcon át, szivekbe les.

Császár előtt Peryllosz megjelen.
 »Derék görög, mi dolgod van velem?»
 »Az istenek között te legnagyobb,
 Dicső felség, én Peryllosz vagyok,
 Bronzművesek legelső mestere.
 Hírem-nevemmel Ázsiánk tele,
 Csupán az átkos keresztyén had az,
 — Koldus alázat, mégis csupa dac —
 Művészetem mely balgán megveti.
 Sőt istenink sem istenek neki,
 Keresztre vont gonosztevőt imádva,
 Nem isten néki maga nagy Diána . . .
 Az istenek szobrát ki megveti,
 Még trónod is, bizony, ledöntheti.
 De mit Néro megtenni nem tudott,
 Te könnyű szerrel végrehajthatod:
 Nagy bronz bikát formáltam mesterül,
 Mint a trójai ló, üres belül,
 A cirkuszban állítsd a nép elé,
 Dobass egy-egy keresztyént is belé.
 Rakass alá nagy máglyát tölgyhasábból,
 Hang bög ki majd az izzó érc hasából,
 Az a fülön be, a lelkekbe tör,
 S minden gonosz hóbotot elsöpör.«
 A császár ajkán gúny villámlik át:
 »Holnap mutasd be hát az ércbikát.«

A cirkusz egy megáradott folyam,
 Amint Peryllosz álmodá, olyan.
 Midőn az imperátor megjelen,
 Üdvriadalba tör ki hirtelen
 Az egész cirkusz, százezer torok.
 Lenn a porondon gladiátorok.
 S a bronz bika ott áll a legközépen.
 Vad izgalom viharzik át a népen.
 Félelmes ez a támadó vihar,
 Mindenki őrjöng, öklöt ráz, rivall,
 Keresztyénekre tűzhalált kívánva,
 Hangzik szünetlen: »Nagy a nagy Diána!«

De most feláll és int az imperátor,
 S mint tengerár Pozejdon szigonyától,
 A harsogó zaj úgy lecsöndesül,
 Szavára szomjas valamennyi fül.
 »Világ gyepelőjét tartják e kezek,
 Görög nép, halld, igazságot teszek.
 Midőn Peryllosz ily csodát kovácsolt,
 Gonosz démontól kért gonosz tanácsot;
 Kijár a méltó jutalom neki,
 Saját művét maga próbálja ki.
 Megérti most, hogy nem tervelt hiába,
 Vessétek őt az ércbikába !«

Lobog a láng a fényes érc alatt,
 Tüzesedik a szörnyü érc=alak,
 S rettentő hang üvölt ki a bikából.
 Megdermed a nép. Az agy belekábul.
 Lehellet és a szívverés eláll . . .
 A vad vonítás gyengül. Vége már.
 Hamvad a tűz s még egyre tart a csend.
 De most az imperátor hangja cseng :
 »Elég, betelt az istenek haragja,
 Zúzzátok szét az érc=bikát darabra !«

Leszállt az éj, elcsöndesült Ephézus,
 S száz ajk susogja : »Hála, hála, Jézus !«

Vargha Gyula.

PÁKH ALBERT

Ne feledkezzünk meg a magyar föld 1823-as termésének kisebb kalászairól sem. Petőfi és Madách világirodalmi méretéig a velük egy évben született Pákh Albert, Vas Gereben és Lisznyay Kálmán bizonyosan nem nyúlnak fel, de nemzeti művelődésünkön mindenesetre rajta hagyták kezük nyomát, és semmiképen sem volna méltó, ha az ő centenáriumuk a kegyelet szava nélkül röppenne el felettünk.

E három másodrendű fényesség között a legmelegebb sugár mindenesetre Pákh Albert. Bájos egyénisége, szellemes, de sohasem vérig sértő szatírája, ábrázolóképeségének valóságossága és szerkesztői agilitása mind olyan kvalitások voltak, amelyek irodalomtörténetünkben állandó helyet biztosítanak neki.

Pákh Albertet mint novellaírórt és mint szerkesztőt már elégszer jellemezték. E téren az ő írói arcképéhez már nehéz volna új vonást festeni. Humoros novelláiban üde valóság szemlélet, elvi erősségű realizmus nyilatkozik meg, derűs tréfák sorakoznak előttünk s minden során keresztüllük-tet a társadalom kis embereinek sorsával együtt dobbanó szíve, ami persze nem akadályozza abban, hogy valami fölényes mosolygással ne emelkedjék föléjük. A negyvenes évek városi életének egy-két érdekes genreképét vetette vászonra, amikor megrajzolta a házi mindenesnek használt instruktor-t, a városi írnot és a szobaurat. (*Pákh Albert humoros életképei*. Kiadta a Kisfaludy-Társaság. Pest 1870.)

Mint szerkesztőt nagy szeretettel mutatta őt be Gyulai Pál, akivel az ötvenes években egy lakásban lakott, s akivel együtt indították meg 1854-ben a később méltán nagy népszerűsége jutott *Vasárnapi Ujságot*. Gyulai az első számok után visszavonult a szerkesztéstől, s innen kezdve a lap szellemi vezetése — egészen 1867-ben történt haláláig — teljesen Pákh kezébe került. Ez volt az abszolutisztikus korban az első sikerült irodalmi vállalkozás, s e siker az eszmélkedni kezdő nemzeti öntudatnak első megnyilvánulása. — Pákh népszerűvé tudta tenni lapját, anélkül, hogy komázóan népies lett volna, fel tudta magához emelni a nagyközönséget, könnyebb fajta ismeretekkel el tudta látni anélkül, hogy ő ereszkedett volna nagyon mélyre, egyszóval nemes mértéktartásával ízlésfejlesztően hatott. (Ld.: Gyulai Pál: *A Vasárnapi Ujság XXV. évfordulóján*.)

Kevesebb szó esett eddig Pákhnak tárcaírói működéséről.

Tárca e műfaj kezdő stádiumában nem szépirodalmi művet, nem kis novellát értettek, hanem az aktuális társadalmi kérdéseknek csevegő formájú megbeszélését. E műfaj francia eredetű és a gall szellemnek igen jellemző megnyilatkozása. A mi irodalmunkba Garay János vezette be a *Honművésznek Pesti vizsgáló* című rovatában. (1833.) Kissé különös, hogy éppen a pathetikus balladák és a fegyverzörgéses eposzok művelője, Garay

János teremti meg irodalmunkban ezt a joujou- műfajt, de hogy a genreszerű iránt érzéke volt, azt éppen legsikerültebb költeménye, *Az obsitos* mutatja. De igazi diadalra juttatója e formának Nagy Ignác, aki szatirikus csevegéseivel több évtizeden keresztül úgy szerepel, mint a magyar feuilleton atyamestere. A tárcacsevegés a forró negyvenes évek kohójában izzik a legtüzesebbre. Kossuth *Pesti Hirlapja* a maga nagy elterjedését lángelméjű szerkesztője vezércikkei mellett részben Frankenburg Adolf csevegéseinek is köszöni. Amennyit azonban Frankenburg eleven tollának e műfaj fejlődése köszön, annyit veszített általa a hang és tónus nemességében. Ez ügyes tárcairónk nagy kedvteléssel teregette napvilágra a fővárosi igazgatás szennyeseit, s egyes visszaélések harsány kikürtölésével a közönség szenzációéhes szenvedélyének hízelgett. Az ő hatása alatt több magyar és német pesti napilap is hasonló modort kezdett, úgyhogy a tárcacsevegés kezdett chronique scandaleuse-zé fajulni. Jellemző, hogy a negyvenes évek egyik társadalmi darabjában — Obernyik *Főúr és pór-jában* —, amikor Tollasi mint feuilletonistát mutatja be magát, nyomban tartózkodóbban fogadják.

E műfaj nemesebb tónusra való hangolásában nagy érdeme van Pákh Albertnek. Mikor 1845-ben Csengery veszi át a *Pesti Hirlap* szerkesztését, feuilletonistának Pákhot szerződteti, aki mindjárt első e nemű cikkében kifejti, hogy mérsékeltebb hangot fog használni. Elvéhez hű is marad és ízléses mértéktartásával finomabbá teszi tárcáját, anélkül, hogy tollát tompábbra törné, amikor szűrő szatírának látja szükségét. Érdekes, hogy a feuilletonistát ő nevezi el tréfásan *újdondásznak*. E szó azután több mint egy évtizedig életben marad. A szónak az a magyarázata, hogy ez első magyar tárcák nem külön tárcarovatban, nem a vonal alatt jelentek meg, hanem a hírek közé sorozva, s ilyenféle címük volt: *fővárosi újdonságok*. E rovat t. i. a társadalmi jelenségeknek nemcsak csevegő modorú megbeszélését tartalmazta, hanem ugyancsak a szerzőnek tollából bizonyos aktualitásoknak (pl. új könyvek megjelenésének, időjárásnak, hangversenyeknek) hírközlő szárazságú felsorolását is.

E műfaj azután az ötvenes—hatvanas években tovább fejlődik, majd a század utolsó negyedében éri el virágkorát, de ugyanakkor nagyot is kanyarodik, s egypár évtized alatt a csevegő tárcából teljesen átalakul *tárcanovellává*. Mai köztudatunkban már úgyszólván csak ebben a jelentsben ismerős. Ne essék ki azonban irodalmi emlékezetünkől e műfajnak régebbi szerepe és formája, és ne legyünk hálátlanok azzal az íróval szemben, akinek fejlődése folyamán annyit köszönhet: ne legyünk feledékenyek Pákh Albert iránt.

Galamb Sándor.

BUKOLIKA.

Kies

Tavaszi siess!

Szereld zenére zengő fuvoláid',

Himezd hímesre e bús halmok kupoláit

S a szívbe

Dalolva, kacagva tekints be!

Virágos köntöst szőjj magadra dísznek

S smaragdtópánba bujtasd csöppke lábaid

S hints meg

Ezüstharmattal minden alvó ágat.

Kószálj az erdők s ébressz!

Kacagj a bokrok bús tövébe halkán,

S hajolj a mezők álmodó szívéhez . . .

De szép lesz,

Ha alkonyattájt egyszercsak betoppan

Kengyelfutód: a fütyös, kósza szellő,

Az arcokon majd hirtelen kilobban

A kedv, s a méla hold ha feljő,

De sok búbánat hajt mosolyvirágot!

Siess!

Himezz palástot búra, gyászra, könnyre,

Hullass sugáresőt a jéghideg közönyre.

S borítsd virágözönbe

A télnek minden balga bánatát . . .

Rózsát-hozó, kies

Magyar tavasz, siess!

Zendítsd zenére harsány fuvoláid,

Szinezd hímesre a bús halmok kupoláit

S a szívbe

Dalolva, kacagva tekints be!

vitnyédi Németh István.

GYŪJTEMÉNYEGYETEM
ÉS TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

Gróf Klebelsberg Kunó már elnöke volt a Magyar Történelmi Társulatnak, mikor a vallás- és közoktatásügyi minisztérium élére került. Aki a magyar tudományos világ életébe az utóbbi években csak némiképp is be volt avatva, annak eleve tisztában kellett lennie azzal, hogy ő a miniszteri székbe kész koncepciókat visz, s hogy azt a szervező munkát, melyet mint egy nagy múltú tudományos társulat elnöke az egyik irányban megindított, azt mint miniszter egy másik irányban is ki fogja kerekíteni.

Két beszéde van előttünk, melyek nemrég jelentek meg nyomtatásban. Az egyiket a múlt november 18-án tartotta az Országos Magyar Gyűjteményegyetem alakuló ülésén, a másikat mintegy két héttel utóbb a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén. A két beszéd: egy-egy fele a nagyszabású tervezetnek, melyre céloztam.

„Gyűjteményegyetem“. Új szó: új gondolat. Természetes, hogy megvitatásra adott alkalmat. Jóhiszemű és elfogult bírálatokat egyaránt módunkban volt hallani felőle, csak azt nem magyarázták meg a bírálók, mi is hát voltaképpen a Gyűjteményegyetem. Most alkalmunk nyílik bepillantani megalkotója gondolatmenetébe, s első helyen említett beszéde alapján legott megkíséréljük azt röviden vázolni.

„Az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem Kiadványainak“ 1. füzeteként jelent meg ez intézmény alakuló ülésének ismertetése, s ennek keretében foglal helyet egyebek közt a miniszternek, ki ott elnökölt, szó szerint közzétett beszéde.

A Gyűjteményegyetemben nagy közgyűjteményeink (Országos levéltár, Nemzeti, Szépművészeti és Iparművészeti Múzeum), melyek eddig megannyi izolált, egymástól különálló intézetként működtek,

egy szerves egészbe, mintegy jogi személyiségbe foglaltatnak össze, olyanformán, mint pl. a tudományegyetem felsőbb egységébe a különböző fakultások („karok“). E nagy gyűjtemények összessége mint egységes önkormányzati test jut most nagyfontosságú hatáskörhöz. A „felsőbb egység“ mellett, melybe az eddig különálló gyűjtemények most egybefoglaltatnak, az egész tervezet nyomatéka az „önkormányzat“ jogán nyugszik. E jog, mellyel a Gyűjteményegyetem felruháztatik, s mellyel a benne összefoglalt egyes közgyűjtemények ezelőtt nem rendelkeztek, van hivatva arra, hogy a szóbanforgó intézetek *igazgatásában* is biztosítsa a tudományos érdekek szabad érvényesülését, mi eddig a múzeumoknak, levél- és könyvtáraknak sokszor másjellegű igénybevétele, vagy merőben bürokratikus igazgatása miatt jelentékeny akadályokba ütközött volt.

Ez új, magasabb szervezet létesítésének tehát az a végső célja, hogy a kötelékébe tartozó gyűjteményeket mennél tisztábban és szabadabban a tudományos érdekek szolgálatába állítsa.

Levéltár, könyvtár és múzeum: a közgyűjtemények e három típusa nem idegen egymástól, szerves egységbe foglalásuk nem járhat nagyobb nehézségekkel. Viszont mai súlyos anyagi helyzetünkben azért is ajánlatos együttműködésük, hogy a párhuzamos gyűjtések fényűzését, ugyanazon anyagnak több gyűjtemény számára is megszerzését elkerülhessük.

Nem is egybekapcsolásukban áll a szervezés nehézsége, hanem azon kérdés megoldásában, hogy „milyen elemekből kell a Gyűjteményegyetem autonómiáját gyakorolni hivatott szövet összealkotni“. Mert míg egyetemen a tanárok, akadémiában a tudósok mint egyenlő tényezők állanak egymás mellett s így testüle-

tükből mintegy önként alakul ki az autonómia: a nagy közgyűjtemények tisztviselői hierarchikus ranglétrán, a föl- és alárendeltség viszonyában oszlanak meg s közös testületben való egyesítésük könnyen dezorganizációra vezethetne. A kérdés megoldása — az 1922. évi XIX. t.-c. szerint — ez lett: a Gyűjteményegyetem Tanácsa (önkormányzati szerve) három elemet egyesít: a közgyűjtemények főtisztviselőit, az illető tudományterületekkel foglalkozó egyetemi tanárokat és műrőket, független egyéneket. Az első csoportbeliek magukkal hozzák a gyűjtemény ismeretét és érdekeit; ők, s a második kategóriabeliek a szigorú szakszerűséget; az utolsók műzslésüket és társadalmi függetlenségüket. Mind oly egyének, kiket részben hivatásuk, részben hajlamuk és előszeretetük fűz össze a múzeummal, könyv-, vagy levéltárral.

De „lehet-e és hogyan összeegyeztetni a Gyűjteményegyetem önkormányzatát az egyes intézetek tudományos és művészeti munkájának önállóságával?” E kérdést a miniszter akként oldotta meg, hogy a Tanács egész hatáskörét a közoktatásügyi minisztérium eddigi hatásköréből hasította ki, az egyes gyűjtemények vezetőinek hatáskörét pedig érintetlenül hagyta, sőt önállóságukat bizonyos szabad rendelkezési jogok megadásával lényegesen megnövelte. A Tanács előzetes utasítások adásával nem is avatkozhat bele az egyes intézetek tudományos és művészeti politikájába. Utólagos felelősségük természetesen megmarad.

Közgyűjteményeink fölött eddig szinte korlátlan úr volt az érdekelt szakminiszter. Az ő felelősségére ment minden, a részletkérdések elintézésének fősúlya pedig (ha a miniszter valóban miniszter akart lenni s a nagy feladatokra korlátozta magát) a miniszteriális bürokráciára háramlott át, mely így fonák helyzetbe jutott, amikor a gyűjtemények vezetőinek javaslatait „érdemileg és szakszerűleg” felülbírálni kényszerült. Ily képtelenségre vezetett a rendszer, mely mindent a minisztériumokba köpontosítván, az ügyek oly tömegét zúdította oda, hogy azt egy embernek — a *felelős* miniszternek — áttekintenie lehetetlenség. Ily körülmények között legfeljebb nyíltságával lephet meg egy minisz-

ter tollából az a kijelentés, hogy „a miniszteri felelősség túlfeszített elve... a modern alkotmányjognak egyik legnagyobb fikciója”. S ezen másképp, mint decentralizációval s bizonyos mérvű testületi autonómiákkal, segíteni aligha lehet.

A Gyűjteményegyetem létesítésében az önkormányzat gondolatán kívül s annak kapcsán egy másik is érvényesült: „a magyar tudományos tisztviselői kar megszervezése” az egységbe foglalt közgyűjtemények személyzetéből. Nemcsak kedvezőbb előmeneteli viszonyok, hanem az egyén képességeivel számotvető szakszerű vezetés és foglalkoztatás fogja e kart a bürokrácia általános sablonaitól megkülönböztetni. Érdekes adat, hogy a Magyar Tudományos Akadémia is kérte állandó alkalmazottainak ebbe a státusba való fölvételét, mi önállósága és függetlensége teljes megőrzése mellett már meg is történt. Nemcsak dísz jelent, hanem a költségvetési tárgyalásoknál a közgyűjtemények érdekeit szolgáló rendelkezés az, amely szerint a Gyűjteményegyetem Tanácsa a felsőházba (a készülő javaslat szerint) két tagot választ.

Ha ekként tisztába jöttünk a szervező koncepció egyik felével, mely, midőn a nagy közgyűjteményeket egy felsőbb, önkormányzati egységbe foglalja össze, főhivatásuknak — a tudományos kutatás anyaggal való ellátásának — akadálytalan teljesítésére szabadítja fel őket: meg fogjuk érteni, mily bensőleg illeszkedik e gondolathoz az a munkaterv, melynek távlatait gr. Klebelsberg Kunó másik beszéde tárja fel előttünk.

E beszéd a Történelmi Társulat elnöki székéből hangzott el, méltó folytatásaként az azelőttieknek. A Gyűjteményegyetemből ide átlépve, nem jutunk idegen területre; viszontlátjuk itt a Gyűjteményegyetem egész tisztviselői karát, más szaktársakkal egyetemben egy szabad tudós társasággá megszervezve. Amott, a Gyűjteményegyetemben: szerzik, nyilvántartják, gondozzák a százados, becses anyagot, a különféle történelmi tudományok bő anyagát: — Concha Győző szép kifejezése szerint „a szellem látható fegyvereit” őrzik; emitt, a Társulatban: „a szellem láthatatlan fegyvereivel” fölszerelten a gyűjtemények anyag-

kinesének tudós feldolgozóiként verődnek táborba. Művelt magyar embernek nyelvtudományunk mai, gyönyörű emelkedettsége mellett egyik legszebb büszkesége a hazai történettudomány erőteljes föllendülése. Volt e Társulatban nagy élet-erő mindenha; elsőrendű jeles tudósok, idősebb s ifjabb tudós-nemzedékek vállvetett munkája folyt ott azelőtt is. De köztudomású dolog, hogy az a páratlan lendület, mely az utóbbi években a Társulat működését jellemzi, egy céltudatos, apróra kidolgozott, testületi munkatervnek köszönhető, mely jelenlegi elnökétől származik.

E munkatervet gr. Klebelsberg Kunónak a Társulat legutóbbi közgyűlésén tartott, s most kiadott „Elnöki Megnyitóbeszéd”-éből ism. r. hetjük meg.

Bevezetőleg azon történelmietlen radikalizmusra mutat rá, mely az 1918/19-iki forradalmi szellemet oly gyászos ellentétben állónak tünteti fel a 48/49-iki nemzeti forradalommal. Ez a nemzeti történelmietlen radikalizmus olyan a társadalomban, mint „a nem oldódó anyag az ember organizmusában”; ha nem sikerül onnan erőszakkal eltávolítani, akkor halálra bomlaszt. E betegség ellen egyik leghathatósabb gyógyszer: a történeti érzék ápolása. Az utóbbi félszázad történetírása, híven a kor atomizáló szelleméhez, részletkérdésekre vetette magát, csak a szaktudósokkal törődött, főbenjáró nagy kérdések és események tárgyalásától szinte irtózott, az újabb kort elhanyagolta, a legújabbat csaknem teljességgel elkerülte. Emiatt fordult el a nagyközönség érdeklődése a történelemtől, míg hajdanában Horváth Mihály és Szalay László történelmi munkái egyszerűbb házakban is kedvelt olvasmányok voltak.

Mi hát a teendő? Külön kell választani a ridegen szakszerű történettudományt a laikus művelt embernek is hozzáférhető s reá is számító kész feldolgozásoktól. Amazt fogadjuk be a *Levéltári Szemle*, emezeket közvetítse a *Századok* c. folyóirat. (Ilyenféle, igen célszerű megosztásra nézve a Gyűjteményegyetemről szóló beszéd is tartalmazott — a múzeumok kapcsán — megszívlelendő figyelmeztetést.) Főolni kell, amit az utóbbi félszázad mulasztott.

Juttassunk elsőbbséget a nemzeti történelem kimagasló eseményeinek és személyeinek, meg a hozzáink közelebb eső koroknak. Valóságos szűgyen, mily keveset tud (mert nem tanítottuk többre) egy érettségizett fiatalember a XIX. századi történe-téből!

Legújabbkori történetírásunk túlnyomólag az országgyűlések, s a politikai irodalom történetével foglalkozott, s elhanyagolta a kormányzás és közigazgatás történetét, pedig a magyar állam reális élete fokép azon pozitív közigazgatási munkából állt, melyet régebben a nádorok, kancellárok, kormányzók, törvényhatóságok, vármegyék és városok, — újabban pedig a minisztériumok, a központi és helyi hatóságok végeztek. S következik itten részletesen kidolgozott s önmagában is egy érdekes történeti szemlével felfűró programja annak a kormányzati és közigazgatási történelemnek, minőt a Társulat elnöke kíván megvalósítandónak s melynek — nádorok, királyi helytartók, kancellárok életrajzának — megírása részben már serényen folyik is. A tervezet értelmében hasonlóképp folyamatban vannak gazdaság- és társadalomtörténetünk alapvető munkálatai is: csak nemrég jelent meg Eckhardt Ferencnek egy idevágó, nagyérdékű tanulmánya a bécsi udvarnak Mária Terézia-korabeli gazdasági politikájáról.

Fontos hely jut a Társulat munkatervében a művészettörténelemnek is, mely a történelmi szakok közül aránylag leglassabban emelkedett ki a dillettantizmusból. Történelmietlen esztétikai felfogás volt az, mely a barokk és rokokó művészetét, mint korcsot, elítélte, s műemlékek restaurálása alkalmával lehetőleg kiirtotta még a nyomát is. A beszéd történelmibb megbecsülésére hív fel a barokk és rokokó művészetnek, mely nálunk a török felszabadító háborúk után élénken felvirágzott. Hogy alkotó művészei idegenek voltak, nem ok mellőzésére. Többnyire magyar maecenások rendeletére s izlése szerint dolgoztak s magyar földön hagyták alkotásukat. „És én kérdem, — olvassuk a beszédben — *maradtak-e ilyen műalkotások nagyobb számmal Romániában, vagy Szerbiában? Eppen az, hogy a humanizmus és a renaissance, reformáció*

és ellenreformáció, barokk és rokokó, fejedelmi abszolútizmus és forradalmak, mint nagy európai eszmé-áramlatok eljutottak hozzánk, de a magyar határon túl keletre és délre rendszerint nem jutottak, ez mutatja, hogy hol voltak és hol vannak az európai művelődés végső határai. A pécsi és gyulafehérvári székesegyház, a kassai dóm épügy határkövei a nyugati civilizációnak, mint a magyar jezsuiták barokk templomai és kollegiumai, az Esterházyak és Graszalkovichok rokokó kastélyai."

Az egyháztörténelem teendőivel kapcsolatban ismét tömör áttekintést kapunk a primásság sorsáról az utóbbi, mintegy harmadfélszázad alatt, s 17–18. századi főpapjainknak túlnyomólag olasz, részben pedig bécsi méritésű kultúrája után a beszéd menete az erdélyi református papok és politikusok északnyugati (német, holland és skót) iskolázottságára fordul, s kijelöli a történetírás feladatait az erdélyi politika pregnáns képviselői (Bethlen Miklós, Teleki Mihály) munkáinak, s levelezésének kiadása körül, mi egyébként csak betetőzése lesz egy már régebben folyó publikációnak.

Szintén régebbi vállalkozása a Társulatnak a „Történelmi életrajzok” címen ismeretes sorozat. Folytatni fogják ezeket is, de immár különösebb tekintettel az újabbkori magyar történelem vezető egyéniségeire. A közelebbi mult általában csak most kezd igazán történelmi studiummá válni s hosszú sorozat fogja követni az első felelős kormány (a Batthyány-kabinet) államiratainak kiadását, min Károlyi Árpád, a nagy tiszteletben álló kiváló történetíró, ezidőszereint dolgozik.

Nagy katasztrófa után vagyunk. Sietve kell biztosítanunk a tudományos munka folytonosságát. A Történelmi Társulat elnöke intő példaként utal a súlyos felelősségre, mely a mohácsi vész nemzedékét terhel azért, hogy a szerencsétlenség bekövetkeztével nem tudta korábbi műveltségünk folytonosságát fenntartani. Őt, s a Társulatot ily felelősség nem fogja terhelni. „A vetés érőben van — mondja beszéde végén hittel s bizalommal. — A Történelmi Társulat erejének tudatában nyugodtan néz a jövőbe. A trianoni béke minden poklán át sem tudják ellen-

feleink meggátolni, hogy a magyar művelődést megmentsük!”

Adja Isten, hogy úgy legyen!

x.

Egy nap Arany János életéből. (Dóczy Jenő könyve, Athenaeum, Modern Könyvtár.) Költőt szépirodalmi mű tárgyául venni nem éppen ritka jelenség. A magunk irodalmában csak arra a sok életrajzi regényre, novellára, drámára utalunk, mely Balassa, Zrínyi, Bessenyei, Kisfaludy Sándor és mások életét, vagy életük egy szakaszát öltözteti költői mezbe, nem feledkezvén meg Petőfiről, kit már ezelőtt is, ma pedig, a századévi emlékünnepek során még inkább, jól-rosszul megtettek valamely irodalmi mű hőisének. E művek főcélja rendszerint olyan irodalmi alkotás, melynek tárgya „esetleg” éppen a költő; *valaki* az elmúlt időkől, aki, akár egy más történeti alak, alkalmas a képzelet munkáját megindítani s egy költői műben testet ölteni. Olyan irodalmi mű, melyben nem az irodalmi alkotás a végcél, hanem magának a költőnek belső megláttatása, sokkal ritkább dolog. Az újabbak közül Herczeg Ferenc *A költő és a halál* című jelenetere mutathatunk rá, melyben Petőfi életelve fejlik ki egy válságos időpercben (rokon vele a hatalom elvének kérdése Etele lelkében, a költőnek *Csoda* című rajzában). Valamivel régibb Babits Mihály *A lírátor* című finom játéka, mely Kazinczyt mutatja be fogságából való hazatérte után, irodalmi harcainak küszöbén, a család ellenséges hangulatának közepette.

Ezekhez a művekhez áll legközelebb Dóczy Jenő könyvecskéje. Szerzőjét eddig mélyenjáró tanulmányok írójának ismertük; éles elemzés, kiművelt ízlés és finom művészi megérzés jellemezte írásait. Merte a régibb írókat érdemük szerint megítélni, s merte az újabbakat is méltányolni. *Egy nap Arany János életéből*: nem önmagáért való irodalmi alkotás. Az író távol tartja a képzelet szabad leleményét; levelek, emlékiratok, egykorú hírlap s egyebek apró adataiból illesztí egybe ezt a meghitt rajzot — szerzője intériernek nevezi —, mely 1854 őszének egy esős délutánján odavarázsolja az olvasót Nagykorösrre, Aranyék családi és baráti körébe. A kiegészítő és

megjelenítő képzetnek bájos műve ez: csupa adatszerű valóság és mégis művészi alkotás, ennek mindennemű igénye nélkül. Ez egyik legnagyobb érdeme. A multat teljesebben jelennek érezzük, megelevenülnek „a hajdani képek, mint egykor oly élők, mint egykor oly épek”; s felébrednek az érzelmek is, az idő hangulata, borúsán és derűsen, élet-szerű melegséggel.

Elkísérjük a költőt az iskolától hazáig, Nagykőrös sáros utcáján; mellette körül köre ugrál fia, Laci, vigyázva, hogy eszímáját be ne keverje. (Ez férfi korában is megvolt benne; e sorok írójának volt alkalma egyszer vele járni a Városligetben, s feltűnt neki, milyen óvakodva került az út nedves foltjait.) Útközben betérnek a patikába, hogy Károlyi doktor orvosságát megcsináltassák, mert a költő lelkére ránehezedett a töprengések kínos gyötrelme, a hypochondria. Otthon a feleség kímélő szeretete, a családi kör melege egy kissé elhajtja a borút homlokáról; de mikor ebéd után magára marad, megint megrohanják a kételyek; különösen bántja, hogy a minap megjelent „Toldi Estéjének” fogadtatásáról még egy hangot sem hallott. Ez bénítja munkakedvét és „Csaba” tervét egy lemondó jegyzettel fiókjába teszi s lelki állapotát néhány csüggedt sorban rögzíti meg: „Meddő napok...” De ekkor Pestről betoppan Gyulai Pál, akinek van kulcsa Arany zárkózott lelkéhez; kivieszi belőle aggodalmait, látszólagos ellenmondásaival, tréfás korholásával fölpezsdíti ernyedő kedvét; előkerülnek az irodalom bajai, egy vezetől folyóirat szükségése, s bármennyire szabadkozik is Arany, a lapszerkesztés, a Pestre költözés gondolatát belelopja lelkébe. Szilágyi Sándor és Kemény Zsigmond érkezése új táplálékot ad a társalgásnak, vitatkozásnak; az irodalom tárgyalása kibővíti az egész nemzeti élet körére. Szilágyi tréfáit, Gyulai csipős megjegyzéseit Kemény súlyos szavai váltják föl s Aranyt is egy-egy megnyilatkozásra bírják. Ez üdítő, zsongító eszmecserében leoldódnak a költő kedélyéről a hypochondria bilincsei. Mire Aranyé a gyerekekkel megívón s egyszerű, de bensőséges szívességgel vendégeli meg férje barátait, a borús arcról a felhők minden árnya eltűnt. Arany

német kollegája, Weisz János hozza Eötvös levelét, „Toldi Estéjének” magasztaló üdvözlésével, Szilágyi Sándor pedig odavezényli a diákbandát, mel' az alacsonyboltú szobában eljátssza a tilos Rákóczi-indulót. A baráti társalgás, az eleven eszmecseré, a költői siker, a magyar zene hatása alatt életre kelnek a költő lelkében Csaba hadai s megfogán az „Előhang” látomása.

Mindez mesterkéletlenül folyik az író tollából, őt magát nem is halljuk, csak személyeit; amit azok gondolnak és beszélnek, az nem koholmány, hanem csupa hiteles nyilatkozat műveikből és leveleikből, mégis természetesen folyik a helyzetből és hangulatából. S a jeleneteknek nagy hátterük van; a körösi szűk lakás kitágul s magába fogadja korának nagyjait, nemcsak a jelenlevőket, hanem azokat is, akik távol vannak; ott hullámszanak annak az időnek aggodalmái és reményei s a távolból odahallatszanak Szebasztopol ágyúí, melyekhez a kor a nemzeti megváltás gondolatát fűzte.

A mű nem célzatos iránymű, mégis a viszonyok sokirányú hasonlósága alkalmoszerűvé tesz nem egy szót, mely ma is súlyosan hangzik. A személyek jellemzése eleven és találó; némelyiké, például Gyulaié olyan, mintha az író még személyesen ismerte volna javakorában. A kört kitünően kiegészíti Aranyé, a szerető és aggódó feleség, a jó háziasszony és megértő „pályatárs”, még a két virgonc gyerek, kiknek eleven szemei bele-beleesilognak a képbe. Nemcsak érdeklődéssel és élvezettel, hanem helyenként mély megindulással követjük e rövid nap történetét, melynek borús hangulata végül harmóniában oldódik fel s új, nagy távlatot mutat a költő további életére. A rajz elején Arany rajza talán komorabb a valónál, különösen az idegekkel való érintkezésében; ennyire csüggedtnek, szinte reményvesztettnek csak tíz évvel később, Juliska betegségeiben és halála után bírjuk elképzelni. Arany arcképe, mely a könyvet díszíti, nem az ötvenes évekből való, hanem 1863-ból, Juliska menyasszonyága korából, tehát Aranynak legboldogabb idejéből. Az előadás mindenben símul a tárgyhoz, kor-

szerű; csak itt-ott cseppen beléje egy újabb keletű szó.

Azt hiszem, nem lesz a könyv olvasói közt olyan, aki ne azzal az érzéssel tenné le kezéből, hogy szép és nemes élvezete volt. Az irodalom ismerőjét pedig megkapja az a nagy gondosság, a hűség a részletekben. A könyv anyagát a szaktudós lelkiismeretessége gyűjtötte egybe s a művész ihlete forrasztotta szerves egésszé. Magamagát fosztja meg mély élvezettől az, aki nem olvassa el.

Tolnai Vilmos.

Újabb elbeszélők. (B. Podmaniczky Pál, Bartóky József, Balogh Endre.) Gyulai Pál a kilencvenes években kétszer is megtámadta a novella modern formáját, a tárcaelbeszélést, vagy más szóval a rövid *rajzot*. Kényes esztetikai érzéke tiltakozott az ellen, hogy az író kénytelen legyen szélesebb elbeszélői kedvét, részletezőbb lélekábrázolási képességét szűkreszabott keretek közé szorítani. E tiltakozásra Gyulainak mindenestre jó oka volt, nem vette azonban figyelembe, hogy itten egy erős és tudatos művészi fejlődésről van szó. A régi, teljesebb ábrázolású novella helyett ez új forma éppen a maga összeszorítottságával, töredékesebb ábrázolásával akart új művészi hatások új kifejező eszköze lenni. S ezt az erőteljesen nekilendült formatörökvést nem is sikerült Gyulainak megakasztania. Most azonban, amikor kelleténél inkább benne úszunk az elbeszélésnek ebben a keskenyre szűkült formapatakjában, igazán itt volna már az ideje a fordultnak, amely valahogyan folyammá egyesítse e kis novella-erecskéket. Távolról sem akarunk poétikai szabályokat kényszeríteni íróinkra, de azt hisszük, hogy éppen ennek a hézagos, erősen körülhatárolt formának nyűge lehet sokszor zabolázó hatású rájuk, amikor tárgyukhoz, mondanivalójukhoz, írói maguk kifejezéséhez bővebb megformálási mód illenek.

Most is három kötet akadt kezünkbe három újabb novellistánktól, kiknek mindegyike a formának hódol, s csak itt-ott érezzük, hogy — éppen a maguk írói egyénisége érdekében — lázadozni próbálnak el-

Báró Podmaniczky Pál a magyar

társadalmi életnek igen tiszteletre-méltó alakja. Tiszta lelkű, nagyhatású prédikátor. Most mint novellista lép a közönség elé *Megnyílt szemek* című kötetével. (Bethania kiadása. Budapest, 1923.) E gyűjteménynek tizenegy darabja a magyar nemzet történetének különböző koraiból ragad ki elbeszélés-témákat — a pogány időkől egészen napjainkig. A szerző művelődéstörténeti tanultsága igazán respektust keltő, s tárgyai is vonzóak és megkapók. Mindegyik egy-egy lelki megtérést, Isten felé fordulást akar ábrázolni. De amire főképen kíváncsiak volnánk, éppen e lelki átalakulások — vajjon a formának szűkreszabottsága vagy egyéb okok miatt? — szóval éppen ezek nincsenek meggyőző módon bemutatva. Pusztán el kell hinnünk őket, mint ahogy az egyik elbeszélés hőse, János fráter mondja Assisi szent Ferencnek reá tett hatásáról, hogy t. i. beállott a Szegénység asszonyának apródjává, mert a szentnek „*elhitte*, hogy ennek a szolgáltnak drágalátos, édes a jutalma“. Persze nem valami teológiai-filozófiai fejtegetés híjját sajnáljuk, hanem a lelki elemzését, ami nélkül ez átalakulások pusztán esetlegesek és véletlenszerű hatásúak maradnak. — Stílusán is a prédikatori modor érzik. Lendület, hæv lüktet a sorokban és például leghosszabb elbeszélésének, a *Békességnek* pár lapja (110–112. l.) megragadó szónoklat lehetne, — sokszor azonban az írói kifejezés kissé laza marad. S ezt a kiváló hitzsónok alkalmasint azért nem érzi, mert ő a szószeiken az ilyen szépen elgondolt, de kevesebb gondal megfogalmazott sorokat is változatosan és megkapóan tudná elmondani. A szónokot segíti az előszó, a hang, a gesztus és egyéniségének varázsa, de a papíroson maguknak a szavaknak, az egymás mellé rakott mondatoknak kell a stílusba színes életet lehelni. Pedig igazán kár, hogy a szerző érdekes és mély mondanivalói nem kaptak művésziesebb formát. Mert a jeles prédikátor az Isten felé való emelkedéshez méltán választotta eszköznek a művészetet, — de hogy ebbeli célját valóban elérje, valódibb művészi alkotásra kell törekednie.

Bartóky József elbeszélés-kötetének címe: *Télben*. (Budapest, 1923.)

Franklin-Társulat.) E későn fellépett írónknak ez új gyűjteménye határozott emelkedést mutat az *Őszi estékkel* szemben. Míg első elbeszélés-kötetében a mondanivaló olykor másfelé siklik, mint amerre elindult, s a történetnek néha két centruma is van; s míg témái amott néha talán igen is szürkék, — e novelláiban szerkezeti elsiklás már ritkaságszámba megy, s tárgyai, mondanivalói is erőteljesebb merészségűek. A forma rövidsége itt is sok elbeszélésből leszelte azt, ami szélesebb kiterítésben bizonyosan hatásosabb lett volna, de a kötet nem egy darabja újabb novellairódmunkája terméséhez tartozik. Nagy melegséggel, nemes hangon elmondott történet a legtöbb. Különösen érdekesek paraszttörténetei, melyekben eredeti megérzéssel véteti velünk észre, hogy a magyar nép lelke távolról sem annyira robusztusan és primitíven egészséges, mint gondolkodik, hogy igen sok álmodozás, meglepő differenciáltság és jó adag komplikáltság húzódik meg benne. E tekintetben különösen *Az apja fia* c. elbeszélésre mutatunk, amely egy parasztfiú lelkének démoni mélységeibe világít be, s a *Szekeres Juli meséjére*, melyben egy mesekedvelő, ábrándos paraszttasszonyt mutat be, anélkül persze, hogy ennek az alaknak bármi köze lenne régi népszínműveink csináltvirágszerű parasztleányaihoz. Többi történeteiben is sok érdekes vonást találunk, sok megkapó lelki képet; bár úgy gondoljuk, hogy az író néhol kelletténél jobban és prózaibb képzeletű. Ezt oly esetekben érezzük kizökkentőnek, ahol a szerző fantasztikusabb elemekkel, látomászerű csodákkal dolgozik. Ily helyeken eszébe jut az olvasónak, hogy az író a nyilvánosság elé mint fabulaíró lépett, akinek a csoda nem misztikum, hanem valami magától érthető, kézzel kitapintható valóság. Ami azonban a példázatos fabulákban helyén van, sőt konkrét tárgyú novellában az életszerűség erényével azonos: stílustalannak tetszik ilyenféle elbeszélésekben, melyeknek elgondolásában pedig Bartóky annyi eredetiséget tanusít.

A harmadik elbeszélés-kötet az elszakított Erdélyből került át. Balogh Endre marosvásárhelyi ügyvéd munkájának címe: *Hajótöröttek*. (Ko-

lozsvár, 1922.) Tartalmaz — végre! — egy hosszabb ábrázolású novellát és öt rövidebb rajzot. Örömmel üdvözljük a szerzőt a szépírói munkásság terén, mert úgy látszik, erős tehetség. Különösen a lelki problémák felvetésében és bemutatásában mutatkozik igazán otthonosnak. Első, hosszabb elbeszélése, a *Fehér rügy*, egy hadifogságból vakon hazakerült székely gazdát mutat be. A parasztot felesége megalja, mire elkergeti és újra nősül. Egy fiatal, még szinte gyereksorban lévő leányt vesz el. A leány meggondolatlan viselkedésű teremtés. A férfiban felébred a féltékenység, amely éppen vakága miatt gyanakvóbb, szilajabb és emésztőbb a szokottnál is. Ennek részletező és megkapóan igaz bemutatásában van a novella eredetisége. A többi kisebb rajzban is hasonló tehetség jelei látszanak, csak az utolsó, az *Örök élet* kissé erőszakoltan keserű. Valamennyinek hőse gyötrődő, sorstaposott ember, akiket a szerző nem valami szenvedett impassibilitéval, hanem velük dobbanó szívvel rajzol meg. Mintha írói modorában — anélkül, hogy hatásról akarnánk beszélni — volna valami az ő nagy földijének, Petelei Istvának embermeglátó és ábrázoló módjából. Elbeszélő sajátosságai közül csak az hat zavaróan, hogy sokszor futtában érint, halványra mos olyan vonásokat is, amelyek pedig a történetnek megértéséhez okvetlenül szükségesek s indítékait így itt-ott némi homály borítja. Stílusa kifejező, erőteljes, de mintha néhol keresztetn eredeti akarna lenni, s éppen e keresettség miatt nehezkessé válik. Mondataiban a szólamok rendje sokszor ötletszerűen önkényes, s a világos tagolást mintha olykor szándékosan küszálná zavarossá. E külső és belső formai hibák az íróban talán nem is gyökeresnek mélyen, inkább akarattal magára öltöttek tetszenek. Levetkezésük nagyon könnyű lehet, s akkor Balogh Endrét úgy emlegethetjük, mint a jelesebb magyar elbeszélők egyikét.

— bs —

Régi Magyar Költők Tára. A M. Tud. Akadémiának két szép kiadványa van előttn: a „Régi Magyar Költők Tára“ c. sorozatnak legutóbbi két kötete. Több egy événél, hogy megjelentek s mi mégis

szükségesnek véljük felhívni rájuk, s általuk az egész sorozatra olvasóink figyelmét. Úgy véljük u. i., hogy az a közöny, mellyel a laikus közönség régente fogadta az ily természetű kiadványokat, ma már enyhülően van, sőt hogy irodalmunk régiségei iránt a történelmi érzék általános feleledtével élénkebb érdeklődést csak fokozhatja az a szerencsés fölfedezés, mely nemrég a legrégibb magyar versnek, egy Árpád-kori szép Mária-siralomnak juttatott bennünket birtokába, miről folyóiratunk februári száma nyújtott rövid tájékoztatást.

Azok, akik e legrégibb magyar vers megismerésében örömet találtak, bizonyára szeretnék látni, már csak összevetés kedvéért is, mindazon vers emlékeinket, melyek a magyar nyelvű irodalom első zsenjei közé tartoznak. Nos, e kívánságukat könnyen kielégítheti a címünkben megjelölt akadémiai kiadvány. Régen, csaknem félszázaddal ezelőtt megindított már az Akadémia egy sorozatos vállalatot, Régi Magyar Költők Tára címen, a nemrég elhunyt, nagytudományú Szilády Áron szerkesztésében. A sorozat, időrendben haladva, minden, eddig felkutatott költői emlékünket közzéteszi, oly teljességben, hogy hét első kötetével még csak az 1560-as évekig jutott el. Hogy pedig e miatt a későbbi, XVII. századbeli emlékek közlése káros fennakadást ne szenvedjen, legutóbb egy újabb szakaszt is megindítottak a sorozatban *XVII. századbeli magyar költők művei* alcímen. A megjelenés hosszú ideje alatt az első kötetek természetesen régen elfogytak, különösen pedig a legelső nem volt már kapható antikváriusnál sem. Új kiadásáról kellett gondoskodni, s a Régi Magyar Költők Tára I. kötetének ez új kiadása az, melyre itt a figyelmet első sorban fel akarjuk hívni.

Ez új kiadás kötet-címe: *Középkori magyar verseink*. Ezt már nem Szilády Áron, hanem Horváth Cyrill szerkesztette, teljesen átdolgozva amaz első kiadás anyagát. Átdolgozására nagy szükség is volt, hiszen első kiadása óta több új lelet került elő, a szaktudomány is sokat haladt azóta s új megállapításait a kötetben érvényesíteni kellett. E munkát végezte el kiváló hozzáértéssel az új

szerkesztő s kiadványában most előtűnk áll a nyomtatás kora előtti időkből ránkmaradt valamennyi verses emlékünknél, — egyetlennyel híján, amelyet u. i. bevezetőleg mint csak újabban fölfedezett említettünk. Minden vers után nyomban ott van a szerkesztő hozzászólása, ki hű kalauzként előre megadja a választ minden föltehető kérdéseinkre: honnét került elő a vers? mikori? eredeti-e, vagy fordítás? mit jelentenek nehezebben érthető fordulatai? ritmusának mik a jellemző sajátosságai? kik és hogyan nyilatkoztak róla eddig? stb. stb. Az emlékeket két csoportban közli; az elsőben a vallásos énekeket és ráolvasásokat, a másodikban pedig a világi jellegű verseket. Sok szépet találhat a laikus is mind a két szakaszban.

A vallásos énekek, himnuszok nem egy sorában fog a katolikus olvasó ráismerni mai egyházi énekei avult, ódonzengésű változatára, melyben a primitívebb műveltség és gyakorlatlanabb irodalmi nyelv merész szárnypróbálgatással iparkodik a latin nyelvű egyházi költszet remekeinek magaslatára felsuhanni. Van köztük olyan, mely a hitújítás korában a reformátusok énekeskönyvébe is belekerült s korszerű átköltésben mindmáig benne maradt, mint pl. a „Krisztus, ki vagy nap és világ“ kezdetű ének. Tördelt, akadozó, ma már tökéletlennek érzett verselési példák között valódi gyöngyszemei ragyognak itt a legrégibb magyar költszetnek. Köztük is a legszebbek egyike a Szent Lászlót magasztaló ének:

Idvezlégy kegyelmes szent László király,
Magyarországnak édes oltalma,
Szent királyok közt drágalátos gyöngy,
Csillagok között fényességes csillag!

S a lelkes, felmagasztaló szóló-
gatások ily dús halmozása mellett,
mi az ének folyamán lankadatlanul
folytatódik, mily melegen hat a ma-
ga egyszerűségében e két soros kis
verses felkiáltás is:

Édes anya, boldog anya,
Virágszülő szűz Mária!

Egy verselményben pedig, mely az Istenes élet *reguláiról* szól, mily kedvesen lep meg efféle váratlan üdőség: „Piros rózsát ha szednek

Pünkösdi idejében! A népies ihlet fualma érzik rajta, valamint ezen a hasonlaton is: „Gyenge róza meghervad, — Mikor hévség éri; — Szűz Mária hervada — Szent keresztfa alatt.“

Általában az énekek jelentékeny s szebbik része a Boldogasszony-tiszteletét zengi s a magyar költői nyelv legválasztékosabb zsengeivel áldoz a „szűzeknek virága“, „angyaloknak nagyságos asszonya“, „Jézusnak dajkája“, „mennyoországnak királyné asszonya“, a „szent gyökér“, a „szép tiszta róza“, a „bűn nélküli fogantott „kegyes szűz Mária“ oltárán, kinek szépségét emberi nyelv ki nem mondhatja:

Ekesb orcad minden
Szűzeknek felette!
Szebb vagy angyaloknál,
Szűzeknek szűze!

Sok ódon s primitív szépség lapang e vallásos költészetben. Verselésén erős nyomot hagyott a középkori latin minta, melyhez a magyar fordítónak a dallam kedvéért lehetőleg alkalmazkodnia kellett. S talán ez a magyarázata (legalább részben) a világi énekek folyékonyabb verselésének, amelyek idegen mintákhoz való alkalmazkodás nélkül, szabadon eleget tehettek a magyar ritmusérzék követelményének. Ez utóbbi csoporthoz néhány igen érdekes ráolvasás, bűbajos mondóka, bábonás versezet vezet át a vallásos énekektől. Egy ú. n. csízio: verse szedett naptár kezd a sort, a jól ismert Szabács viadala, egy Mátyás királyt dicsőítő ének, s néhány apróság (köztük egy „virágének“) folytatja. S a sorozaton végigmenve már a mohácsi vész időpontjához közeledünk: az 1520-ban elesett vespéremi püspök és horvátországi bán, Beriszló Péter vitéségét örökíti meg egy igen ügyes kompozíciójú költemény, mely némi lantpengető előjáték után a legyőzött ellenfél: egy fogoly török vajda tépelődő magánbeszédébe rejti bele a püspök dicséretét. A költemény szerzője, Szabdkai Mihály, meg is nevezi magát. Geszthy László énekével, mely egyetértésre int s a török veszedelmet hangoztatja, már előestéjén járunk a katasztrófának:

Magyarország vala nagy fő szükségében,
Az végek valának mind elveszendőben
Ezerötsházhuszonöt esztendőben.

Apáti Ferencnek ugyanez időtájról való „fedő éneke“ az utolsó nagyobb arányú költemény a sorozatban. Kitűnő ritmusa eleven lendülettel teszi hathatóssá a gúny fordulatait, mellyel kora hanyatló erkölcsseit, közállapotait s uralkodó osztályait illeti.

Említettem föntebb, hogy a Régi Magyar Költők Tárában egypár évvel ezelőtt új szakasz indult meg, mely a XVII. századbéli költők műveit lesz hivatva közzétenni. Ezt a sorozatot Gyöngyösi István összes költeményeinek közzététele nyitja meg Badiés Ferenc kitűnő kiadásában. E híres régi költőknek három kötetre tervezett munkáiból immár a második kötet látott napvilágot. Gyöngyösivel érte el fejlődése tetőpontját a régi magyar verselő művészet s hatása főképp a XVIII. század folyamán vált rendkívülivé. A régiebb hagyományt közvetlenül folytatva neki jutott a szerenese, hogy megállapodott költői nyelvet, stílt és verselési gyakorlatot teremtsen az elbeszélő költészetben; vagyis hogy mindazt, amit e nemben a régi magyar irodalom kiforrott magából, a tökéletességnek, a kitisztultságának bizonyos klasszikus fokára emelje s úgy hagyományozza át végső, összefoglaló szerzeményként a XVIII. század végével meginduló újabb nagy korszakára irodalmi fejlődésünknek. Époly összefoglaló jelensége ő a régi magyar költészetnek, mint Arany János az újnak. Kettőjük között nincsen is szakadék; s Arany klasszikus, konzerváló magyar művészetébe Gyöngyösi régi-magyar klasszicitása is egész történelmi értékével beléoldódott.

Vajha a tények igazolnák abbeli sejtelmünket, hogy a költészetünk multját feltáró jeles kiadványokat ma már nemes fogékonyság és élénk érdeklődés várja. — szakkörökön és iskolán túl —, kint, a laikus közönség nagyvilágában is.

— rr. —

Erdős Renée: A nagy sikoly. (Regény. Dick Manó kiadása.)

Kétségen kívül áll és az irodalmat számontartó közönség szempontjából csak fölösleges ismétlés volna Erdős Renée önálló egyéniségét és írásművészetének eredeti formáit hangsúlyozni. Minden újabb munkáját mondhatni fokozódó ará-

nyokban jellemzik és egyénítik képzeletének nyugtalan, színes bősége, invenciójának nem mindig óvatos, de mindig erősen ingerlő területű kor-érzéke, téma-anyagának az erkölcsi válság nagy helyzeteire és aktuális problémáira kialakuló tendenciája és stílusrealizmusának részint ösztönös, részint a cizelláltságig kifinomított érzethangulata. Ezek a formai erők egy kitűnő kompozíció fegyelmezett rendjében bontják ki hatásukat most megjelent regényében: *A nagy sikolyban* is. A kritikai szemlélet mindezekből szívesen állapítja meg Erdős Renée írói erőinek friss formáit s azt is, hogy ezek a formák mindig mélyebbről emelik fel a regény életmagasságába, egy történet pszichológiájának egyetemesen jelentős emberiségébe kioldva, jelen világunk egy-egy nagy kérdését. Erdős Renée regényének azonban nem kimerítő egyenlete írója tehetsége természeténél fogva a fölismerése. Arra a szempontjára is figyelmet igényel, amelyre s amelyből fel van építve: az élet-szemléletére, annál is inkább, mert hiszen egész könyve ennek az élet-szemléletnek művészi illusztrációja.

Erdős Renée élet-szemlélete nem a történelmi étellel áll szemben, hanem az étellel, melybe örök emberi sorsokból vetődik fel az életanyag. Reá nézve ez az adottságtól bizonyos függetlenséget jelent, tehát nagyobb szabadsággal, az elvszerűség szubjektívebb hatalmával alakítja világ-felfogása számára az ő regényéletét. De ez a szabadság benne csak addig a pontig mehet el, ahol az élet-szemlélet a művészetbe lép, ennek a szuverén igényeivel találkozik és törvényeinek forma-ereje az akarja magát vetni. Ha ez a szubjektív szabadság korlátlanul érvényesül az egész regényben, akkor apriorisztikus erőszak lesz a regény belső énjének önálló lelkivilágával szemben. Az életfelfogás jelentősége nagyobb lesz, mint az irodalmiság érdeke. S Erdős Renée regényének itt sarkallik az egyetlen és minden hibája. Nem abban az értelemben, hogy élet-szemléletének nincs meg a művészi lehetősége, hanem abban, hogy irodalmilag hamis úton igazolja és ezúttal elhalványítja tisztaságát. Igaza van Erdős Renének: a házasságban van egy magasabbokú, átlekesített öröm és cél: a

gyermek. Ez tündöklően keresztény gondolat. De nagy tévedése, ha úgy gondolja, hogy ez a gondolat-cél minden hedonisztikus utat magához enged csak a cél kedvéért. Anatole France Coignard abbéjának az okoskodása járja folyton ezt az utat, amelyen az aszkézis és a pornográfia két szegélye között elveszti komoly tartalmát, az erkölcsnek s vele a regény főszándékának az igazságát, mert sohse lehet tudni, igazában hová tartozik. Nagyon nehéz olyan esetekben a jóhiszeműséget a cél javára elkönyvelni, mikor erotikus epizódok csak önmaguk kiélése kedvéért tobzódnak, anélkül, hogy legalább a szenvedély logikája révén lenne vonatkozásuk a regény tengelygondolatához. Volt ezekre valami szükség? Hisz mi az másképp, mint az erkölcsi relativizmus álláspontja, amely igazat ad ugyan a keresztény abszolút értékeknek, de nem tagadja a hedonizmus jogát s végső elemzésben mindenkit kielégít. Mi értelme volt az erkölcs zátonyaira kifuttatni a művészet nagy-szerű hajóját, holtpontra juttatni s csak terméketlen formásáig elvezetni egy nagy írói felszerelés gazdagságát? Avagy az irodalom csak az erotika pszichológiáján keresztül tud megmenteni minden nagy élet-és eszmeértéket, csak azért, mert ez irányban leromlott már a közízlés ér-zéke? Hol marad azonban akkor az irodalom szabadsága önmagával és saját méltóságával szemben? Mindenképen csak sajnálni tudjuk, hogy Erdős Renée irodalmi felfogása nem volt harmonikusan hozzá-szabva ahhoz a mérethez, amelyet regényeszméjének etikai tartalma és kiváló tehetsége kívántak volna magunknak. *Brisits Frigyes.*

Új *Aurora*. MIPSz Almanach az 1923. évre. Szerkesztette dr. Dobai János. (Pozsony, 1923.) Elszakított testvéreink szava szól hozzánk e könyvből, mely elsősorban Petőfi szellemét köszönti, de egyben a képezel és emlékezés másfajta virágaival sem fukarkodik. A címe szinte varázskules, melynek érintésétől feltáru-l az idők kapuja s az olvasó elé a serkentő példák egész sorát idézi. Kisfaludy Károly és társai beesvágó lelkesedésének tüze lobog föl előttünk, melynek fényénél íme most gondsújtotta véreink gyülekeznek.

És ki merné kérdezni, hogy lesz-e elég erejük követni a száz év előtti próbát. Szép könyvük, mely külső kiállításában is méltó az indítékhoz, minden sorával elárulja, hogy írói hű gondozói az árván maradt ol-tárnak.

Zrínyi, Széchenyi, Petőfi, Madách és Gárdonyi alakjai elevenednek meg tollaik alatt, vigasztalásul és erősítésül a sors csapásaitól lesújtott nemzedéknek. Versben és prózában, a szívhez és észhez szólva ápolja e tartalmas kötet lelkes gárdája a jobb jövőendő egyedüli zálogát: a megértés és összetartás gondolatát. Tanulmányok, mesék, novellák, könnyebb és nehezebb fajsúlyú költemények váltogatják egymást azzal a nemes célzattal, hogy legalább nyelvünk szépségeinek varázsa enyhítse némileg azt a mindnyájunk lelkét emésztő, fájó sebet, melynek gyógyulását oly nehezen várjuk.

A Dobai Jánostól évkönyv módjára szerkesztett, Petőfi arcképével díszített s a magyar nőknek ajánlott kiadványban a naptári részen kívül harminchárom szerző negyvennyolc közleménye köti le érdeklődésünket. Köztük a szerkesztő öntudatoságát dicséretesen jellemző előszó s a centenárium alkalmából írt sorai és Zrínyi szellemét idéző, meg Gárdonyira emlékező avatott eikkei mellett egyebeken kívül Ötvedi Lászlónak, a pozsonyi Toldy-kör pályázatán jutalommal és Aixinger Lászlónak dícsérettel kitüntetett Petőfi-ódái teszik becessé az alkalmosság jegyében fogant kötetet. Az itt említettek, továbbá a költői kísérletekkel szereplő Szere-dai-Gruber Károly, Horváth Dani, Kersék János és Wallentinyi Dezső egyszersmind az Évkönyv legbuzgóbb, legtöbb darabban szereplő munkatársai. Verses műveik — bár formában és hangban lépést tartanak a fejlődés újabb irányával s ér-zésben és tartalommal is simulnak a jó értelemben vett korszerűséghez, — lélekben hű letéteményesei a tisztas hagyományoknak. Hasonló elvi alapon állanak műveik bizonyossága szepint a kötet többi verselői: Holly Jenő, Tamás Lajos, Borka Géza, Simon Mihály, Pál Imre, Sziklay Ferenc, Szíjgyerenci Elek A. Sándor, Bézey Zoltán. Különben, hogy miféle vizeken eveznek, az kitűnik Kersék

Jánosnak *Öreg hegedős* című, ihletforrásában a *Vén cigány*-ra emlékeztető verséből:

Dévény kapujánál betört a nyugat,
Ami szép volt, régi, mindent megtagad;
Amit mi imádtunk, mindent legyaláz,
Új eszmék a dalban: mámor, pompa, láz.

A jövőben bízó költő azonban nem esik kétségbe, mert noha érzi az idők súlyát és sorstársaira gondolva a Ráchel siralmát visszhangzó, *Mária menekül* felírási költeményében Heródes korának képe is megborzasztja lelkét, nem válik kishitűvé és bátran hirdeti, hogy „Nem fúlhat a vérbe: az Ige, az Eszme”.

Az Évkönyv többi derék közleményei vagy a céltudatos ismeretterjesztés szolgálatában állanak, vagy szórakoztató olvasmányok, főképp novellák. Szerzőik helyzetéből s magyar lelkéből sarjadzó közös vonások jellemzik az Évkönyvnek többnyire igen élvezetes írásait: faji öntudat, az anyanyelv szeretetteljes kultusza, csüggedést nem ismerő erős hit és önbizalom. Olvastukra lelkünket valami jóleső melegség járja át, melynek hatása alatt megnyugvással érezzük, hogy szenvedéseink túlsó osztályosai méltósággal viselik sorsukat s hogy kezükben jó helyen van a fenyegetetett magyar műveltség zászlója. Hálás, testvéri köszönet érte mindannyiuknak!

Baros Gyula

Csöndes Pál: Goethe és más német költők verseiből. (Amicus kiadása. 1923.) Csöndes Pál még küzd a formával. Nyelve nem eléggé hajlékony, nem eléggé kifejező s a vers lelke fáradt visszhangként szól a darabos szavak, sorok közt. Gyakran vannak efféle rímei *gém: ér, mélyen: elmém, beözönlik: rémit, szövöm: vakmerőbbön (!)*. Ez már magában akadály, hogy egy dal szépsége, mit a fordító érzett, másnak is szépségévé váljék. S a rímekért, a ritmusért alig kárpótol bensőbb érték. Ach, ich bin des *Treibens* müde! — mondja Goethe a *Vándor esti dalá*-ban. Mikor lesz már *utam vége!* — fordítja Csöndes. Den, der *doppelt* elend ist, *doppelt* mit Erquickung füllest; itt egy szó isméltésében van a gondolati, zenei hangsúly. Csöndesnél mind a kettő elvész s az egész vers egyensúlyra megbillen: *Nagyonis* nagy nyomorút *kétszeresen* gyógygyító.

Modorosság is bőven akad. *Kedves szeme. Kitépek kedvestől. Csorduló-értre, stb.*

Az archaizált Gryphius-versek elég sikerültek; a patinázás sok helyt valószínűleg hat. Teljesen jó fordítása, melyen ne látszanék, hogy fordítás, talán egy sincsen, de vannak szép sorai. Csöndes Pál költői lélek, kötetéből kiérzik az áhitat; de még nem költő. Azzá lehet, ha sokat olvas, szigorúbb kritikusa önmagának s nem elégszik meg a versek első visszhangjával, hanem hetekig, hónapokig érlel gondolatot és melódiát. Könyvét úgy olvastuk, mint biztató ígéretet. *Vajthó László.*

Farkas Gyula: Forrongó lelkek. (Cserkészkönyvtár. 1923. Együttal németül: *Gärende Seelen.* Berlin. Der Weisse Ritter Verlag. Berlin 1923.)

Ha ezt a kis regényt értékelni akarjuk, nem szabad csak irodalmi szemszög alá fognunk. A cserkészeti szellemi terméke s így nem vonatkoztható el az ifjúsági mozgalom lelkiindítékaitól. Minden sorában a cserkészvezető hite lüktet. Mondani- valóját, meseformáját maroknyi táborának feléje táruló lélekalkatára szabta. A cserkészmozgalmat jelentőségében és nevelőerejében méltatni nagy feladat lenne. Ahhoz mélyen kellene tekintenünk a daloló, vándorló és táborozó őrök lelkületébe. Nem könnyű hivatás ebben a serdülő, forrongó világban utat találni, utat mutatni. Ez a kis irodalmi termék pedig csak ilyen megmondolások árán közelíthető meg keletkezésének értelmezésében. A Forrongó lelkek története a cserkészparancsnok megszerkesztett meséje, amelyet tábortüznél mond el apródainak. Az élet nem bontakozik elő benne művészileg megragadott mélységeiben, rejtelmes hatalmaktól vezetett különös vonalaiban. Egyszerű, szinte naiv ideológia szerint váltják fel egymást hitelenségek és hitek, vétkek és erények. Cserkészszempontból ez így van rendjén. A parancsnok meggyőződése vezeti a tollat: így kell a gyermekekkel bánni, így lehet velük a cserkészeten belül bánni. Ezt a pedagógiai hitet testesíti meg Magyar tanár, ezért kell eltávolodnia Szentmarjaynak, mert így domborodik ki a cserkészeti egyenlőséget, nemességet, bátorságot, lelki nagyságot teremtő ereje. — Itt-ott előcsillan egy-

egy mély lelki motívum az ifjúság vergődésében, a tanártípusokban. Ez rést nyit abba az alakuló, kifejlődő életbe, amely a középiskolai pad-sorok tényezői között teljesedik. Mélyen emberi jelenségek rejtőznek ott, de a Forrongó lelkek világa a cserkészparancsnok tollán nem tud önálló légkörré kibontakozni. Mindig a cserkészgondolaté az elsőség. Sokat, amit tud és lát az író, elhallgat ezért, a művészetet csábító alkalmakat elkerüli, hogy cserkészeit taníthassa. Az irodalmi ismertetésnek itt meg kell állnia. De akik a lelki csödben vadudó Európa ifjúságának sorsát kissé szívükön viselik, megértik ezt a kis regényt, törekvését szeretettel látják. Hisz kevesen vannak, akik irodalmi siker helyett utat akarnak találni az emberiség jövő nemzedékének.

— mm —

Walther von Molo: Die Liebes-symphonie. (Kleinere Romane. Albert Langen. München, 1922.) Walther von Molo kemény egvéniség. Határozott vonalakban rajzolja meg regényeit. Trilógiájában (Ein Volk wacht auf) világtörténelmi perspektívákban népe küzdelmét vázolta. Ebben a kis kötetben a mindennapos élet lelki harcterére vezet, ahová nem egykönnyen hatolhat felületesen szemlélődő. Egyszerű keretek között peregnek le a kis drámai életsorsok. Mindannyiban az élet vágya küzködik, fel szeretne szabadulni, meg szeretne dicsőülni, de meg-megtöri ezer apró kis szenvedély, érzéktelenség, el-elmarasztalja társadalmi szervezetünk szociális és morális labirintusába. Nem olyan egyszerű élni.

Walther von Molo expresszionista. Amikor az emberi lelket rajzolja, csak a legbensőbb indítékokat ragadja meg. Ezeket magvasan, tömören kiemeli s így történéseit úgy-szólván geometriai-vonalak megszá-bott egymáshajlásában szemlélteti. Előadásának ez lüktető drámaiságot kölesönöz. Apró tömondatokban, mintegy gyújtópontokban összege-ződnek az élet fordulatai. Mint az ütemek pattognak ezek a kidomborított képletek. Ez az ütemesség végig-lüktet a kis regényeken, magával ragad és visz gyújtóponttól gyújtópont-ra. A kis életdrámák érverése áthat saját lelkünk ritmusára. — Az ilyen előadásmódnak megfelelő tár-gya csak az élet mélységeiből fakad-

hat. Ezek a kis regények egységes ütemmenetben a szerelem szimfóniáját adják. Ez a szimbolikus cím értelme. Mindannyiukban ott lüktet a titkos, csodás emberi szív érverése. A szerelem gyöngédkezű, szépség- és boldogságfátyolt szövő tündér — de a szerelem köszívű is, mindeneken át-hajszoló, a vér küldöttje. Ime, a két-arcú istenség. Ez beleszól a mindennapok rendjébe, a családi tűzhelyek boldogságába, fel-felveti kiszámíthatatlan szeszéllyel fejét és kormányozza alávetettjeit. Az utóbbiak harcában elevenedik meg a sok-sok drámai esomópont. Ezek összegeződnek, egymáshoz húzódnak és kemény vonalakban rajzolódnak az alapra. Ez az alap a Halál kezében kiteljesedő emberi élet. Walther von Molónál mindig az Élet és Halál nagy hatalmai előtt történnek a földi lét apró kis eseményei. Rejtett istenségek rebbentik meg itt is, ott is a légkört. Az életfogantatás, a keletkezés és elmúlás nagy rejtelmek. *Die unerbittliche Liebe* ilyen alapokon vázolja elének egy kis család küzdelmét. Az élet legbensőbb grafikonja húzódik végig a kis regényen. Ugyanígy harcoló emberlelkek ütemeiben alakul ki a többi három történet.

Walther von Molo távol áll a naturalisták ábrázolási módjától, amely az embert a sors pszichomechanikai termékeként fogja fel. Az ő művészetében is minden végzetével adva van az élet, de azoknak a földéríthetetlen hatalmaknak kezében, amelyekhez nem férhet az anyagi, pozitív emberi megismerés. Reálisan kezelt képei így emelkednek ki a merő helyzetrajz kereteiből és az élet szintetikus megérzőkítése felé törekszenek. Ezek a kis regények ilyen művészi felfogás termékei. — mm —

Petőfi. Ünnepi színjáték. (A Petőfi-Társaság megbízásából írták: Szávay Gyula és Géczy István.) Petőfi életéről melyet ma már minden vonatkozásában elég jól ismerünk s melynek főbb eseményeiben a mozi révén az utolsó utagyerék is tájékozott, mindegyesre nehezebb „érdekfeszítő” darabot írni, mint a közönségrez távolabb álló költőről. Az életrajz szín- darabban érdektelen, mert újat nem kapunk benne s a legtöbb esetben izléstelen is, mert a színdarab-író beszélgetni kénytelen a hőst, kinek színpadi szavai rendszeren mélyen

alatta maradnak annak, amit képzeletünk róla megformált. Egy esetben adhatna elfogadhatót az „élet-rajzi színdarab” írója: ha genialitás-ban hősével mérkőznék, vagy azt legalább megközelítené. Így némileg éreztetni tudná darabjában a nagy embert. Enélkül arra a száználmas munkára van utalva, hogy hőse műveiből és emlékezetben maradt szavaiból idézzen s a szereplők beszélgetését idézetekből építse föl.

Az utóbbi kísérletre Máté Lajos egy régibb darabja a példa, mely annak idején Petőfi életrajzát akkép fűzte jelenetekké, hogy hősenek minden szava a költő verseiből került ki. Ez szerényebb kísérlet volt s nem volt más célja, mint hogy a tanulóifjúsággal a költő életrajzát „költőien” ismertesse meg. Az előttünk levő ünnepi színjáték már merészebb módszert szemléltet — e merészséget tán növelte, hogy a szerzők ketten voltak — s a költőből vett idézeteken kívül, hogy úgy mondjam: saját tálmányú szavakat is adnak költőnk ajkára. Szávay és Géczy lelkes jó-akarattal képzelik bele magukat Petőfi, Vörösmarty, Bajza stb. lelkebe és helyzetébe s úgy beszélgetik őket egymással, hogy e társalgásban Petőfinék s társainak nyoma sincs, de fájdalom, annál több nyoma van Szávaynak és Géczynek még azokban az évődésekben is, melyekben e szereplők műveikből vett idézetekkel beszélnek egymással, oly mesterkéltséggel a társalgás, hogy laposságában példátlan. Vagy az idézett sor nem illik a társalgás hangulatához, vagy a válasz nem felel meg az idézetnek, vagy — s ez az eset a leggyakoribb — olyan színvonalú a beszélgetés tárgya, hogy az idézetek úgy illenek rá, mint briliánszömbök darócra. Pedig úgy látszik, a darabnak ez a képe (Karácsonyest Vachotéknál) készült a legtöbb írói becsúszással s a szerzők vállvetve igyekeztek a „költői hatást” kizsákmányolni azzal is, hogy Etelka halálát karácsonyestre tették, hogy így a képnek némi tragikusán megrendítő színt adjanak. Pedig az olvasó csak azt érzi, hogy kezdődik a dolog vígan s végződik szomorúan, akár csak a Krimhilda lakomája a Nibelung-énekben. De a kincsnek — az értéknek — sem itt, sem ott nyoma sincs.

A társszerzők tíz ilyen képben írták meg e színművet, vagy szín-

játékot (a könyv külső lapja ünnepi színjátékot, belső lapja ünnepi színművet mond) s nem érdektelen, hogy az első képben a hős azért nem lép fel, mert még meg se született s az utolsóban azért nem, mert már el-tűnt. Az előbbi kép Petőfi édesanyja vajúdását tárgyalja fölötte népies modorban s e jelenetben értesülünk arról is, hogy Petőfi ősei nem tótok, hanem magyarok voltak. Péterek voltak s nem Petrovicsok s „ha egy Péter tőlünk világgá ment, — mondja egyik szereplő — lett abból Petrus, Petro, Pietro, Petrov, Petrovics, vagy vitz, aszerint, ahova jutott. Szent Pétert is hányféleképen írják, híjják!” Végre kiderül hogy Szent Péter is magyar volt, hát akkor a Petrovics hogyne lett volna az! „A tótok Péterkéje csak nem kap vitézségéért armális nemes-levelet.“

— „Nálam sokszor üvegeznek, meg drótoznak is, — mond Márton gazda — de csakugyan, hogy nem mutatott eddig egyik se ilyen kutyabőrös levelet.“ „Inkább, hogy a kutyák meg is ugatják őket!“ — mond Márton gazdáné, amin aztán mindnyájan igen jót nevetnek. Ez a népies modor, melyet Lisznyai Kálmán is megszokalt volna, végigérzik a darabon, mintha a szerzők kizárólagosan tanyai lakóknak írták volna. A siváran unalmas társalgásban nem pattan egy egészséges élcs ott, ahol alkalom lett volna derüs tréfára és humorra, (a pápai diákelet rajzában) elménc-kedések és fanyar fordulatok lapítják el a jeleneteket. Petőfi, Orlay és diáktársaik itt olyan színvonalon beszélgetnek egymással, mintha egy iskola legkorlátoltabb tanulóit zárták volna egy terembe.

Nem méltó e darab sem a Petőfi Társasághoz, sem a Petőfi-évhez. Egy kissé a Petőfi Társaság is hibás a szerzők kudarcában, mert lehetetlen feladat elé állította őket. „Irássék egy Petőfi teljes életét fel-ölelő ünnepi színdarab.“ Tehát nem csak életét, de teljes életét kívánták a darabtól. Akinek csak sejtelve is van a drámaírásról, hogyan adhat ilyen megbízást? Így aztán ahelyett, hogy a költő élete egyik érdekes fejezetének szabad költői alakítását kaptuk volna, kaptunk egy darabot, mely vajúdással kezdődik s az írók részéről vajúdással folytatódik és végződik.

— csk —

Klasszikus és romantikus költészet. (Fritz Strich: Deutsche Klassik und Romantik oder Vollendung und Unendlichkeit. Ein Vergleich. München, 1922.) Németországot nem hiába nevezték el a filozófusok hazájának. Bármilyen irányt vesz ott a fejlődés, előbb-utóbb mindig mutatkozik a vágy az után, hogy áttekintsék, rendszerezék az eredményeket, mégpedig önmaguk, világnézetük számára. A németek nem szoktak azzal megelégedni, hogy tényeket, adatokat sorakoztassanak egymás mellé, hanem mindig kutatják a mélyebb összefüggéseket, kapcsolatokat. Ez éppen a legutóbbi években tűnhetett föl különösebben mindenkinek, aki irodalmukat, tudományukat figyelemmel kísérte: ez a munkásság napjainkban indult meg újra jelentékeny buzgalommal. Mivel pedig Németország nagy megalázottsága ellenére mindmáig abban a helyzetben volt, hogy mindenkit, kinek komoly mondanivalója akadt, szóhoz is juttathatott, s minden gondolkozó fő akár évenként kihozhatta a maga új könyvét: az ehhez az irányhoz tartozó művek száma hamarosan gyarapodott. Ők maguk persze érzik még a nehézségeket, amelyek a teljes érvényesülés útjában állanak s az új, szellemtörténeti irány hívei gyakran döngetik még ezt vagy azt, a megifjodó világnak megnyílni nem akaró kaput, de egészben véve ugyanolyan a helyzet, mint a XVIII., meg XIX. század fordulóján: a fölvilágosodás rozsdás vértetű lovagjai kénytelen-kelletlen ismét át kell hogy engedjék a teret az új eszméket hozó tábornak. Jellemző már az is, hogy a nem olyan régen megjelent Bischoff-féle Lenau-mű láttára nemcsak az új hitem levők, hanem a régebbi irányok hívei is a fejüket csóválták. Lejárt a „filológia — önmagáért“ korszaka! Ennek azonban korántsem örülhetnek a lelkiismeretes munkát szellemességgel avagy egyszerűen merészséggel pótolni akarók. Az új irány nagyon is tanult elődeitől, mestereitől és csak gondos tanulmányokon, adathalmozáson alapuló előkészülettel akar a tudomány szent földjére lépni s ott építéshez látni, ahol már az anyag toronymagásra gyúlve kezd a szabad kilátást, sőt levegőt elfogni. Az új irány, ha légvárákat építeni nem akar, tulajdonkép sokkal keményebb

munkát kell hogy elvégezzen, mint eddig szokás volt. Ezt mindenki meg fogja érteni, aki csak egyszer komolyan megkísérelte, hogy egy ténnyel csak a maga pusztán adottságában vizsgáljon meg a legapróbb részletekig, hanem azt a tények végtelen sorában igazi, őt megillető helyére is állítsa.

A német irodalomtörténetírás más rokon területeken talált kívánatos és hálával fogadott útbaigazításra, támogatásra. Mind a vallástörténetírás, mind a művészettörténelem sok tekintetben megelőzte a szellemtörténet (Geistesgeschichte) módszereinek a kifejtésében, alkalmazásában. A jelen mű, Strich szellemes és nagyértékű könyve szintén a művészettörténelemnek, a híres H. Wölfflin tanulmányainak köszönhető igen sokat, mint ez kifejezésre is jut a zárzóban.

A romantikával Németországban az utóbbi években sokat foglalkoztak és sok tekintetben új beállításban nézték. Egyike a frissebb és érdekesebb műveknek erről Nadler „Berliner Romantik“-ja, amely igen eredeti nézőpontból ítélte meg jelenségeit. A német klasszicizmus, főként Goethével a középpontban, meg amúgyis, állandóan vonzotta az irodalomtörténettel foglalkozókat, sőt a weimari archívum túlságosan is a világ közepe kezdett lenni a céhbeliek, de még a dilettánsok és laikusok számára is. Némi üdvös változást e tekintetben a germán szellemnek a nagy görögimádót elítélő, a vesztett háború után újult erővel előretörni próbáló előharcosai hoztak magukkal. Strich munkájának éppen az az élévülhetetlen érdeme, hogy úgy megfogta a probléma magját, s mind a klasszikusok, mind a romantikusok világnézetében, esztetikai tanáiban, pszichológiájában úgy kidolgozta a lényegeseit, hogy ennek eredményeként a magát vezetésére bízó olvasó egy csapásra meglátja a két irány minden eltérése mellett a találkozó pontot, a nagy, a világgal, az étellel, a léttel, de különösen a röpke idővel, ennek örökösen, megállás nélkül továbbhőmpölygő folyamával titáni erőfeszítésben küzdő alkotók, művészek egy közös akarását. A klasszikusoknak meg a romantikusoknak is az idő a közös nagy ellenségük, ezt akarják legyőzni, ezzel kelnek birokra, de az előbbieket úgy, hogy időtlenségre

törekednek, az utóbbiak, hogy belevetik magukat az idő árájába és változók, mozgékonyak, örökké ifjak, örökké mások akarnak lenni, mint az. Ebből a középponti gondolatból fejt ki Strich mindent, de olyan a részletekbe hatoló pontossággal, az egész anyag fölött uralkodó olvasottsággal, hogy, míg egyrészt genialis ügyessége miatt lélekzétviassafojtott érdeklődéssel követheti minden olvasója az egész munkán át, másrészt a tudós, a filológus is megtalálja benne azt, amit ő követel egy ilyen munkától. Az általános szempontokat leszögezve bevezető részben megkapjuk az alcímbeu feltüntetett két fogalomnak a meghatározását. (Vollendung: unwandelbare Ruhe. Unendlichkeit: Bewegung und Verwandlung. Vollendung ist geschlossen, Unendlichkeit aber offen.) A tökély a maga nyugalmaiban, zártságában, időtlenségében a klasszicizmus. A végtelenség a maga mozgalmass, változó nyíltságában maga az idő s a benne élő, beléje olvadó romantizmus.

Ebből már önként következik, hogy a következő résznek a címe: „Az ember“ elsősorban a klasszicizmus szempontjából tárgyalja ezt a külön kis világot, ezt a mikrokozmoszt (der höchste Gegenstand der klassischen Kunst und Dichtung ist der Mensch). A klasszicizmusnak éppen ezért mértéke is van, mert örök emberit ismer. A határokat túllépni szerinte mértéktelenség, de a romantika minden tette éppen arra irányult, hogy minden ilyen, az embert határok közé, tehát bilincsekbe szorító mértéket összetörjön. A romantika az élet a maga élő, nyughatatlan valóságában. Az ember ennek a fölszentelt papja, kinek az élet isteni lángját ében kell tartania. Nem csodálható ezek után, hogy a klasszikus Goethe a képzőművészetekhez vonzódott s talán a szobrászatban élhette volna ki legtökéletesebben a maga művészi hajlamait, a romantikusok viszont a zenét akarták volna költeményeikbe varázsolni.

Lehetetlen egy rövid megbeszélés szerény kereteibe beleszorítani mindazt a sok mély észrevételt, összehasonlítást, megértő magyarázatot, amelyben ezek kapcsán mind a klasszikus, mind a romantikus műalkotások részeseülnek. Gyönyörűen beigazolóódik, hogy egy a lényegyet szerencsésen eltaláló szempont olyan

termékeny, olyan hálás, hogy az ő révén egyszerre száz más apró, addig talán elszigetelt jelenség egy csapásra magyarázatát leli. Emellett az ilyen igaz és messzekiható tételek mindig olyan egyszerűek is, hogy a végén száz ember közül kilenven meg van győződve, hogy ezt ő is tudta már, csak nem gondolt éppen rá. Organikus fejlődésben táruul egyszerre szemünk elé az egész félszázad szellemi élete, látjuk a XVIII. század utolsó évtizedeiből a legszebb következetességgel kinőni a XIX. első tizedeit. A legkomplicáltabb jellemek (egy Kleist) a legtermészetesebben illeszkednek ebbe az egészbe. Aki ezeken az itt kapott példákön végignézhette a főszme alkalmazását, az némi érzékkel a dolog iránt már folytathatja az eljárást olyan eseteken, melyeket a szerző fel nem sorol.

„A tárgy”-ról, a „ritmusról és rímről”, a „belső formá”-ról szóló fejezetek mutatják, hogy nemcsak a tulajdonképeni eszmei tartalomra illik az alkalmazott módszer, de egyáltalán mindenre, ami műalkotásoknál, költészetnél szóba jöhet. A külső és belső formának a világnézettel, az esztetikai hitvallással való legszorosabb egysége itt tűnik ki csak igazán. Minden verstan, amely a szellemtörténeti fejlődés tekintetbevételével nélkül iratott, tulajdonképen holt formák múmiagyűjteménye lesz annak a számára, ki egyszer ezeknek a soroknak az útmutatása mellett a „Sturm und Drang”, Klopstock, Goethe, Schiller és a romantikusok ritmusrézkét, verselő készségét, ezeknek legfinomabb árnyalati különbségeit s mindennek egész művészeti fölfogásukkal való legszorosabb kapcsolatát megismerte. Csupa magasabbrendű élvezeten át vezet az író bennünket az egész mű zárókövet képező utolsó fejezetéhez: „Die Synthese”. Ez egyúttal még nagyobb távlatokat nyit előttünk, mert Hebbelről szóló soraival bizonyítja, hogy rendszere nemcsak a tulajdonképeni klasszikus és romantikus költészet műalkotásainak a találó magyarázatát szolgáltatja, hanem jóval túlmutat ezeken a nem megvetendő kereteken. Hebbel drámája „a pillanatot az időtlen és végtelen örökkévalóság szempontja alá rendeli”. Éppen nála kitűnik azonban, hogy a nagy szintézis „sohasem jöhet létre egy gene-

ráción belül, egy időben, egy stílusban, hanem csak a szellem végtelen történetében”. Milyen megilletődés keríti itt hatalmába az olvasót, aki fényes szellemi tettek sorozatán át látta érvényesülni az emberi észet, tehetséget s most egyszerre az elé a végtelenség elé van állítva, amelyet a romantika meghódítani próbált, de amely egyszerű, néma méltóságban hömpölygette addig is tovább a maga időnek nevezett nagy folyamát s ez elsodorta őket is, utódaikat is, el fog sodorni bennünket is és soha senki e tisztaviráglények közül nem fogja áttekinthetni ennek „a szellemnek a végtelen történetét” a maga egészében! Koszó János.

Két könyv Goethéről. — Benedetto Croce: Goethe. (Verdeutsch von Julius Schlosser, Amaltheaverlag, Zürich, Leipzig, Wien.) — **Georg Brandes: Goethe.** (Erich Reiss Verlag, Berlin 1922.)

A Goethe-életrajzok hosszú sorozata a fokozatos fejlődés és a mind nagyobb elmélyedés kétségtelen jeleit mutatja. Ez a sorozat oly terjedelmes, hogy *Harry Mainc* a Goethe-biográfia történetéről külön kis könyvet írhatott. A legnagyobb germán művészlelek ugyan távólról sem tudta mindazokat, akik másfél évszázad folyamán őt megérteni és másoknak megmagyarázni igyekeztek, annyira megihletni, hogy ez a megértésre való törekvés a hasonlóvá válásnak, a végzetserű és szenvedélyes asszimilálódásnak kellően mély folyamatát indította volna meg. Hatása a művelt német körökre a maga csendes intenzívításában azonban talán általánosabb, mintsem azt egyelőre általni lehetne. Külsőleg mutatja ezt a nagy súllyal a latba eső újabb Goethe-könyveknek erős sikere is.

Ez a siker annál nagyobb, mennyel inkább áttér az irodalomtörténeti méltatás a positivizmus aszott talajáról a lelki átélés magasabb régiójába. Goethe egyetemes hatását látjuk azonban abban is, hogy nemcsak nemzete körén belül, hanem azon túl is ismételtlen megszólaltatja korunk vezető esztetikusait. Észak és dél, barát és ellenfél egyaránt elzarándokol az ő szellemének birodalmába, szemléli, magyarázza, mérlegeli hatalmas alkotóerejének mindig újból és újból felfedezett termékeit.

Benedetto Croce, mint könyvének előszavában elmondja, a háború néhez napjaiban merített megnyugvást Goethének politikai érzelmektől alig befolyásolt nyugodt és derűs életbölcsestéséből. Előítélet nélküli és elfogulatlan szemléletében csakis a lényegessel akar törődni s aprólékos tudással magát meg nem terheli. Megkülönbözteti a művészi megítélést a pszichológiától és óvakodni akar agyítsa vagy elferdítse.

A kiváló olasz esztétikus csakugyan hideg objektivitással teszi mérlegre mindazt, ami maradandót Goethe egyrészt irodalmi műveivel, másrészt életével, nézeteivel és gondolataival, tudományos és művészi törekvéseivel teremtett. A lelkesedés mámorea nem homályosítja el nyugodt ítéletét. Szinte túlságos ridegséggel szól, kevesre formában és szavakban a lehető legigénytelenebb egyszerűséget. De ez adja meg gondolatainak az igazi súlyt és teszi véleményét megbízhatóvá és értékké.

Hogy ily módon a hagyományos nézetekkel sokszor jut ellentétbe, az kétségtelen. Így természetesnek látszó és általánosan elterjedt az a felfogás, hogy Goethe az ifjúkornak bár szenvedélyes erejű, kiforratlan formájú költői megnyilatkozásai után nagy belső küzdelem és erkölcsi felemelkedés révén jutott el a bölcsesség és megnemesedett életnézet azon fokára, amelyen tartalmilag oly mély és bensőséges, formailag pedig oly harmonikusan nyugodt művei keletkeztek. Könnyen félreértést okozó szóval ezeket *klasszikus* műveknek szokás nevezni.

Croce véleménye szerint azonban, ha *klasszikus*-on helyesen a művészi tökéletességet, az érzés és kifejezés teljes összhangzatosságát, a tárgyának a formában való teljes feloldását értjük, úgy az ifjú Goethe lírájának egyes töredékeiben, a Faust eredeti alakjának úgyszólván összes jeleneteiben, az ily értelemben vett klasszicitást sokkal nagyobb mértékben megtaláljuk, mint bármely későbbi művében.

Érdekes Crocénak a Faust-dráma sokak előtt legkevésbé rokonszenves alakja, Wagner iránt érzett szimpáthiája is. Hiába mosolyog Wagneren a késő filiszter; tudományos eszményei mégis csak azonosak a humanizmus ideáljaival, s ha jól meggon-

doljuk, végül is nagy kérdés, kinek van tulajdonképpen igaza, Faustnak-e vagy neki. Annak-e, aki a megismerés korlátait áttörni, vagy annak, aki szívós kitartással azokat tágítani akarja? Wagner korlátoztságát vasszorgalma és szerény, önfeledő kitartása pótolja ki. A tudomány iránti szeretete sokszor még éppenséggel megható, mint pl. e szavaiban:

Wie tragen uns die Geistesfreuden,
Von Buch zu Buch, von Blatt zu Blatt!
Da werden Winternächte hold und schön,
Ein selig Leben wärmet alle Glieder.

S szorgalmának jutalma nem is marad el, Faust utódja lesz ennek kathedráján, híres tudós, hozzátelhetjük, talán külobb számos későbbi kollegájánál, kik, nem csekélyebb foggyatékosságaik mellett, szorgalmukkal oda jutottak, hogy a tudomány magas polcain diadalmas öntudatossággal tekinthetnek maguk körül.

Croce világos kritikával mutatja meg az ethikai erők nagy átalakító hatását Goethe egyéniségére és költészetére, és újból hangsúlyozza a költő mély alázatosságát a sors és természet magasabb hatalmaival szemben, amire újabban különösen Chamberlain mutatott rá oly nagy nyomatékkal. Sok érdekes és finom megjegyzést találunk a könyvben Goethe regényeiről s ezek szeméiyeiről is, elsősorban az olaszokat különösen érdeklő Wilhelm Meisterről, s az őt környező, egymástól oly élesen elütő női lelkek csoportjáról.

Mind Croce, mind Brandes művének erőssége szerzőjük széles látóköre, nagy világirodalmi tájékozottsága is. Brandes talán túlságosan is tetszeleg magának azzal, hogy a nagy német költőt minduntalan párhuzamba állítja minden ismert idő és nép legnagyobbjaival.

Ez olykor az olvasó hangulatát rontja, mert hiszen az irodalmi műveket *önmagukból, saját belső saját-ságaikból, szervesen* akarjuk igazán megérteni. Nem tagadható azonban, hogy imponáló ez a bátorság és készség a gyakori összehasonlításra, s legalább is olyan tanulságos, mint mikor földrajzi munkákban a világ legkülönbözőbb helyein található legmagasabb hegyesücsöket egymás hegyén-hátán úgy találjuk lerajzolva, hogy magasságuk arányai világosan szemlélhetőkké válnak.

Míg a Goethe-kutatás kiválóbb német képviselői, mint régebben Fr. Th. Vischer, Viktor Hehn, újabban Dilthey, H. St. Chamberlain és Gundolf, filozófiai elmélyedésre töreksznek, addig Brandes megint filozófia-mentes biográfiát nyújt. A hatalmas anyagot, melyet Goethe irodalmi tevékenysége jelent, fáradhatatlan részletességgel kutatja át s meglep bennünket a finom és találó megfigyelések gazdagságával. Nem veti meg azonban, sőt nagyon is élénk találja az irodalmi pletykák, pikantériák, szóbeszédok özönét is. Ezek — ha egészen őszinték akarunk lenni —, kétségtől mind érdekesekek és sokszor az irodalmi művek megértésére tényleg nélkülözhetetlenek. De terjesztésük azt a veszélyt rejti magában, hogy lesz olyan olvasó is, akinek figyelmét inkább magukra vonják és akinek emlékezetébe inkább belevésődnek, mint mindaz, amit velük a biografus megértetni és megmagyarázni akart.

Pletykái közül talán leginkább bántó, amit Steinné viselkedéséről, gyűlölködéséről, irodalmi és egyéb bosszúhadjáratairól mond el azon időkből, mikor Goethe vele szemben elhidegült. Steinné tudvalevőleg a XVIII-ik század kilencvenes éveiben, *Dido* címmel drámát írt, melynek Ogon nevű főhősében, amint azt akkor rögtön mindenki tudta, Goethét gúnyolta ki s neki a legférfiatlanabb tulajdonságokat — mint mérhetetlen hiúságot, kétszínűséget, árulásra kész gyávaságot — imputálta. Brandes Steinnét e mértékvesztett gyűlölködése miatt a legsötétebb színekkel festi.

Ez fölösleges és talán helyesebb,

ha Steinné viselkedéséből azt vesszük ki, hogy benne hatalmas, szenvedélyes temperamentum lakott, amely szeretett vagy gyűlött, de közönyös nem maradt. Még nagyobb hiba volna, ha bármiféle okból elhomályosítottatni engednők azt az érzésünket, hogy Goethenek Steinné iránti szerelme a legmélyebb, legpoetikusabb és legmeghatóbb vonzalom, amelyet a világirodalom ismer.

Nem szól Brandes arról, hogy Goethe minden ellene irányuló súlyos sértés és támadás ellenére sem nyugodott addig, amíg élete végén ismét nagy tisztelettől és nemes finomságtól áthatott szíves baráti viszony nem fűzte őt régi barátjával össze, amit Steinnének a XIX. század huszas éveiből származó néhány kedves levele is bizonyít. Ezek Brandes figyelmét elkerülték, amit abból láthatunk, hogy könyvének 198-ik lapján azt állítja hogy a „Die Geschwister“ e. kis dráma egy helyén beszótt kis levél azonos Steinnének egy levelével s hogy más, Goethehez intézett levelét nem ismerjük (...dies ist ein echter Brief Charlotte von Steins an Goethe, der einzige, den wir kennen).

Igy Brandes könyvének minden nagy érdemei mellett is megvannak a gyöngéi és ezek között nem utolsó az, hogy a filozófia iránti érzék hiánya miatt nem bontakozik ki belőle Goethe életbölességének igazi mélysége és ereje. Ezért keressük hiába benne Goethe életének legfőbb tanulságát is, és pedig azt, hogy elmúlik bánat, szenvedés, bosszú, gyűlölet, elmúlik e világon minden, csak a szeretet örök.

Schmidt Henrik.

Színházi szemle. Az utóbbi heteknek legszenzációsabb újdonsága Szomory Dezsőnek a Vígszínházban előadott *Glóriája* volt. A reklámízü kritikák magasztalták a darab lírai hevületét, zengő nyelvét és dekoratív pompázását. Szóval csupa olyan sajátságot, amelyek közül egyik sem drámaírói erény. A drámai forma — nem az iskolai poétikáktól megállapított, hanem a közönség és színpad együttes hatásából évezredek óta kialakult drámai forma — sokkal gerincesebb vázat, sokkal puritánabb vonalvezetést követel, semhogy akár milyen pompás és szeszélyes arabeszkekkel büntetlenül lehetne agyonhalmozni. Lírai forráság, zengő dallamosság itt nem sokat segít. Hát még hogyha a nyelvből olyan író akar muzsikát kicsalni, aki annak a nyelvnek éppen nem művésze! Szomory Dezső a megfordított Guldens-tern, aki a Hamlettől kínált fuvolát vonakodás nélkül illeszti a szájához és bár nem tud hozzá, muzsikálni akar rajta. Pedig a darabban szunyónyadó drámai magért igazán kár volt: erőteljes sudarat lehetett volna belőle növeszteni, de így csak ízléstelenül felszalagozott májfa lett belőle. A szóban való tobzódás, a tirádáknak mámorea valóságos orgiáig fokozódik, elfojtva akciót, karaktert, hangulatot, szóval mindazt, amiből dráma lehetne. Még legjobban ábrázolt alak a komikusnak tervezett újságíró, akinek fantáziája a legkisebb dörzsölésre görögtüzes lángokra lobban, szertelenül össze-vissza lóg, s akiben a szerző — persze malgré lui — a sajátmaga írói karikatúráját festette meg. — Az előadás éppen olyan gyöngé, mint a darab. A női főszerepet Gombaszögi Frida játszotta. Nagy baj, hogy beszélni nem tud. Beszéde különösen olyan darabokban fület sértő, amelyek zenei hatásra törekszenek. De egyébként is: ő is, a többi szereplők is a vígszínházi naturalista színjátszás-

hoz lévén szokva, ennek a túlfűtött darabnak hevületét a maguk tónusára hidegítették le, s különösen Lukács Pál volt kirívóan stílustalan. Lehet, hogy maguk a színészek is rossznak tartják a darabot, de azért semmi joguk az egészét más hangnemre áthangolni, hanem kötelességük a mű stílusához alkalmazkodni. Egyedül a színház új tagja: Gyöngyössy Erzsébet mert és tudott zengőbb ütemre beszélni, s a dráma hangját csak ő találta el. Rajta kívül csak Góth Sándor volt jó az újságírónak karikatúrás figurájában.

A Nemzeti Színház a Madáchcentenáriumot *Az ember tragédiája* új színrehozatalával ünnepelte meg. A darabot Hevesi Sándor rendezte, akitől *Lear király* után sokat vártunk. Sajnos azonban, ez az előadás nem volt annyira egyenletes, mint Shakespeare remekéé. Nem mintha rendezői főgondolata volna kifogásolható. Madách művét lényeges kihagyások nélkül játszani, s megtartani a második Kepler-szint s az Ür-jelenetet is, egyedül helyes színpadi bemutatás. A díszletnek nagyvonalú leegyszerűsítése, s a színpad zsúfolása helyett inkább a világítási effektusok kihasználása, szintén igen jó gondolat. A díszletek közül a római, a bizánci és a prágai kép nagyon művésziek, s az is igen ötletes, hogy Ádám valamennyi álomjelenetét az emberi bűnbeesés szimbóluma, az almafa, keretezi be. Az is igen művészi, hogy a színpadi beállítás itt-ott egy-egy világhírű festőnek ábrázolását akarja eszünkbe juttatni: így a mennyei szin Fra Angelicót, a paradicsomi almafa — az első emberpárral és a kígyóval együtt — Dürrert, a Tankrédtől a zárdaaftóban búcsúzó Izóra pedig Zichy Mihály illusztrációját. De e nagy szépségek mellett több botlás

hat zavaróan. A paradicsomi színben külön-külön tekintve az almafa is nagyon szép, a háttér is nagyon szép, együtt azonban különböző festői stílusoknak egymást vágó megnyilatkozásai. A londoni szín expresszionista beállítására nagyon keresetnek hat és nem illik Madách stílusához. E kép különben mind előjátékával, mind temetői végjelenetével szcenikailag is igen ügyetlen. Az is érthetelen, hogy miért kell az álomjelenetek alatt a színpadnak meztelen deszkapadlóját megtartani: nem valami rideg realizmus szempontjából kellemetlen ez, hanem egyszerűen azért, mert csúf benyomást tesz.

Ami most már a rendezői munka egyéb részleteit illeti, itt is a legügyesebb és kitünő hatású ötletek váltakoznak zavaró momentumokkal. Igen szellemes, hogy ugyanaz a színész (Pethes) játssza az egyiptomi rabszolgát, az athéni demagógot, az agg eretneket, Robespierret és a falanszternek büntető aggastyánát. A történeti képek mondanivalóját frappáns szatírával fűszerezi ez a bemutatás. Kitünő a párizsi jelenet lázas tempója: pillanatig sem engedi elfelejtenünk, hogy ez a *mármoros* Kepler álomlátása. A tömegjelenetekben is sok ötlet van, de a hatást erősen csökkenti, hogy a színpadot nem töltik meg egészen. Az aztán meg valósággal érthetetlen gondatlanság, hogy a végső jelenetben az Úr szavaiból éppen a darab főszmjét megvilágító sorokat (onnan: „Ha látnád, a földön mulékonyan Pihen csak lelked...” kb. 6–7 sort) a rendezés törölte. Így a darabnak különben is kissé hirtelen, s a történeti képek leverő hatásával ellentétesen látszó megnyugtató vége az előadásban teljesen illogikussá válik, s a megoldást pusztá melodráává súlyesztí.

A főszerepeket több szereposztásban láthatja a közönség. Mi csak az Odry-Aczél-Gyenes triászról beszélhetünk. Odry a Nemzeti Színház egyik legkitünőbb színésze. Intelligenciája, nagyon kifejező arcjátéka különös jelességei. Beszédtechnikai téren nagy érdeme, hogy a magyar színpadi beszédet régi kényelmes lassúságából szinte háromszorosára gyorsította, anélkül, hogy értelmességéből veszített volna. De mind e sajátságai inkább modern

darabokban válnak be. Pathetikusabb művekben, verses darabokban már kevésbé helyénvaló. Ádámja is igen értelmes és átgondolt alakítás, s kitünően megjátszotta az embernek törhetetlen reménykedését, az elveken való makaes bizalmát, s a paradicsomi színben még szinte kamaszos dacosságát. A Kepler és a tanítvány jelenetében értelmes interpretációjával hatott. Általában azonban kelleténél szárazabb volt, a Danton-jelenetben nem bírta hanggal s a darab vége felé a fizikai kimerülés jelei mutatkoztak rajta. És különös talán, hogy a kitünően beszélő Odryba éppen beszédjének egyik sajátsága miatt kötünk bele. Tisztelettel kérjük: miért kell a jelzős főnév szólamban inkább a főnevet hangsúlyozni, mint a jelzőt? Ezt már tavalyi Antonius-alakításában is felszisszenve éreztük és most is különösen visszasan hatott az ilyenféle hagsúlyozás: „Nevetséges *vád!* (Athéni szín), „Két szó menti meg a mindenünnen megtámadt nagy eszmét“ (Danton-kép), „Rettentő képek, óh hová levétek?“ (A felébredés jelenete.) Igaz, hogy a Paulayiskola valóságos jelző-kultuszt csinált s a jelző-főnév kapcsolatokban kelleténél többször kiemelte a jelzőt. (Kelleténél — mondjuk, mert főnév és jelzője csakugyan szinte egy szóvá forrad össze s emiatt rendszeren az első szóra esik a hangsúly.) Talán erre akar reakció lenni Odry beszédmódja, de vajjon nem éppen annyira veti-e el a súlykot, csakhogy más irányba, mint az előző iskola tette? — Aczél Ilona Évájánál gazdagabb ábrázolást is el lehet képzelni, de azért jó volt. Egy-két megnyilatkozása különösen sikerült. A római színben a zenéről méléző szavai után nagyon megkapott, ahogy keble jobb érteit szinte erőszakosan fullasztotta mármoros szilajságba e szavakkal: „Boesáss meg, örült álomnak varázsa mindez“ stb. Az anyai vallomás szemérmes büszkesége is végtelenül bájosan hatott a szájából. — Gyenes régi Lucifer már. Amennyi életet ebből a kicsit száraz, csupa-értelem alakból ki lehet esiholni, azt becsületesen megcsinálja, de éppen régi gyakorlatát tekintve szinte érthetetlen, hogy miért ejt annyi szöveg-hibát. Nem a rendezéstől kihagyott részekre, hanem verstorzító botlásaira gondolok. — A többi szereplők

közül megrendítő szónoki páthoszú Mihályfi Péter-apostola és jó alakítások a Petheséi. Csak az egyiptomi rabszolga „Milliók egy miatt!” felkiáltását nem kellene a fáraó trónjára való felrohanással aláhúzni. Akármilyen fontos mondas ez, nincs szükség rá, hogy a színész ilyen erőszakolt fogással verje a közönség fejébe. A patriarchát, Lovelt és a falanszter tudósát Gál Gyula játszotta. Színészeink között talán ő az, aki művészetének mester-ségi részeivel a legjobban tisztában van, de mindig inkább csak virtuóz marad, akiből az igazi művészi elmélyedés hiányzik. A falanszter-jelenetben jó és rossz tulajdonságai különös élességgel látszanak. Felejt-hetetlenül komikus, amikor a gyer-mekék koponyaalkatát fontosko-dóan maga elé pislogva tapogattja, de nyomban reá agyonüti az egész jelenetet, amikor „e gyermeket orvos-nak kell tanítani” után e szavakat: „ebből pásztor lesz”, valami leki-esinylő, elhárító gesztussal kíséri, mintha a kommunista világ tudósá-nak szabad lenne a foglalkozások kö-zött rangsort létesítenie.

Végigtekintve az egész előadás éré-nyeín és hibáin, az a benyomásunk, hogy Hevesi Sándor vezetése alatt bi-zyonyosan me- fogjuk kapni a lehető legjobb Madách-előadást, de a mos-tani — ragyogó ötletei és kitűnő meg-oldásai mellett is — még nem telje-sen kiforrott színpadi munka.

Még csak egyet! Most, amikor a Madách-évforduló alkalmával olyan sok szó esik Paulay Edének tapadha-tatlan nagy érdeméről, hogy *Az ember tragédiáját* színre hozta, ne le-gyünk feledékenyek rézi neves színé-szünk, Molnár György iránt, aki már 1864-ben (Ld. *Hölgyfutár* 1864. II. 31. sz. hírét) törekedett erre és a színpad számára el is készítette a rendezői feldolgozást.

Galamb Sándor.

Irodalmi élet a Felvidéken.
Önálló felvidéki irodalomról mai napság még alig beszélhetünk. A bér-ces Felföld, a Kárpátok vármegyéi, ez az áldott országrész Dévénytől Máramarosszigetig, nemzeti történel-münk folyamán összeforrott és ezért alkotott az anyaországgal. Különálló életet, mint Erdély, sohasem élt és ennél fogva külön, sajátos irodal-

mi öntudat a Felvidéken ki sem fej-lődhett.

Az 1918—19. év eseményei, a tria-noni béke, elszakították a Felvidéket ezredéves törzsétől. A megszálló hata-lom féltő elővigyázatossággal való-ságos kínai falakat emelt a határok-on. Az új államalakulatba kényszerítet, közel másfélmilliónyi magyar-ság hiába kereste az érintkezést túl-oldali testvéreivel, azonnal, csirájá-ban fojtották el azt.

Más okok is közreműködtek abban, hogy a felvidéki magyarság megpróbálkozzék úgyszólván a lehetetlen-séggel, hogy elszakítva bár, új, ma-gyar irodalmi életet teremtsen. Az 1919. esztendő tavaszán kétségbeesé-sel látta a Felvidék népe, hogy az anyaországtól semmit sem várhat, hiszen a vörös rémuralom a megma-radt erkölcsi javakat is megsemmisít-tette. A kommün bukása után a lé-lekmérgezők százaí árasztották el a Felvidéket, befurakodtak a sajtóba: a bécsi emigráns központ központi és vidéki organumai a megszállókkal karöltve, sőt azokat felülmúlva, meg-kezdték a hadjáratot minden ellen, ami magyar.

Az első ilyen vállalkozás a szép-irodalom terén Kassán történt, azon-ban az „Új Élet” c. folyóirat nem ta-lált rokonszenvre.

1919 tavaszán indult meg Pozsony-ban, a Felvidék fővárosában, a „Tavasz” c. hetilap, Kumlik Emil, majd Szeredai-Gruber Károly szerkeszté-sében. El lap valóban nemes feladatot végzett. Két éven át a legelőkelőbb szépirodalmi közlönye volt a Felvi-déknek; hasábjain sok új, erős tehet-ség bontott szárnyat. A kezdet nehé-zégeit a „Tavasz” győzte le, övé az érdem, hogy megtörte a tespedést, tudott csinálni irodalmat, mely igaz, makulátlan volt és magyar. Sajnos, a nyomasztó gazdasági helyzet, a nyomdamizériák és a közönség rész-vétlensége miatt 1921-ben kénytelen volt megjelenését beszüntetni.

Ez lett a sorsa a Komáromban megjelenő „Vagyunk”-nak és a ga-lántai „Mátyusföldi Lapok”-nak is. Mindkét folyóirat igaz nemzeti érzés-től áthatott irodalmat nyújtott kö-zönségének.

A megszálló hatalom fojtotta meg a kedves pozsonyi diáklapot, a „Fu-rul”-t, melynek pedig nagy hivatása lett volna. Itt említjük meg, hogy ifjúsági lap jelenleg kettő jelenik

meg a Felvidéken: a kassai keresztényszociális szellemben szerkesztett „Jövonk” és a losonci „Mi Lapunk”, mely a „Zászlónk” hiányát igyekszik pótolni.

Pozsonyban jelenik meg Gömöri Jenő szerkesztésében a „Lúz”. Tagadhatatlan, hogy a lap nagy arányában indult, de szelleménél és irányánál fogva nem alkalmas arra, hogy kitűzze a felvidéki magyar kultúra irányelveit. A felvidéki magyarság hidegen és ellenszenvvel fogadta ezt a magyarnyelvű orgánusot, mely a szépirodalomban ugyanolyan célokat szolgál, mint a „Bécsi Magyar Újság”, vagy Lovászy-Garami „Jövő”-je a zsurnalisztikában.

1921 nyarán a „MIPSZ” (Magyar Ifjak Pozsonyi Szövetsége) vetette fel azt az eszmét, hogy Kisfaludy „Auróra”-jának mintájára, minden évben jelentessenek meg egy irodalmi almanachot, mely egyesítene a felvidéki magyarság összes erőit, biztatásul szolgálna a csüggedőknek, kitartást öntene a fáradt szívekbe.

1922 elején, éppen száz esztendővel Kisfaludy Károly „Auróra”-jának megjelenése után, egy csinos kis kötet került a könyvpiacra: az „Új Auróra”. Az előszóban a szerkesztő, Dobai János, a következőket írja: „Hálás emlékezéssel szenteljük e kis könyvet irodalmunk újjáélesztő, lelkes szellemének, Kisfaludy Károlynak, ki száz évvel ezelőtt küzdelmes viszonyok között kezdte hirdetni Auróra-jában a törhetetlen önbizalomnak és a jövőbe vetett rendületlen hitnek, megváltó nemzeti gondolatát. Ajánljuk e néhány szívből fakadt írásunkat a magyar nőknek, kik a múlt megpróbáltatásai között példájukkal mindig megmutatták, hogvan kell az elárvult magyarság szent eszméiért, önzetlenül munkálkodni. Ébressze öntudatra könyvünk a magyarság szunnyadó kulturális erőit és jelentse egy boldogabb kor hajnalhasadását.”

A magyarság örömmel és büszkeséggel fogadta a könyvet és türelmetlenül várta a második — 1923. — évfolyam megjelenését, mely 1922 karácsonyára látott napvilágot. Petőfi Sándor nevével kezdődik az almanach és úgyszólván az egész kötet a dicső szabadságdalokkal foglalkozik. Szébb ajándékot nem nyújthatott volna a Felvidék Petőfi szellemének! Az „Új Auróra” körül csoportosul-

nak majdnem kivétel nélkül a Felvidék magyar írói. Azok, akik nemcsak nyelvükben, de szívükben, érzésükben és eszelekedeteikben is magyarok. Sajnos, a nyomdaviszonyok úgyszólván lehetetlenné teszik, hogy egy-egy költő vagy novellista önálló kötettel lépjen az olvasóközönség elé. Legtöbbször a napi- és hetilapok hasábjain (Prágai Magyar Hírlap, Híradó [Pozsony], Népakarat, Komáromi Lapok, Szepesi Hírlap, stb.) jelennek meg munkáik.

Legújabb időben, éppen az „Új Auróra” nagy sikere következtében vetették fel azt az eszmét, hogy indítson a magyarság egy nagyszabású, az összes erőket egybefoglaló, képes szépirodalmi hetilapot. Reméljük, hogy ez a felvetett eszme rövidesen megvalósul.

Ha a Felvidék költőit nézzük, azonnal megakad a szemünk Szereadai-Gruber Károlyon, a „Tavaszk” volt szerkesztőjén. Igazi lírikus, aki előtt dallam az élet; lelkivilága gazdag, színpompás szírvány. Elettfogása derült, szerelmi költészete megkapóan bensőséges.

Egészen más egyéniség Borka Géza, aki a „Vagyunk” hasábjain tűnt fel először; azóta önálló verseskötete (Bálatmalom) is megjelent. Az elszakított végek énekese ő, kinek dalaiban ott borong a gyönyörű Csallóköz, Vág völgy és Garam-mente minden fájdalma, könnye, szenvedése. A komáromi vár büszke, „Nec arte, nec Marte” jeligés kőszüzéről így dalol: „... Kavargó fellegekből ha néha Klapka lelke Viharzó éji órán leszáll a vén kövekre S a kőszüz jeligéjét bötüvén eltünődik: Olyankor sajjó búval a várnak ősi szobra Fügés kemény kezével dacos szemét befogja, S haragvó lángos arcán egy könnyecsepp gördül végig.” Hangjában, kifejezőmódjában erősen modern; költészetének főjellegvonása: tiszta nemzeti érzés és a törhetetlen kitartás gondolata.

Talán egyik legnagyobb tehetség a Felvidéken a költő-pap: Mécs László, akit az „Élet” lapjairól ismer már a magyar közönség. Hazafiúi fájdalom és mély vallásos érzés: ezek Mécs László költészetének fő motívumai. Egyik legszebb verse a „Karácsony a Kárpátok alján” (Élet, 1922. dec. 24.): „Naptamadattól naplenyugtig csendőrszurony feszül az égnek: Úgy tartják az áleszillagokkal kieif-

rált rongyos horizontot . . . Hol most az angyal? Az, ki régen ez éjen békeszárnnyat bontott? Szuronyban szárnya fennakadt és megfagyott ajkán az ének."

A nemzeti fájdalom megszólaltatója Wallentiny Dezső is. Kétségbeesve látja a magyarság romlását: „A vén Vezúv csatára támadt, Halálos volt a láрма, És aztán csönd . . . S halálnál rosszabb lomhán — Jött, ömlött a láva . . . Csákányt neki! . . . Pompeji alszik — A megmeredett rög alatt. Vagy felrázzuk s napfényre hozzuk kincsét, Vagy szívünk megszakad“ (Magyar Pompéji). Költészete nem egyoldalú, felőle sok-sok kedves témát is (Vers a himzések poéziséről stb.).

A régi írónemzedék tagja a lévai Kersék János, akinek szép és igaz melegséggel, szívvel megírt költeményeit az egész Felvidék olvassa. Munkái (Csitri dalok stb.) mélyek, igaz, érző, magyar lélekre vallanak. Vannak nála tehetségesebb, izmosabb erők, de gyöngéd, finom érzésben Kersék Jánost senki sem múlja felül.

Támás Lajos a legfiatalabb poéták közé tartozik, de versei kétségtelenül nagy erőről tanuskodnak. László Angela, ki a „Tavaszi“-ban mutatkozott be, szintén megnyerő költő, versei kedvesek.

Az „Új Auróra“ írógárdájához tartoznak még: Simon Mihály, Knapp Vince, Páll Miklós, Telek A. Sándor. Mindnyájan most indultak el a költészet útján és szorgalommal, igyekezettel dolgoznak a magyarság szellemi javaiért.

Ezeknek a poétáknak legnagyobb része fiatal, életerős tehetség. Hibáik, fogyatkozásaik mindenestre vannak, talán az összehasonlítást sem állanak ki az anyaország, vagy Erdély költőivel munkájuk, mindamellett dicséretet és elismerést érdemel: az elnyomott és fenyegetett magyar öntudatnak ők az ébrentartói a Felvidéken.

A prózaírodalom még fejletlenebb, mint a költészet. Van néhány elismert tehetség, egy-két kiváló novellista, de a fejlődés csak lassan indul meg; itt is az „Új Auróra“ a vezető.

Jankovics Marcellt mondhatjuk talán a legjobb, legismertebb novellistának a Felvidéken. A „Tavaszi“ és egyéb lapok hasábjain igen sok értékes dolga jelent meg. (Álmatlan éjt-

szakák.) Stílusa friss, élvezetes és magyaros. Elismert jó író Vajda Ernő, kinek novelláit, elbeszéléseit szelvényben-hosszában olvassák. Szerkesztette Pozsonyban a „Revü“-t is. Holly Jenő szintén ismert író, elbeszéléseit szívesen olvassa a magyar közönség. Élénk feltűnést keltettek Jaczkó Olga elbeszélései, melyek írójuk izmos tehetségéről tanuskodnak. A pozsonyi Toldy-Kör 1922. évi novellapályázatán a díjat — Esterházy gróf díját — Kopesányi Gyula nyerte el „Zobor alján“ c. novellájával. Kedvelt elbeszélők még: Rajesányi Gyula, Bauer Ferenc, Aixinger László, Sziklay Ferenc.

A dráma terén nincsen termelés. Két népszínmű-pályázat sikerrel járt ugyan (Tichy Lajos: Zsuzsika rózsája, — Katóka őrmesterné), de igazi, értékes drámaírói nincsenek jelenleg a Felvidéknek. Megemlíthetjük Kersék János két kedves kis játékát: a „Büvös kút“-at és a „Lázadó babák“-at.

Az irodalmi körök közül (Kazinczy-Társaság, Kassa; Jókai-Kör, Komárom; Toldy-Kör, Pozsony) a pozsonyi Toldy-kör fejt ki legnagyobb tevékenységet. Pályázatok hirdetésével igyekeznek új erőket belevonni a felvidéki magyar írói életbe, irodalmi előadások és ünnepségek tartásával ünnepli meg költészetünk nagyjainak évfordulóját.

A Pozsonyban rendezett hatalmas arányú Petőfi-ünnepségek egyesítették az egész Felvidék magyarságát. Január havában büszke örömmel ünnepelték Madách Imre évfordulóját, hiszen az alsó-sztrégovai költő a Felvidék szülőtte volt!

Ölvedi László.

A német regény a világháború után. A háború utáni regénytermelés nagy kaoszából nem bontakozott ki még egyetlen egy nagyvonalú egyéniség sem, aki új irányt szabott volna a német regényirodalom fejlődésének. A nagy háború messze földrészekre való kiterjedtségével és az azt követő összeomlás ezerszínű problémáival rengeteg, soha nem sejtett élménygazdagodást jelent ugyan, de az élmények még sokkal frissebbek, a problémák sokkal bonyolultabbak, mintsem hogy hatásuk már most jelentékenyen érezhetővé válnék. Mégis tagadhatatlan, hogy bizonyos elhajlások mutatkoznak a

háborúelőtti regénytől, melyeknek oka egyrészt a közönség megváltozott ízlésében, másrészt az ifjú regényíró-generáció újszerű törekvéseiben keresendő.

A közönség betege a mai időknek: soha nem fáj még annyira az élet, mint most, soha nem nyújtott olyan kevés örömet, mint most. Ez a kor nem kedvez a Zola-féle naturalizmusnak, nem a D'Annunzio-féle lélek-analízisnek, de még az egészséges realizmusnak sem. Pedig ezek voltak a német regényirodalomnak (mely ritkán dicsekedhetett önmálló kezdeményezéssel) háborúelőtti főbb irányai. A mai olvasóközönség menekülni akar az élettől és szimptomatikus jelenség, hogy újra divatosá válnak a romantikusok, leginkább pedig E. Th. A. Hoffmann. Halálának tavalyi százéves fordulója nem egyszerű évszám-ünneplés volt, hanem szellemének valóságos újjáéledését jelentette. A titokzatos, a borzalmast, a metafizikait hajszolja a mai ember fáradt idegzete s ez tette Hans Heinz Ewers-t a legnépszerűbb német regényíróvá (egyik kritikus megkoekázta azt a kijelentést, hogy Ewers a legnagyobb regényíró, mert művei — eddig még soha utól nem ért példányszámban kelnek el!). Ewers Hofmannon kívül Edgar Allan Poehez járt iskolába és kétségtelen virtuózitással egyesíti szenzációt hajhászó műveiben a nyers naturalizmust a szimbolizmussal. Regényei egy beteg kor számára íródtak s aligha fogják azt túlélni.

A Spielhagen-Sudermann-féle szociális regényeknek nem akadt folytatása. A nép, a tömeg, amelynek felszabadítását ezek az egykor annyira népszerű irányregények célozták, uralomra került, de a hozzá fűzött várakozásokat nem tudta valóra váltani: a szociális nyomor nagyobb, mint valaha volt, a társadalmi problémák pedig megoldás helyett még bonyolultabbakká váltak. A tömeg továbbra is ösztönei után indul és a népfelvilágosítás (elég a német Volkshochschule-k teljes esődjére utalni) kudarcot vallott. A sok céltalan és végzetes kísérletezés után most fásult kiábrándulás üli meg a lelkeket s ez szinte drámai erővel jut Franz Herwig regényében („St. Sebastian in Wedding“) kifejezésre. Egy ifjú szerzetes elhagyja nyugal-

mas kolostorát és eltelve a szenvedé-
bermiség iránti szeretettől, Berlin
legnyomorúságosabb munkásnegye-
dében, Weddingben beáll a munká-
sok közé munkásnak. Hiszi, hogy
nem papirosreformok, hanem szere-
tetet sugárzó, a nyomorban is fen-
költ emberi élet hoznak megváltást
az emberi társadalomnak. Végre is
a munkások, akikkel megosztja
utolsó filléréit, akikért többször koc-
kára teszi életét, halálra kövezik.
Bármennyire is Fogazzaro „Il Santo-
“jára emlékeztessen ez a regény,
mégis teljesen a mi napjaink han-
gukat tükrözteti, amikor az ide-
ális, nem demagóg munkászé-
rők tragédiáját rajzolja.

A mában való csalódás kiütözik
Hermann Sudermann most megjelent
könyvéből: a „Bilderbuch meiner
Jugend“-ból is. A még mindig sokat
olvasott író, aki életpályáját a szoci-
áldemokraták táborában kezdte
meg, keserűen látja elveinek „győ-
zelmét“ és visszamenekül ifjúkorába.
G. Hauptmann egy helyen azt
mondja: „Die Jugend legt die Fun-
damente aller unserer künftigen
Werke in unseren Geist“. Mintha
Sudermann visszaemlékezése ennek
a mondásnak igazolása volna: sor-
ban elvonulnak előttünk regényalak-
jainak élő képmásai, ráismerünk
Frau Sorge-ra anyjában, a „Katzen-
steg“ szereplőire barátaiban, sőt
megkísérli „Das hohe Lied“ erotiká-
ját is igazolni saját élményeivel. Az
erotika általában nagy szerepet ját-
szik e könyvben is és ifjúkori élmé-
nyeinek leplezetlen feltárása eme-
lyítően hat. Diszharmonikus munka:
a hatvanöt éves író felülemelkedő
megértés helyett gúnnyal tekint
vissza ifjú-magára, és szinte győ-
nyörűséggel dicsekszik el ifjúkori
botlásaival. Csak (még elő) anyjának
alakja áll előtte felmagasztosulva,
fiú szeretettől körülrajongva.

Elmúlt korok felelevenítése jel-
lemző sajátysága a mai német regény-
irodalomnak s a történelmi regé-
nyek sosem voltak annyira divat-
ban, mint most. Clara Viebig, aki-
nek alakja messze kimagaslik a ha-
talmatlan megnövekedett írónői gár-
dából, csak nemrég adta ki legújabb
történelmi regényét: „Unter dem
Freiheitsbaum“ címmel. Cselekménye
az írónő forrón szeretett szülőföld-
jén, a Rajna-mellékén játszódik, a
XVIII. században, a francia forra-

dalom idejében. A helyszín aktuális jelentőséget is biztosít a regénynek, amelyet legutóbb Hans Janson is igyekezett kiaknázni „*Rhein-Not*” című regényében. A francia sans-culotte-ok pusztítva járnak végig a német földet, akárcsak most a fekete csapatok. Persze Clara Viebig művésze az aktualitáson túlmenő értéket biztosít nagy tetszéssel fogadott regényének.

Kétségtelenül a mától való menekülni akarás szüli az utóbbi időben tömegesen megjelenő irodalmi, biografikus regényeket is. Nagy egyéni-ségeket életrajza mindenkor fel-emelő olvasmány, különösen művészek, írók, költők életrajzáé, akik sokkal intenzívebben élnek az életet, mint a hétköznapi emberek, akiknek lelkében egész koruk visszatükröződik. Ma, amikor az emberi lelkek tehetetlenül küzdenek a rájuk zúduló életproblémákkal, amikor lassú, nagy változások érlelődnek, kétszeresen tanulságos beletemetkezni elmúlt nagyok élettörténetébe és felismerni, hogy a leglényegesebb, legdöntőbb emberi problémák örökké változatlanok. A termelés az utóbbi négy évben (1919—1922) e téren oly nagy, hogy kénytelenek vagyunk egyszerű felsorolásra szorítkozni, csak a leglényegesebbeket kiemelve. Az osztrák Egid Filek E. Th. A. Hoffmannak emelt emléket („*Der schwarze Strich*”), Goethéről Clara Höfer ír („*Goethe's Ehe*”), hű fel-olvasójáról Arnold Zweig („*Der Gehilfe*”). Julius Berstl Bürgert választja regénye hőségének („*Überall Molly und Liebe*”), Bruno Willes pedig Hölderlint („*Hölderlin und seine heimliche Maid*”). Wagnerről egy hatalmas regény jelenik meg Zdenko v. Kraft tollából, s végéig Adam Müller-Gutenbrunn, a bansági svábságnak magyargyűlölő írója, hatyúdalaként megírja Lenau élet-regényét két részben. (I. *Sein Vaterhaus*. II. *Dämonische Jahre*.) — Mindezen regényekben a hősök kilépnek az irodalomtörténet adta elvont kereteikből, hús és vér alakokká válnak, emberekké, nagy erényekkel és nagy hibákkal, közelükbe férkö-zünk és megértjük őket. Persze ritkán sikerül az íróknak valóban mű-vészt adniuk és nem mindig tudnak megbirkózni az alakítás megkötött-ségével.

Eduard Stucken, zenei nyelvű drá-

mák ismert szerzője „*Die weissen Götter*” című négykötetes regényében az aztékok földjére vezet bennünket és két kultúra összecsapását mutatja be, mely a fehér faj győzel-mével végződik. A kalandos regé-nyek, akárcsak a harmincéves há-ború után, ismét virágkorukat élik, de Stucken fantasztikus műve szim-bolikus mélységével dícséretes ki-vételt jelent.

Kevés író mer hozzányúlni a ma problémáihoz. Így Wilhelm Hegeler, aki hosszú ideig visszavonultan élt, most megjelent „*Der verschüttete Mensch*” című regényében a háború utáni viszonyokat rajzolja, de a leg-égetőbb kérdésekre nem tud feleletet adni. Walter Bloem a zsidókérdést kívánja megoldani egy terjedős regény („*Brüderlichkeit*”) keretében, kevés sikerrel. Thomas Mann regény helyett politikai írásokban (Politische Bekenntnisse eines Unpolitischen); „*Die deutsche Republik*”) foglal állást a mai helyzettel szem-ben, múltó szenzációt aratva.

Közben pedig egy új generáció kezd szót kérni, melynek sok a mon-danivalója, de még nem találta meg sajátos kifejezési formáját. A világ-háború megakasztotta fejlődésében, pedig a regényírás hosszú élmény-érlelést követel. Hisszük, hogy ha-marosan megküzdi a formai nehézségekkel és megteremti az új kor új regényét.

(Berlin.)

Farkas Gyula.

A mai olasz irodalom. Ha a modern olasz irodalomról esik szó, közönségünknek bizonyára mindenekelőtt egy költő és egy művészi irány jut eszébe: D'Annunzio és a futurizmus. Nagyon különböző értelemben, de mindakettő a múlté. D'Annunzio kész egyéniség. Alig várható már tőle, hogy egy fejledező új világnézet vagy érzésmód kifejezést találjon lantján. A futurizmus halott. A mű-vészetből minden gondolati elemet ki akart kapcsolni, a tiszta érzést, a hamisítatlan emlékképet a nyelv logi-kumától be nem moeskoltan akarta elénk vetíteni értelmetlen szótágok, tipográfiai különbségek, matematikai jelek segítségével. A *Dinamo* számaait meg a „*Bif* § 2 + 18”-okat ma már senki komolyan nem veszi.

D'Annunzio a múlté, mert a „mes-ter” megszólítás jár neki, a koravén futurizmus csődöt mondott, mert el-

dobta a költészet kifejező eszközét, a nyelvet.

Milyen a ma olasz irodalma?

Kezdjük a felszínen. A háború után mindenütt rendkívül megnőtt és részben kicserélődött az olvasóközönség. Olaszországban ötszörte annyi ember vesz ma könyvet, mint régen. Ennek az új közönségnek ízlése nagyjából még műveletlen, tehát a látszólag legkönnyebb fajsúlyú műfajhoz fordul. Falja a regényeket. A kiadók sietnek ennek a könnyen teljesíthető követelménynek megfelelni. Így keletkezik egy irodalom, mely a közönség napi ízléséhez igazodik s mely nagy példányszámban nyomtatott regényeket dob piacra. Természetesen főleg a nagyvilági életet rajzoló mondaine-elbeszéléseknek van nagy keletjük. Nem szólnak bizonyos fajta újságírókról, kik ilyenkor föl szokták fedezni íróvolumukat és ontják a pornografikus és detektívregényeket. Akadt azonban ennek az iránynak egy kitünő és termékeny írója: a nálunk is kedvelt *Guido da Verona*. Igazi „déraciné”, ki eladja birtokát, hogy versenyistállót tartson. Kitünően ismeri a nagyvilági élet lélektanát, színes képzelete biztosan építi föl a cselekményt, drámai erővel köti meg az elbeszélés csomóját, úgyhogy témáját csaknem mindig sikerül lebilincselővé, érdekessé varázsolnia.

Ez alatt az elegáns életet többkevesebb megfigyelőképességgel rajzoló regényáradat alatt tovább buznognak a régi hagyomány forrásai. Nyugat-Európa egyik országában sincs meg annyira minden vidéknek, minden nyelvjárásnak a maga huzamos hagyományokra visszatekintő irodalma, mint Olaszországban. A franciáknak a „regionalizmus”-t mesterségesen kellett csinálniok, az olaszoknál magától terem. Az írók ma is szívesen tanulmányozzák kis falujuk, városkájuk, vidékük életét és embereit. *Grazia Deledda* legújabb regénye (Az élők Istene 1922), *Luigi Capuana* szicíliai színjátéka: ebben a körben mozognak. Az előbbi regények kozmopolita légköre után szívesen pihenünk meg náluk.

Mélyebben férfoizunk már a mai olasz lélekhez azokat a műveket olvasva, melyek az utolsó évek nemzeti lelkesültségét és szenvedéseit igyekeznek rajzolni. Természetesen sok köztük az önéletírás, melyek

azonban csak kivételesen emelkednek arra a művészi magaslatra, melyet *D'Annunzio* ért el legújabb könyvével. Címe: „Notturmo”. Talán a mester legszebb, legőszintébb, legharmonikusabb könyve. Repülőgépe lezuhant a harcúterén. Egy kórházszoza éjjeli sötétjében orvosai teljes modulatlanúságra kárhoztatták, hogy szeme meggyógyuljon. Nem bír kriptájában tétlenül feküdni s vékony kis papírszalagokra írni kezd a sötétben... írni kezdi a világosság könyvét. Sértett szeme beteg retináján furcsa, színes karikák kavargóznak, azután alakokká, képekké változnak. Élete, emlékei, művészi rajongása, lelkes és szomorú harcúteri benyomásai egymás után elevenülnek meg előtte. Erzései most örülten összegabalyodnak, majd ódai szárnyalással dicsérik Róma nagyságát, vagy csendesen elsimulva emlékeznek meg pescarai gyermekeveiről, a szerencsétlen édesanyjáról. *D'Annunzio* most beszél először róluk, mikor a körötte szorgoskodó gyengéd Renata egyedül képviseli számára a világot. Az egész szimfónián valami nagy emberszeretet cseng végig. Líra ennek a könyvnek szövete is, mint *D'Annunzio* minden regényéé. Csakhogy itten melódia és hangszereles teljesen fedik egymást. Nem az élet mindennapi körülményeit igyekszik líraivá fölesigálni, hanem saját rendkívüli érzéseit önti az őket megillető kifejezésbe. Az a diszsonancia, mely *D'Annunzio* regényeiben sokszor tárgy és hang között mutatkozik, itt harmóniába olvad.

Olaszország másik nagy irodalmi eseménye a háború óta egy kritikusknak, *G. A. Borgesenek* „Rubé” című regénye volt. Társadalmi regény, mely a mai nemzedék küzdelmeinek és lelki válságának kívánja képét adni. Hőse vágyva keresi a tért, melyen hasznos tevékenységet fejthet ki, de lassanként mindenből kiábrándul. Beleveti magát a háborúba, hogy azután végül egy bolognai bolsevista tüntetésben lelje halálát, anélkül hogy ennek az eszmének lenne a vértanúja. A filozófia nagy kérdésein, az élet értelmén való tételődés, az egyéni ambíció, melyből azonban hiányzik a Julien Sorel egézséges hite az életben, lennének tehát jellemzők az új nemzedék lelkiállapotára.

Ennek nyomai tényleg meglátásza-

nak a mai olasz irodalomban is. Itt azonban egy gyors pillantást kell vetnünk az olasz filozófiára, mert *Benedetto Croce* és *Giovanni Gentile* könyvei nem tisztán filozófiai szakmunkák, hanem már tetszetős megírásuk folytán is tágabb közönséghez szólnak. Mindkettő a Roberto Ardigò által képviselt pozitívizmus intermezója után a hegeli idealizmushoz tér vissza. A pozitívizmus életfelfogásában a világ valóban olyan, amilyenek érzékeink mutatják; filozófiájának tehát annyi ágazata van, ahány módja lehetséges a természet és élet megnyilatkozásának. Az idealizmus számára az egyedüli valóság a megismerő *Enje*, melyben a világ bizonyos módon tükröződik. Filozófiájának egyetlen tárgya tehát a lélek (*lo spirito*) s a természettudományok szerinte csak gyakorlati értékkel bírnak. Benedetto Croce főleg az Esztetikát dolgozta ki bőven rendszerében s mint gyakorló kritikus, ő volt különösen az utóbbi évtizedek irodalmi életének eleven lelkiismerete. Giovanni Gentile viszont azt a végső következtetést vonja le az idealizmusból, hogy a bölcsészet feladata a mai egyének, nemzetek, az emberiség lelkének kiképzése a mult és jelen segítségével a jövő érdekében. Ő teremtette meg tulajdonképpen az eddig elhanyagolt olasz filozófiát is, megírva annak történetét, kiemelve fontosságát az emberi gondolkodás történetében. De mivel egyszerűsmind nevelni is akar, a filozófia — számára — összeforr a nevelés tudományával. Ez az *aktualizmus*. Giovanni Gentile jelenleg közoktatásügyi miniszter s azon igyekszik, hogy eszméit megvalósítsa. A pozitívizmus „minél több ismeretet közölni!” elvével szemben a *lélekképzés* álláspontját juttatja érvényre a közoktatásban.

Mindez eléggé megokolja azt a tágabb körű érdeklődést, melyet ma az olasz közönség filozófiai eszmék iránt mutat. Az írók természetesen tovább mennek. Az egyedüli valóság az *En*. De ugyan tényleg valóság-e ez? Hiszen mindenkinek megvan a maga külön lelki tükre, tehát ahány ember, annyiféle igazság. Sőt ugyanaz az egyén is folyton változik. „Multam és jelenem közt — mondja az egyik író (Bone) — egyetlen híd van: a nevem“.

El kellett ezeket mondanunk, hogy

némi fogalmat alkothassunk magunknak arról az íróról, kiről ma legtovább szó esik Olaszországban: *Luigi Pirandello*-ról.

Az olasz színházak leglelkesebb tapsai ma ennek a Sziciliából Rómába származott tanárnak szólnak. Írói pályáját novellákkal és regényekkel kezdte, melyekben mind szabadabban bontakozik ki életnézete és keserű világfelfogása. Ő maga művészetét „humorizmusnak“ nevezi, azt értve ezen, hogy az élet kettős arculatát — a szomorút és komikust — egy pillantásban akarja felölelni. Neki az ember önmagába zárt titok, egy mozdulatot sem tehet anélkül, hogy a többiek félre ne magyaráznák, egy napot sem élhet, hogy önmagával összeütközésbe ne kerülne. Ha az ilyen ember mégis cselekedni akar; ha lázasan iparkodik egyéniségét érvényesíteni és megértetni, mert ennek belső szükségét érzi; ha közben folyton elemzi önmagát s vizsga szemmel igyekszik mások lelkébe látni, — akkor a legkülönösebb problémák és lelki összeütközések robbannak ki a közönséges élet köznapi eseményeiből is. Ebben áll Pirandello drámáinak különös varázsa. Sokszor nincs is megoldásuk, mert nem is lehet. A megkínzott emberek visszatérnek lelki börtönükbe, vagy végül is belenyugszanak, hogy azt a szerepet játsszák, amit mások nekik tulajdonítanak. Pirandello precíz, száraz, meztelen prózájának ez a legjellemzőbb mondata: „nem értem...“

Eszerint tehát — Pirandello színpadán — senki saját egyéniségét hamisítatlanul nem játszhatja az életben! Azaz mégis, van két kivétel: az őriilt, kit mindenki meghagy „tévhitében“; és a művészalkotta egyéniség. Az előbbit a „IV. Henrik“-ben, az utóbbit a „Hat személy szerzöt keres“ című darabjában mutatja be Pirandello. 1917 óta tizenegy darabját adták elő olasz és külföldi színpadokon. Ez a kettő avatta méltán a legnagyobb sikert.

Pirandello mellett még *Roberto Bracco* pszichológiai drámáit és *Sem Benelli* történeti darabját kell megemlítenünk.

Az idealizmus, melyből az olasz filozófia új erőt és hitet merített, valami keserű székszpis forrásává lett tehát a költészet számára. Részben ennek is tulajdonítható, hogy igazi

nagy lírikus nem jelentkezik ma Carducci és D'Annunzio örökségeért.

Van azonban az olasz idealizmusnak egy harmadik arca is. Ha Pirandellónak véletlenül eszébe jutna e három arcot drámává „humorizálni“, ez utolsó kétségtelenül *Giovanni Papini*-ről mintázná. Az is a filozófiából indult ki. Végiglelkesegett minden gondolatrendszer, míg könyvet írt a „Filozófia alkonyá“-ról. Volt futurista, szerkesztett irodalmi és háborúra lázító nacionalista folyóiratot, míg mindentől kiábrándulva, megírta lelki kálváriájának megkapó elmékiratait. 1915 óta teljesen a költészet felé fordult. Ma klasszikus, hívő katolikus és pacifista — bizonyosság rá a „Jézus élete“. (1921.) Egymásra következő nagy freskókat kapunk ebben a könyvben, mely nem a tudós, hanem a költő műve. Egyedüli forrásai az evangéliumok és még néhány nélkülözhetetlen könyv. Közben történeti, erkölcsi, vallásos reflexiók, szimbólikus magyarázatok szövődnek az elbeszélésbe, melyek gyakran egészen egyéniék és aktuálisak: így mikor a kapitalizmus és a gyűlölködés ellen irányulnak. Mert Papini itt is forradalmár. A katolicizmus szerepét egyéni, modern beállításban látja. Sem a renaissance-festészet csinos, tiszta kis Betlehemének, sem a megalkuvó langyos hitnek nem barátja. Jézus életének örök igazságát akarja a mai emberek lelkéhez közelebb hozni, mert szerinte az a mag, melyet a Megváltó elvetett, máig sem csirázott ki. S Papini ma Olaszországnak kétségtelenül egyik legkiválóbb prózaírója. Metsző hangú, vagdalkozó kritikáinak félelmetes éle csilán fel a „Jézus életé“-nek nem egy lapján is.

Ezek röviden az új olasz irodalom irányai és legfontosabb írói. Sokan úgy látják, hogy szabad szárnyalását, a mult nagy hagyományainak továbblendülését megakasztja túlságos érzékenysége gondolatok, filozófiai problémák iránt. Az ifjabb kritika sóvárogva várja a nagy költőt, Carducci, D'Annunzio örökösét, ki még a jövőben késik, s vágyóvda hívja a fantáziát. *Kastner Jenő.*

ÚJABB MŰKINCS-LELETEK

Szoborleletek Athénben. A görög archaikus művészetnek az az utolsó korszaka, midőn a kelet merev szel-

lemének és formai kötöttségének bilincseit lerázva, fiatalos merészséggel és a fölfedező örömmel fog hozzá a test és a lélek felszabadításához, még a legavatottabbak részére is minduntalan meglepetéssel szolgál. Ilyen örvendetes meglepetést hoztak azok a szobortalapzatok, melyek az elmúlt esztendőben a Dipylon tájékán Themistokles falaiból kerültek elő. A talapzatokat gazdag reliefdísz borítja, melyeknek tárgyva egy hadbavonulási jelenet kivételével: a palestrák élete. Itt egy a modern hockey-ra emlékeztető labdajáték kezdő fázisát látjuk magunk előtt, amint két előrehajló ifjú kampós bottal igyekszik a földön fekvő labdát mögöttük feszülten várakozó csapatársaik felé gurítani, hogy részükre a kezdő ütést biztosítsa. Amott előkelő athéni ifjak gyakorolják magukat a gerelyvetésben, futásban és labdabobásban. Egy harmadik reliefen pedig két egymással szembenülő ifjú azzal szórakozik, hogy poráron tartott kutyát és macskát úszítanak egymásra. A mozdulatok mindenütt telve vannak a friss megfigyelés közvetlenségével, de az első próbálkozás érdekessége is érzik még rajtuk. A művész a hátsó nézet ábrázolásától sem riadt vissza, a gerelyvető testtartásának és hajlásának merész ritmusában pedig már benne van Myron és Pythagoras művészetének az ígérete. Ezek a reliefek Kleisthenes Athénjének a termékei. 510 és 500 között, abban az időben készültek, midőn a görögség az emberi test esodálatos dinamikai készséget, atletikai kultúrájával kifejlesztve, azt a művészi ábrázolás legmagasabb érték kategóriájává avatta. Oly művészeti korszak alkotásaival állunk szemben, mely nem fél a problémától, hanem keresi őket. Ez a szellemi mozgékonyosság, a kutatásnak, a keresésnek, a törekvésnek ez a nyughatlan ösztöne a görögség kulturális világjelentőségének a talizmánja. A mozgásban levő emberi testnek azt a minden nehézséggel szembenező, szenvedélyes kultuszát, amiről ezek a reliefek tanúskodnak, eddig csak az egykorú edényfestők alkotásairól ismertük. A mozdulatábrázolás problémájának ezek a fanatikusai nem győznek betelni megfigyeléseik értékesítésével. Ezeknek a szenvedélyes keresőknek a szelleme és felfogása él a mi reliefjeinken, melyek különösen a „Panaitios mester“ edényképei-

vel mutatnak testvéri rokonságot. Mintha ugyanaz a kéz, mely ott esetleg dolgozott, itt vésőhöz nyúlt volna. Hogy az ilyen, kettős hivatásnak élő szobrász-festők Kleisthenes Athénjében mindennaposak voltak, annak egy ugyancsak a Themistokles falaiból előkerült további talapat szolgáltatva érdekes bizonyosságát, melynek ülő istennőt ábrázoló képe mellett Endoios művészjelzését olvassuk, akit eddig csupán mint szobrászt ismertünk. Endoios is egyik tagja annak a halhatatlan, prometheusi nemzedéknek, mely minden téren merészen előretörve végezte el az ember testi és lelki fölszabadításának munkáját s ezzel évezredekre kihatólag alapvetője lett az általános emberi kultúrának.

Gazdag leletek az egyiptomi királysírok völgyében. Néhány hete csodás egyiptomi leletek híre járta be világszerte a sajtót, melyről most érkezett az első hiteles, rövid tudósítás. Az angol ásatók Theba mellett, a Nilus nyugati partján, a mai Luxorral szemben sziklába vájt kamrasorra bukkantak, mely IV. Amenophis (meghalt 1358-ban Kr. e.) örökösének és vejének Tutanchamon királynak érintetlen sírfölszerelését tartalmazta. Maga a királysír, melyet már évekkel ezelőtt fölfedeztek, teljesen üres volt. Kétségtelen tehát, hogy az új birodalom idején divó gyakorlatnak megfelelőleg ez esetben is röviddel Tutanchamon halála után sírja fölszerelését a sírrablók elől sziklába vájt kamrákba rejtették. A rejtekhely bejáratán még rajta volt az egyiptomi peesét. Az eddig átkutatott két kamrában egymás után kerültek elő: az állami trónus, három isten- és oroszánfejekkel díszített, aranyozott ágy, berakott, tarka féldrágakövel díszített székek és ládák, melyek közül az egyiket kívül vadászati jelenetek képei borítják. A sírfölszereléshez tartozott továbbá négy harci szekér, melyek egyikén még rajta feküdt a kocsivezető leopárdbőrököténye. Az egyik aranyozott széket a király és a királyné képmása díszíti. A negyedik, még ki nem bontott kamra bejáratánál a király két életnagyságú, aszfalttal bevont szobra állott. Az egyiptomi történet szempontjából a legérdekesebb és nagy reményekre jogosító lelet: egy láda papyrustekeres, melyeknek tartalma valószínű-

leg fényt fog deríteni a Tell Amarna-korszakot követő nagy átalakulásokra, melyek ma még meglehetősen homályba vesznek. Remélhetőleg tisztább képet kapunk azokról a vallási mozgalmakról, melyek eredményeként a IV. Amenophis által meghonosított Aton-kultuszt ismét az ősi Amon tisztelete váltotta föl. Az egyiptomi ellenreformációnak ez az időszaka éppen Tutanchamon uralkodása idejére esik, akinek megváltoztatott neve: a IV. Amenophis haláláig viselt Tutanchaton helyett fölvevő Tutanchamon név is híven tükrözteti a nagyjelentőségű átalakulást. Az egyiptomi művészet és művelődéstörténeti kutatás feszült várakozással tekinthet a további kamrák kibontása és a lelet publikációja elé. London közvéleményét az elmúlt év folyamán az egyiptomi művészet más kapcsolatban is foglalkoztatta. Ebben az esztendőben rendezett a Burlington Fine Arts Club gyűjteményes kiállítását az angol magántulajdonban levő egyiptomi emlékekből. A kiállításban összegyűlt nagyszerű anyag pompásan illusztrált, tudományos katalógusa is már megjelent. (Burlington Fine Arts Club, Catalogue of an Exhibition of Ancient Egyptian Art, London 1922). A magyar tudományosság az ilyen és hasonló nagyfontosságú tudományos eseményekről a mai helyzetben, sajnos, csak utólag és másodkézből szerezhet tudomást, sőt arra is alig van kilátás, hogy a Burlington Fine Arts Club most megjelent díszes katalógusát az illetékes szakkönyvtárak valamelyike megszerezhesse. Ez a szomorú elszigeteltség a magyar tudományok mindegyikét válságba sodorta, de ez a válság sehol sem érezeti oly bénítón hatását, mint a szemléletre, az emlékmennyel való állandó kapcsolatra utalt történeti tudomány: a művészettörténet terén, melynek a mai helyzet eredményes egyetemi tanítását is veszélyezteti. Azokat az élményeket és tanúságokat, miket a fiatal kutató számára a klasszikus művészeti városok s a nagy európai múzeumok áttanulmányozása nyújt, a legjobb előadás s a legbuzgóbb könyvkészültség sem pótolhatja.

Az aricciai Diana. Az utóbbi évek itáliai leletei sorában jelentőségre messze kimagaslik az az életnagysá-

gon felüli nagyszerű Diana-szobor, mely 1919-ben az aricciai Diana-szentély egyik exedrájából került elő s melyet azóta a római Musei Nazionalében helyeztek el. A szobor, mely az istennőt nehéz, széles hátú redőkben alászakadó peposban ábrázolja, stílusában és felfogásában közeli rokonságban áll Pheidias Athena Parthenosával. (V. ö. Hekler: Pheidias művészete.) Fejtípusáról több másolat maradt fenn, melyek között a nápolyi ú. n. Hera Farnese a legismertebb. Valószínű, hogy az aricciai Diana mestere számára magának Pheidiasnak egy Kr. e. 440 körül keletkezett alkotása szolgáltatta a mintaképet. Egyes részletekben azonban, úgy látszik, nem követte teljesen híven az eredetit. Szoborunk a görög Artemis-eszmény fejlődésére is érdekes világot vet. A IV. századi Artemis-típusok karesú előkelőségével és ürge mozgékonyásával szemben, mint látjuk, az V. század Artemis-eszményét ünnepi nyugalom és komoly nagyszerűség hatja át. Széles, nehéz arányait és viseletét más V. századi istennőábrázolásokban is megtaláljuk. Az aricciai Diana a római Villa Albani Artemis-szoborának tanúsága szerint balját valószínűleg fáklyára vagy lándzsára támasztotta, jobbában pedig vadásztermészetére utaló szarvasborjút tarthatott.

Etruszk szoborleletek Vejiből. Az ókori írott forrásokban szétszórt művészettörténeti adatok megerősítését vagy cáfolatát, helyreigazítását vagy kiegészítését az ásó munkája hozza meg, mely történelmet teremt s melynek nyomán nemcsak egyes művészegyéniségek, hanem egész korszakok támadnak új életre. Az utóbbi évtizedekben mind nagyobb arányokban megindult rendszeres ásatások a történeti értéktermelés nagyszerű laboratóriumaivá lettek. E kutató munka eredményességének a néhány év előtt Veji területén megkezdett

ásatások is meglepő bizonyosságát szolgáltatták, melyek Pliniusnak Vejiben a Kr. e. VI. század végén Vulca vezetésével virágzó etruszk szobrásziskolára vonatkozó, sokszor kétségbevonat adatait végérvényesen megerősítették. Vulca az egyetlen bennszülött etruszk szobrász, akinek működéséről írott forrásaink alapján tudomásunk van. Jelentőségét bizonyítja, hogy Rómába is meghívták s megbízták a capitoliumi Jupitertemplom (509 Kr. e.) kultuszszoborának és külső szobordíszének elkészítésével. Ezekkel a Pliniusból mértett adatokkal kapcsolatban megbecsülhetetlen fontossága van annak a pompás archaikus terrakottacsoportnak, melynek töredékeit 1916-ban Veji területén az ásó felszínre hozta s amely azóta a római Villa Papa Giulioiban elhelyezett múzeumba került. Az életnagyságú, 4 alakot magában foglaló csoport Apolló küzdelmét ábrázolta Heraklessel a szarvastehénért Mercurius és Diana jelenlétében. Legteljesebben a kilépő Apollo alakja maradt fenn, mely előredülő testtartásával, széles, nehézkes arányaival, duzzadó konturjával s ruha- és hajkezelésével a dekoratív csínra törekvő, derűs, életteljes jón művészet szellemét tükrözteti. Ez a szoborcsoport, mely eredeti polychromiáját is megőrizte — (a testszín: barna, a sárga ruhát vörösös-viola sávok tarkítják) — s melynek keletkezési ideje egybeesik a Kr. e. VI. század végén élt Vulca működésével, újabb bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy az etruszk művészet fejlődésében a jón befolyásnak minő döntő szerep jutott. A lelet szerencsés fölfedezője, Giglioli, helyes nyomon járt, mikor a szoborcsoportot Vulca műhelyével hozta kapcsolatba. Az ásó tehát ismét történetet teremtett. A legnagyobb etruszk szobrász egyénisége számunkra immár nemcsak pusztán név, hanem átélhető, eleven történeti valóság!

Hekler Antal.

KERESZTÉNY és KERESZTYÉN. Hogy egy szónak a köznyelvben kétféle alakja van, az magában véve még nem volna feltűnő jelenség, mert erre több más példa is akad. Pl. *üzenni és izenni, vörös és veres, bírók és bírák, brassói és brassai*, stb. De már joggal feltűnő lehet az a körülmény, hogy a címbeli szónak *keresztény* alakját csak a katolikusok, *keresztyén* alakját pedig csak a protestánsok használják. (A megmagyarosodott zsidók a többséghez, tehát a katolikusokhoz csatlakoztak.) Egy szó alakváltozatainak ilyen, vallások szerint való megoszlására nincsen ennél több példánk a köznyelvben, ez tehát egyetlen eset a maga nemében. Mi lehet a sajátoságos kétfelőségnek az oka?

A *keresztény* v. *keresztyén* szó nem magyar eredetű, hanem szláv jövevényszó, a szl. *krstjan* átvétele. Ennek a szláv *krstjan* alaknak a magyarban hangtörvényszerűen csakis *keresztyén* felelhet meg, s a protestantizmus elterjedése előtti korból származó kódexekben és egyéb régi iratokban, melyeket ezt *katholikus* papok írtak, valóban csak ezt, a *keresztyén* alakot találjuk. A XVI. században is katolikus és protestáns írók egyaránt csak ezt használják, míg végre a XVII. század elején egyszerre csak felbukkan az addig teljesen ismeretlen *keresztény* alak is. Hogy ki használta először, azt ma még nem tudjuk határozottan megmondani, de akárkitől származik is, nyilvánvaló, hogy téves okoskodás vezette alkotóját: nem tudván, hogy *keresztyén* szláv jövevényszó, hanem azt híven, hogy magyar képzés, még pedig a *kereszt* szónak valamilyen származéka, megütközött e *szó ty* hangján; azt hitte, hogy *keresztyén* talán csak hanyag kiejtésből keletkezett romlott alak, s azért ezé „javította“, hogy: *keresztény*. Hogy aztán ez az új alak éppen a katolikusok között terjedt el s vált idővel kizárólagossá, annak valószínűleg Pázmány Péter nagy tekintélye az oka, mert ő is ezt használta. Sőt nem lehetetlen, hogy éppen tőle származik ez a „javítás“, mert prédikációinak egyik helyén azt mondja, hogy: „A Krisztus keresztitől *keresztény* nevet viselünk“.

Ha már most azt kérdeznék valaki, hogy

a két alak közül melyik a helyesebb, minden esetre azt kellene mondanunk, hogy a *keresztyén*; nemcsak azért, mert régiebb, hanem azért is, mert természetes úton lett, s nem csak téves okoskodás szülötte. A nyelvi helyesség vagy helytelenség azonban csak relatív fogalom. Ha a *keresztény* alak még sokkal elfogadhatatlanabb módon keletkezett volna is, még akkor sem volna ma már okunk elítélni és kerülését ajánlani, mert már 300 éves multa tekinthet vissza, mert a magyarságnak igen nagy része állandóan használja, és mert egyáltalán nem bántja nyelvérzékünket. A nyelvújítás korában keletkezett *terv, elnök, zongora* szavak pl. tagadhatatlanul képtelen, sőt valósággal nevetséges módon vannak alkotva, keletkezésük korában meg is botránkoztak rajtuk az akkori magyarok, de mi gyermekkorunk óta annyira megszoktuk őket, hogy cseppet sem bántják nyelvérzékünket. Eppen így nem bántja már a *keresztény* alak sem. Ha valóságos vonatkozások nem fűződnenek hozzájuk, akkor a *keresztény* vagy *keresztyén* alak használata ma már éppen olyan jelentéktelen kérdés volna, mint pl. az *izenni* vagy *üzenni* használatáé.

Horger Antal.

AZ ÁRPÁDKORI FRANCIA HATÁSOKHOZ. Hajnal István „merész“ megállapítása (írástörténet az írásbeliség felújulása korából, Budapest 1921), mely szerint a XII. és XIII. századi magyarországi oklevelek a francia írásdivat jegyében állanak, a művészettörténet kutatóit nem lephette meg. Hiszen ebben a korban Franciaország tényleg annak bizonyult, aminek a krónikás mondja: *domina multarum nationum*. A francia szellem egyetemes formameghatározó jelentősége a kultúra minden ágában érvényesül. Szt. Lajos és Fülöp Ágost korában egész Európa számára Páris a szellemi élet középpontja: „forrása minden tudomány-nak s az egyházi írók gyűjtőmedencéje“, — mint Caesar von Heisterbach írja. A művészet terén is Franciaország Európa iskolája. Francia vagy francia műhelyekben iskolázott mesterek mindenütt a vezető szerep s nyomukban a francia gótika művészi kultúrája európai jelenségévé szélesül.

Francia építőmesterek tervezése szerint épülnek: a canterbury-i (Guillaume de Sens 1174 után), az upsalai (Etienne de Bonneuil 1278), a prágai (Mathieu d'Arras 1342 után), a toledói (Pierre de Corbie 1226) székesegyházak s a Val de Dio-i monostor (Gautier, XIII. sz.). 1268—1278 között Wimpenbe is párisi mester érkezik, hogy fölépítse a templomot francia módra. Ugyanabban az időben Magyarországon is találkozzunk francia építőmesterek tevékenységének a nyomaival. Villard de Honnecourt vázlatkönyve följegyzésének tanúsága szerint hosszabb időt töltött Magyarországon (j'étais unefois en Hongrie, la ou je demeurai maints jours...), Martinus Ravegus siremlékének töredékét pedig a kalocsai székesegyház őrzi. A gyulafehérvári, zsámbéki, jáki, szentgotthárdi és lékai templomokon Villard de Honnecourt tanítványainak mesterjegyeit ismerte föl a kutatás. Általában a magyarországi gótikus templomok alaprajzának kápolnakoszorús chorusában félreismerhetetlen a közvetlen francia hatás. Ugyanez áll a magyarországi gótikus szobrászat legfontosabb emlékeire is. A szentkirályi templom tympanónja s a budavári koronázó templomról származó töredékek világosan elárulják faragóik francia iskolázottságát. A pécsi székesegyház szobrászi díszítésében is része volt a francia mestereknek. Tudjuk ugyanis, hogy II. Endre kegyeltje, brancioni Bartholomaeus pécsi püspök (1219—1251), aki több ízben járt királyi megbízásból diplomáciai küldetésben Spanyolországban, útközben a cluny-i bene-

dekrendi kolostort is meglátogatta (melynek apátja testvére volt), s innen hozott magával szobrászokat. A Franciaországgal való eleven kultúrkapcsolat hazánkban a XI. század végéig nyúlik vissza. Szt. László királyunk 1091-ben Somogyvárott bencés kolostort alapított s azt a languedoci Szt. Egyed kolostor alá rendelte. A kolostor vezetését Odilo saint-gillesi apátra s a vele jött szerzetesekre bízta, akiknek első tagjai sorában ott találjuk Petrus Pictavensis (Poitiers) grammatikust. A Somogyvárott megtelepített francia szerzetesekkel, akik minden ügyükkel közvetlen a királyhoz fordulhattak, egész kis provençei gyarmat keletkezett Magyarországon, melynek művelődéstörténeti jelentőségét csak növeli az a tény, hogy a somogyvári kolostor tagjai közé az alapítás után másfél századdal sem vettek föl mást, csak franciát. Ugyanez az időszak, melynek bizonyára még szaporítható francia vonatkozásait most áttekin tettük, — s melyre vonatkozott Pais Dezső tanulmányos cikke is a *Napkelet* februári számában — virágkora a francia írásvivés elterjedésének Magyarországon. Aki a XII. és XIII. századi francia és magyar oklevélírás meglepő egyezéseinek magyarázatát keresi, az nem érheti be a magyar oklevélírók párisi iskolázásának föltevésével, hanem a Magyarországon nagy számban megtelepedett francia szerzetesek ösztönadó szerepével is számolnia kell, akik, mint láttuk, a királyi udvarral szoros kapcsolatban állottak.

Hekler Antal.

Beküldött könyvek. — *P. Ábrahám Ernő*: Bús király. (Táltos.) — *Angyal Dávid*: Tanulmányok. (Franklin, Kultúra és Tudomány.) — *Berend Miklósné*: A boszorkány. Elbeszélés. (Pán-könyvtár.) — *Jean de Bonnefon et P. Regnier*: Poèmes choisis de Petoefi Sandor. (Paris. Edition du Centenaire, 1923). — *Claude Farrère*: Új emberek. Regény, ford. Sz. Bálint Aranka. (Genius, A regényírás művészei.) — *Dalmady Győző* Költeményei. (Kiadja a Kisfaludy-Társ., Franklin.) — *Dóczy Jenő*: Egy nap Arany János életéből. Intérieur az ötvenes évekből. (Athenaeum.) — Az Orsz. M. Gyűjteményegyetem kiadványai. 1922–23. év, I. füzet. Az Orsz. M. Gyűjteményegyet. 1922. évi nov. hó 18-i alakuló ülése. (M. Tud. Társ. Sajtóvállalata.) — *R. Hoffmann Mária*: Riedl Frigyesről. (»Studium.«) — *Kéky Lajos*: Petőfi. Élet és jellemrajz. (Athenaeum.) — A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam, 54. kötet. 1921–22. (Franklin.) — *Dr. gr. Klebelsberg Kunó*: Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Történelmi Társulat 1922 november 30-i közgyűlésén. (Athenaeum.) — *Anton Lábán*: Ungarn in seiner Dichtung. (Amalthea-Verlag. Zürich, Leipzig, Wien.) — *Molnár Antal*: A zenetörténet szociológiája. (Franklin, Kultúra és Tudomány.) — *Pásztortűz*. Irodalmi, művészeti és társadalompolit. hetilap. Főszerk. Reményik Sándor. Felelős szerk. Walter Gyula. (Kolozsvár. Jan. 28., febr. 4. és 11-i sz.) — *Tisza-Évkönyv* 1923. Szerk. Angyal Dávid. II. évf. (Athenaeum.) — *Üchtritz-Amade grófné b. Bánhidy Stefánia*: Isis papnője. Óegyiptomi regény. (Légrády Testv.)

A **NAPKELET** július és augusztus kivételével minden hónap elsején megjelenik. Előfizetési ára negyedévre 300, félévre 600 K. Köztisztviselők 25% kedvezményben részesülnek. A Magyarországgal szomszédos államokban, valamint a Németországban lakók számára évi előfizetési díj 1 dollár, más külföldiek számára 2 dollár, illetőleg ennek magyar pénzbeli mindenkori egyenértéke. Azoknak az előfizetőinknek, akik a megrendelés alkalmával az előfizetési díjat nem küldték be, postatakarékpénztári befizetőlapot mellékelünk. A szerzőket és kiadókat kiadványaik rendszeres megküldésére kérjük. Kéziratokat nem ad vissza a szerkesztőség. Hirdetéseket elfogad a kiadóhivatal.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. szám, I. emelet.

Telefon: 88.73.

Előfizetések s a folyóirat szétküldésére vonatkozó kívánások erre a címre küldendők. A kiadóhivatal hivatalos órája minden hétköznap délután 4–6-ig.

FŐBIZOMÁNYOS:

Pfeifer Ferdinánd (Zeidler testv.) Nemzeti Könyvkereskedése, Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 7.

350

**BONBON
CHOCOLAT
FLORIS**

**IV.
FERENCIEK TERE
9**